

แนวการศึกษา

วิชาการจัดกระบวนการเรียนรู้

จัดทำโดย

คณะทำงานพัฒนาหลักสูตร

การเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตรระดับปฏิบัติการ

กรมส่งเสริมการเกษตรและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

ประจำปี 2567

คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรฯ วิชาการจัดกระบวนการเรียนรู้

1. ผศ.ดร.ณัฐ รัตนเจริญ	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช	ที่ปรึกษา
2. ดร.ปริญญารัตน์ ภูศิริ	กรมส่งเสริมการเกษตร	ประธาน
3. นายวิศรุต ต้อยศักดิ์	กรมส่งเสริมการเกษตร	คณะกรรมการ
4. นายธีรภัทร์ คุ่มครอง	กรมส่งเสริมการเกษตร	คณะกรรมการ
5. นางสาวอารยา สุขเกษม	กรมส่งเสริมการเกษตร	คณะกรรมการ
6. นายวิศรุต สายบุญช่วย	กรมส่งเสริมการเกษตร	คณะกรรมการ
7. นางสาวสุพรรณษา นิลท้อย	กรมส่งเสริมการเกษตร	คณะกรรมการ
8. นางสาววิไลพร ชวศรี	กรมส่งเสริมการเกษตร	คณะกรรมการ และเลขานุการ
9. นางสาวศศิวิมล บุญประเสริฐ	กรมส่งเสริมการเกษตร	คณะกรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

คำนำ

นักส่งเสริมการเกษตรมีหน้าที่ในการให้การเรียนรู้แก่เกษตรกร โดยมุ่งหวังที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกษตรกรไปในแนวทางที่ดีขึ้น ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการกระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนา ให้เกษตรกรสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ วางแผนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาจัดการเรียนรู้ รวมถึงการประเมินผลการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืน เนื้อหาวิชาการจัดการกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วยความรู้ที่นักส่งเสริมการเกษตรจำเป็นต้องรู้เพื่อให้สามารถ จัดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

คณะทำงานพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการ ได้พัฒนาบทเรียนอิเล็กทรอนิกส์ “เรื่องการจัดการกระบวนการเรียนรู้” ได้มีการจัดทำขึ้นแล้วในปี 2555 และการปรับปรุงเนื้อหาในปี 2559 ซึ่งในปี 2567 มีการปรับปรุงเนื้อหาให้มีความเป็นปัจจุบันเพื่อให้ นักส่งเสริมการเกษตรสามารถใช้ประกอบการปฏิบัติงานได้ดียิ่งขึ้น

คณะทำงานฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า บทเรียนอิเล็กทรอนิกส์และเอกสารฉบับนี้จะช่วยให้เจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นนักส่งเสริมการเกษตรมีความรู้ ความสามารถและนำไปใช้ในการปฏิบัติงานจริง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการจัดการกระบวนการเรียนรู้แก่เกษตรกรให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้เพื่อเกษตรกรไทยมีความกินดีอยู่ดี มีความมั่นคงในอาชีพ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

คณะทำงานพัฒนาหลักสูตรฯ
วิชาการจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
ประจำปี 2567

สารบัญ

รายการ	หน้า
คำนำ	
รายละเอียดวิชาการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	ก
คำอธิบายวิชา	ก
วัตถุประสงค์	ก
รายชื่อบทการเรียนรู้	ก
คำชี้แจงการเรียนรู้	ข
การดำเนินการเรียนรู้	ข
การทำกิจกรรม e-Learning	ข
การประเมินผลการเรียนรู้	ข
คำแนะนำการเข้าใช้ e-Learning	ข
เอกสาร/สื่อคัดสรรและแนะนำ	ข
บทที่ 1 การออกแบบกระบวนการเรียนรู้	1
ตอนที่ 1.1 ความหมายการเรียนรู้/กระบวนการเรียนรู้ที่ยึดเกษตรกร เป็นศูนย์กลาง	2
เรื่องที่ 1.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ การเรียนรู้ และการจัดการความรู้	2
เรื่องที่ 1.1.2 องค์ประกอบที่สำคัญของการจัดกระบวนการเรียนรู้ และหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	10
เรื่องที่ 1.1.3 รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ในงานส่งเสริมการเกษตร	15
ตอนที่ 1.2 การกำหนดเป้าหมายและการวางแผนการเรียนรู้ที่ยึดเกษตรกร เป็นศูนย์กลาง	18
เรื่องที่ 1.2.1 ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ต่อการส่งเสริม และพัฒนาการเกษตร	18
เรื่องที่ 1.2.2 บทบาทและความสำคัญของนักส่งเสริมการเกษตร ต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาเกษตรกร	21
ตอนที่ 1.3 การเตรียมความพร้อมของนักส่งเสริมการเกษตร ต่อการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้	25
เรื่องที่ 1.3.1 การจัดการตนเองเพื่อเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้	25
เรื่องที่ 1.3.2 ปัญหาที่พบบ่อยในการจัดกระบวนการเรียนรู้ และแนวทางการแก้ไข	28

สารบัญ (ต่อ)

รายการ	หน้า
บทที่ 2 การดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้	31
ตอนที่ 2.1 การเตรียมการก่อนจัดกระบวนการเรียนรู้	32
เรื่องที่ 2.1.1 การวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการ การจัดกระบวนการเรียนรู้	33
เรื่องที่ 2.1.2 การเตรียมข้อมูลและแผนงานเพื่อการจัดกระบวนการ เรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	35
เรื่องที่ 2.1.3 การเตรียมทีมงานเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้	38
ตอนที่ 2.2 การดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้	40
เรื่องที่ 2.2.1 การจัดเวทีและการสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้	40
เรื่องที่ 2.2.2 บทบาท และขั้นตอนการดำเนินการจัดเวที ของวิทยากรกระบวนการ	43
เรื่องที่ 2.2.3 เทคนิคและปัจจัยในการจัดกระบวนการเรียนรู้	49
ตอนที่ 2.3 การดำเนินการหลังการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	50
เรื่องที่ 2.3.1 การสรุปผลการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้	50
เรื่องที่ 2.3.2 การประเมินผลการทำงานของเจ้าหน้าที่ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยหลักการ/เทคนิค AAR	53
เรื่องที่ 2.3.3 การประเมินผลสัมฤทธิ์ของเกษตรกรภายหลัง จากการจัดกระบวนการเรียนรู้	55
บทที่ 3 เครื่องมือที่ใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	60
ตอนที่ 3.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ แบบมีส่วนร่วม	62
เรื่องที่ 3.1.1 หลักการใช้เครื่องมือในจัดกระบวนการเรียนรู้ แบบมีส่วนร่วม	62
เรื่องที่ 3.1.2 แหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือ ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	64
ตอนที่ 3.2 เครื่องมือในการระดมความเห็นในการจัดกระบวนการเรียนรู้ แบบมีส่วนร่วม	67
เรื่องที่ 3.2.1 การระดมความคิดเห็นที่มาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้	67
เรื่องที่ 3.2.2 การระดมความคิดเห็นที่มาจากวิธีปฏิบัติ อาชีพ ความเป็นอยู่	70

สารบัญ (ต่อ)

รายการ	หน้า
ตอนที่ 3.3 เครื่องมือในการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อวางแผน	74
การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรแบบมีส่วนร่วม	
เรื่องที่ 3.3.1 การวิเคราะห์สถานการณ์ SMART A4	74
เรื่องที่ 3.3.2 การวิเคราะห์สถานการณ์ตลอดห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain)	76
ตอนที่ 3.4 เครื่องมือในการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อยกระดับศักยภาพชุมชน	77
สู่การเป็นผู้ประกอบการ	
เรื่องที่ 3.4.1 GAP Analysis โดยแผนผังใยแมงมุม	77
เรื่องที่ 3.4.2 การวิเคราะห์ชุมชนด้วยตัวแบบ GROW (GROW model)	80
เรื่องที่ 3.4.3 การวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนด้วยเส้นโค้งแห่งรอยยิ้ม (Smiling Curve)	81
เรื่องที่ 3.4.4 แบบจำลองธุรกิจ หรือ Business Model Canvas (BMC)/การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder analysis)	83
บทที่ 4 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดกระบวนการเรียนรู้	88
ตอนที่ 4.1 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดเวทีเพื่อยกระดับ	89
การพัฒนากลุ่มสู่การเป็นผู้ประกอบการ	
เรื่องที่ 4.1.1 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนามังคุด	89
ลานสกาผลไม้อัตลักษณ์จากบ้านสู่ห้าง	
เรื่องที่ 4.1.2 กรณีศึกษาการพัฒนามะพร้าวน้ำหอมดอนมะโนรา	93
จากมะพร้าวตกเกรดสู่ผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย	
ตอนที่ 4.2 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดเวทีเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน	96
เรื่องที่ 4.2.1 กรณีศึกษาโครงการความร่วมมือเพื่อสร้างอาชีพที่ยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนอิวเมียน ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง	96
เรื่องที่ 4.2.2 กรณีศึกษาการส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่	100
กรณีศึกษาดำบบางด้วน อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ	

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ 1.1 ภาพพีระมิตความรู้ (Knowledge Pyramid)	4
ภาพที่ 1.2 ภาพพีระมิตแห่งการเรียนรู้	5
ภาพที่ 1.3 ภูเขาน้ำแข็งการจัดการความรู้	7
ภาพที่ 1.4 หลักคิดของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning-PL)	12
ภาพที่ 1.5 ขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	13
ภาพที่ 1.6 Timeline การพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร	17
ภาพที่ 1.7 คุณภาพการสนทนาของกลุ่ม	20
ภาพที่ 1.8 การเปลี่ยนแปลงบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตรในแต่ละยุคสมัย	24
ภาพที่ 1.9 แสดงทักษะของวิทยากรกระบวนการ	27
ภาพที่ 2.1 รูปแบบการจัดกิจกรรมในเวทีทั้งการบรรยาย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการฝึกปฏิบัติ	37
ภาพที่ 2.2 การแบ่งบทบาททีมงานในการจัดกระบวนการเรียนรู้	39
ภาพที่ 2.3 การเตรียมการก่อนจัดเวทีชุมชน	40
ภาพที่ 2.4 รูปแบบการจัดที่นั่งเป็นรูปครึ่งวงกลมและการเลือกสถานที่ที่อากาศถ่ายเทสะดวกไม่คับแคบ	41
ภาพที่ 2.5 การจัดเวทีของวิทยากรกระบวนการ	44
ภาพที่ 2.6 รูปแบบการคืนข้อมูลให้ชุมชนแบบต่าง ๆ	52
ภาพที่ 2.7 การสรุปผลการจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยแผนภาพและแผนภูมิ	53
ภาพที่ 3.1 การใช้ Mind Map ในการจัดเวทีชุมชน	68
ภาพที่ 3.2 การใช้บัตรคำในการระดมความคิดเห็นในเวทีชุมชน	69
ภาพที่ 3.3 การใช้บัตรคำในการถามความคาดหวังของผู้เข้าร่วมเวทีชุมชน	70
ภาพที่ 3.4 การใช้ time line ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของตำบลวังหิน เพื่อลดการเผา	71
ภาพที่ 3.5 เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กลุ่มผู้ปลูกมะม่วง จังหวัดอ่างทอง	72
ภาพที่ 3.6 การจัดทำปฏิทินอาชีพของกลุ่มเกษตรกรจังหวัดเชียงใหม่	72
ภาพที่ 3.7 แผนที่ปลูกมะพร้าวในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และแผนที่พื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่	74
ภาพที่ 3.8 การใช้ SMART A4	75
ภาพที่ 3.9 ประเด็นคำถามการเชื่อมโยงเครือข่าย	79
ภาพที่ 3.10 แสดงตารางการวิเคราะห์ความเข้มแข็งของกลุ่มและการเชื่อมโยงภาคีเครือข่าย	79

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ 3.11 เครื่องมือในการยกระดับกลุ่มสู่การเป็นผู้ประกอบการ ด้วย GROW Model	81
ภาพที่ 3.12 การเพิ่มศักยภาพการผลิตด้วยเส้นโค้งแห่งรอยยิ้ม (Smiling Curve)	82
ภาพที่ 3.13 การยกระดับมูลค่าผลิตภัณฑ์ด้วยเส้นโค้งรอยยิ้ม ของวิสาหกิจชุมชนมะพร้าว น้ำหอมดอนมโนรา จังหวัดสมุทรสงคราม	82
ภาพที่ 3.14 การยกระดับมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์มะพร้าวของวิสาหกิจชุมชน มะพร้าว น้ำหอมดอนมโนรา จังหวัดสมุทรสงคราม	83
ภาพที่ 3.15 ตารางวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	84
ภาพที่ 4.1 สถานการณ์การผลิตมังคุดอำเภอลานสกา	90
ภาพที่ 4.2 แนวทางการขับเคลื่อนงานการพัฒนามังคุดลานสกาใน 3 ระยะ	91
ภาพที่ 4.3 กระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มผลผลิตมังคุดลานสกา โดยชุมชนมีส่วนร่วม	92
ภาพที่ 4.4 ความสัมพันธ์ของปริมาณมะพร้าว น้ำหอมเทียบกับราคาเฉลี่ย ของอำเภอบางคนที่ จังหวัดสมุทรสงคราม ปี 2563	93
ภาพที่ 4.5 การใช้เครื่องมือ GROW Model ให้ชุมชนได้วิเคราะห์ตนเอง และยกระดับการพัฒนาสู่ผู้ประกอบการ	94
ภาพที่ 4.6 การใช้เครื่องมือ Smiling Curve ในการยกระดับมูลค่าผลิตภัณฑ์ มะพร้าวตลอดห่วงโซ่คุณค่า	95
ภาพที่ 4.7 การยกระดับผลิตภัณฑ์มะพร้าวตลอดห่วงโซ่อุปทาน	96
ภาพที่ 4.8 การวิเคราะห์แผนที่ชุมชนบ้านลาด และชุมชนอ่าวเมียน	98
ภาพที่ 4.9 การจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมโดยชุมชน	99
ภาพที่ 4.10 การประเมินเป้าหมายกลุ่มด้วยผังใยแมงมุม	101
ภาพที่ 4.11 การวิเคราะห์สถานการณ์คน พื้นที่ สินค้า	102

สารบัญตาราง

ภาพที่	หน้า
ตารางที่ 1.1 รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ตาม Timeline การพัฒนา งานส่งเสริมการเกษตร	15
ตารางที่ 1.2 ปัญหา/อุปสรรคที่พบในการจัดกระบวนการเรียนรู้และแนวทางแก้ไข	28
ตารางที่ 2.1 ตัวอย่างการวางแผนจัดเวทีเรียนรู้ วัตถุประสงค์ ขั้นตอน วัสดุ/อุปกรณ์ และระยะเวลา	37
ตารางที่ 2.2 ความแตกต่างระหว่างวิทยากร และวิทยากรกระบวนการ	45
ตารางที่ 3.1 เครื่องมือ วัตถุประสงค์ และแหล่งข้อมูลในการสืบค้นเครื่องมือ ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	65
ตารางที่ 3.2 แผนผังการวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานสินค้าเกษตร	76
ตารางที่ 3.3 ประเด็นคำถามในการประเมินสถานการณ์ของกลุ่มในแต่ละขั้นตอน	78
ตารางที่ 4.1 แสดงกิจกรรมที่กลุ่มจะดำเนินการเอง หรือต้องมีหน่วยงานอื่นมาร่วม และสนับสนุน	102

รายละเอียดวิชา

คำอธิบายวิชาการจัดการกระบวนการเรียนรู้

การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ การกำหนดเป้าหมายและการวางแผนการเรียนรู้ที่ยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลาง การเตรียมความพร้อมของนักส่งเสริมการเกษตรต่อการเป็นผู้จัดการกระบวนการเรียนรู้ การดำเนินการจัดการกระบวนการเรียนรู้ตลอดกระบวนการ ตั้งแต่การเตรียมการก่อนจัดการกระบวนการเรียนรู้ การดำเนินการจัดการกระบวนการเรียนรู้ และการดำเนินการหลังการจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้ยังประกอบด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ได้แก่ เครื่องมือในการระดมความเห็น เครื่องมือในการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อวางแผนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรแบบมีส่วนร่วม และเครื่องมือในการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อยกระดับศักยภาพชุมชนสู่การเป็นผู้ประกอบการ ตลอดจนกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกระบวนการเรียนรู้

วัตถุประสงค์

1. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรมีความเข้าใจหลักการและความสำคัญของการจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
2. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรสามารถจดจำ จำแนก และเลือกใช้เครื่องมือได้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
3. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรสามารถกำหนดเป้าหมาย ออกแบบและจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมได้อย่างถูกต้อง

รายชื่อบทการเรียนรู้

บทที่ 1 การออกแบบกระบวนการเรียนรู้

บทที่ 2 การดำเนินการจัดการกระบวนการเรียนรู้

บทที่ 3 เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

บทที่ 4 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกระบวนการเรียนรู้

คำชี้แจงการเรียนรู้

1. การดำเนินการเรียนรู้

ดำเนินการเรียนรู้ดังนี้

- 1) ศึกษาแนวการเรียนรู้
- 2) ศึกษาตามประเด็นเนื้อหาสาระ
- 3) ทำกิจกรรมการเรียนรู้ตามที่กำหนด

2. การทำกิจกรรม e-Learning

ให้ผู้เรียนทำกิจกรรม e-Learning ในประเด็นต่าง ๆ ในแต่ละสัปดาห์ ดังนี้

สัปดาห์ที่ 1 ปฐมนิเทศวิชาและการประเมินผลตนเองก่อนเรียน

สัปดาห์ที่ 2 บทที่ 1 การออกแบบกระบวนการเรียนรู้

สัปดาห์ที่ 3 บทที่ 2 การดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้

สัปดาห์ที่ 4 บทที่ 3 เครื่องมือที่ใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

สัปดาห์ที่ 5 บทที่ 4 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดกระบวนการเรียนรู้

สัปดาห์ที่ 6 สรุปและประเมินผลหลังเรียน

3. การประเมินผลการเรียนรู้

- 1) การเข้าร่วมการเรียนรู้ทุกสัปดาห์
- 2) การทำกิจกรรมในการเรียนรู้ทุกบท
- 3) การประเมินผลจากการสอบวิชาได้คะแนนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 60

4. คำแนะนำการเข้าใช้ e-Learning

ให้ผู้เรียนศึกษาการเรียนรู้ผ่านระบบอินเทอร์เน็ตโดยปฏิบัติตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ที่เว็บไซต์
<https://e-learning.doae.go.th>

1. ดร.ปริญญารัตน์ ภูศิริ
ผู้อำนวยการกลุ่มวิจัยด้านส่งเสริมการเกษตร
กรมส่งเสริมการเกษตร
2. นายวิศรุต ต้อยศักดิ์
หัวหน้ากลุ่มยุทธศาสตร์และสารสนเทศ
กรมส่งเสริมการเกษตร
3. นายวิศรุต สายบุญช่วย
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
กรมส่งเสริมการเกษตร

บทที่ 1

การออกแบบกระบวนการเรียนรู้

การออกแบบกระบวนการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญที่นักส่งเสริมการเกษตรต้องเรียนรู้เพื่อนำไปออกแบบกระบวนการเรียนรู้โดยยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลาง ซึ่งในบทนี้จะกล่าวถึงความหมาย การกำหนดเป้าหมาย และการวางแผนกระบวนการเรียนรู้ในงานส่งเสริมการเกษตร ซึ่งเนื้อหาสาระประกอบด้วย 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1.1 ความหมายการเรียนรู้/กระบวนการเรียนรู้ที่ยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลาง

เรื่องที่ 1.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ การเรียนรู้ และการจัดการความรู้

เรื่องที่ 1.1.2 องค์ประกอบที่สำคัญของการจัดกระบวนการเรียนรู้

และหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

เรื่องที่ 1.1.3 รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ในงานส่งเสริมการเกษตร

ตอนที่ 1.2 การกำหนดเป้าหมายและการวางแผนการเรียนรู้ที่ยึดเกษตรกร

เป็นศูนย์กลาง

เรื่องที่ 1.2.1 ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ต่อการส่งเสริม

และพัฒนาการเกษตร

เรื่องที่ 1.2.2 บทบาทและความสำคัญของนักส่งเสริมการเกษตร

ต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาเกษตรกร

ตอนที่ 1.3 การเตรียมความพร้อมของนักส่งเสริมการเกษตรต่อการเป็นผู้จัด

กระบวนการเรียนรู้

เรื่องที่ 1.3.1 การจัดการตนเองเพื่อเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้

เรื่องที่ 1.3.2 ปัญหาที่พบบ่อยในการจัดกระบวนการเรียนรู้และแนวทางการแก้ไข

ตอนที่ 1.1 ความหมายการเรียนรู้/กระบวนการเรียนรู้ที่ยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลาง

เรื่องที่ 1.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ การเรียนรู้ และการจัดการความรู้

ในปัจจุบันที่เทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเข้าใจถึงแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ การเรียนรู้ และการจัดการความรู้ จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการพัฒนานาและปรับตัวในยุคดิจิทัล บทเรียนนี้จะเป็นการพาเข้าไปสำรวจและทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักคิดของความรู้ การเรียนรู้ และการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการนำไปปรับใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1. ความหมายของความรู้

ราชบัณฑิตยสถาน (2542) ได้กำหนดไว้ว่า ความรู้ (Knowledge) คือ สิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะความเข้าใจ หรือสารสนเทศที่ได้รับมาจากประสบการณ์สิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิดหรือการปฏิบัติในแต่ละสาขา

วิภาดา เวทย์ประสิทธิ์ (มปป.) ได้กล่าวว่า ความรู้ (Knowledge) หมายถึง การเรียนรู้ที่เน้นถึงการจำและการระลึกได้ถึงความคิด วัตถุและปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งเป็นความจำที่เริ่มจากสิ่งง่าย ๆ ที่เป็นอิสระแก่กัน ไปจนถึงความจำในสิ่งที่ยุกยากซับซ้อนและมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน

อีเดโอ ยามาซากิ อ้างใน วรภัทร์ ภูเจริญ (2548) ได้ให้คำนิยามของความรู้ไว้ในรูปพีระมิด โดยเริ่มจากฐานล่างสุดเรียกว่า ข้อมูล (Data) ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงหรือข้อมูลดิบ ต่อเมื่อมีการจัดกระทำข้อมูลแล้ว คือผ่านกระบวนการสังเคราะห์ วิเคราะห์ ปรับแต่งจนชัดเจน ข้อมูลก็กลายเป็นสารสนเทศ (Information) และเมื่อสารสนเทศต่าง ๆ ได้รับการจัดเป็นระบบและมีนัยในการนำไปใช้จริง สารสนเทศก็จะกลายเป็นความรู้ (Knowledge) แต่การนำความรู้ไปใช้อย่างไรจึงจะเกิดผลดีที่สุดหรือเหมาะสมที่สุดนั้น เป็นเรื่องของปัญญา (Wisdom) จากคำนิยามนี้ จะเห็นได้ค่อนข้างชัดว่าสิ่งที่เรียกว่าความรู้ นั้นยังไม่ใช่ว่าสิ่งที่ดีที่สุด เพราะสิ่งที่ดีที่สุดก็คือปัญญา พีระมิดความรู้ (Knowledge pyramid) เป็นเครื่องมือที่จะทำให้เข้าใจในความแตกต่างระหว่างข้อมูล สารสนเทศ ความรู้ และปัญญา รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างกัน

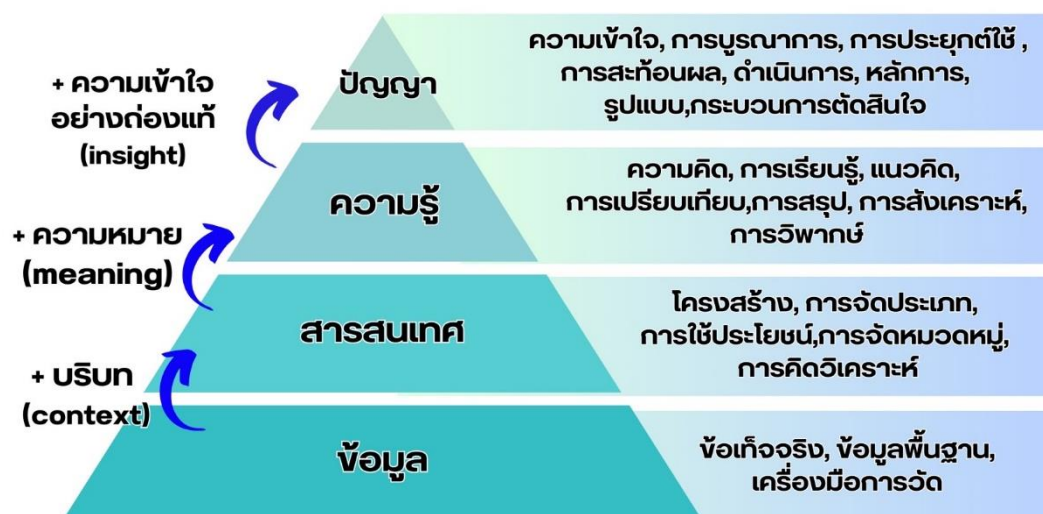
สรุปได้ว่าความรู้ สิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมถึงการจำและการระลึกได้เริ่มจากสิ่งง่าย ๆ ที่เป็นอิสระแก่กัน ไปจนถึงความจำในสิ่งที่ยุกยากซับซ้อนและมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะความเข้าใจ ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงหรือข้อมูลดิบ (Data) เมื่อนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์แล้วปรับแต่งจนชัดเจน ข้อมูลก็กลายเป็นสารสนเทศ (Information) และเมื่อสารสนเทศต่าง ๆ ได้รับการจัดเป็นระบบและมีนัยในการนำไปใช้จริง สารสนเทศก็จะกลายเป็นความรู้ (Knowledge)

2. แนวคิดการเรียนรู้

การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากเดิมไปสู่พฤติกรรมใหม่ค่อนข้างถาวร และพฤติกรรมใหม่นี้เป็นผลมาจากประสบการณ์หรือการฝึกฝน มิใช่ผลจากการตอบสนองจากธรรมชาติ สัญชาตญาณอุบัติเหตุ หรือความบังเอิญ

กระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการต่อเนื่องเชื่อมโยงจากการรับรู้ กล่าวคือ เมื่อประสาทสัมผัสกระทบสิ่งเร้าและเกิดความรู้สึกส่งไปยังสมอง สมองบันทึกความรู้สึกนั้นไว้เป็นประสบการณ์ และเมื่ออวัยวะรับสัมผัสกระทบกับสิ่งเร้าเดิมอีก สามารถระลึกได้ (Recall) หรือจำได้ (Recognition) ก็ถือว่าเกิดการเรียนรู้ขึ้น

พีระมิตแห่งการเรียนรู้ (Learning Pyramid) เริ่มต้นศึกษาและพัฒนาโดย National Training Laboratories ตั้งแต่ช่วงปี 1960s เป็นเหมือนแนวคิดที่ทำให้เราเห็นภาพว่า ‘กิจกรรมแบบไหน’ ทำให้เราสามารถเรียนรู้ ซึมซับ และจดจำข้อมูลได้ดีที่สุด แบ่งออกเป็น 7 ระดับ ซึ่งเรียกว่า เป็นการแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพในการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่

ภาพที่ 1.1 ภาพพีระมิตความรู้ (Knowledge Pyramid)

ที่มา : ดัดแปลงจาก Cannas A., et.al. , มปป.

2.1 การเรียนในห้องเรียน (Lecture) การเรียนแบบนั่งฟังบรรยายผลที่ได้รับนั้นนั่งฟังบรรยายจะจำได้เพียง 5% การเรียนแบบนี้คนเรามักจะลืมไปมันไปในไม่ช้าแต่เป็นวิธีที่ง่ายที่สุด แม้ว่าจะได้ผลที่น้อยที่สุด

2.2 การอ่านด้วยตัวเอง (Reading) การเรียนโดยการอ่าน พบว่าจะจำได้เพิ่มขึ้นเป็น 10% โดยจะช่วยให้รู้และเข้าใจในตอนที่เราอ่านเท่านั้น ถ้าไม่มีการนำกลับมาทบทวน ความรู้นี้ก็สามารถถูกลืมไปได้ในที่สุด และคุณไม่สามารถจำได้ทั้งหมด

2.3 การฟังและได้เห็น (Audiovisual) เป็นระดับของการเรียนที่ได้ผลเพิ่มมากขึ้น ช่วยให้จดจำสิ่งที่เรียนได้ดีขึ้นจำได้ 20% เป็นการเรียนแบบที่มีทั้งการฟังและการดูภาพเช่น การฟังเสียง การดูรูปภาพ หรือหรือการดูวิดีโอ จะทำให้สมองได้รับรู้ทั้งจากการได้เห็นและคิดตาม

2.4 การได้เห็นตัวอย่าง (Demonstration) การเรียนแบบเห็นตัวอย่างจริง เป็นการเรียนที่มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นมาถึง 30% เช่น การสาธิตให้ดูของอาจารย์ผู้สอน หรือการที่คุณไปยืนดูการกระทำที่แท้จริง

2.5 การได้แลกเปลี่ยนพูดคุยกัน (Discussion) การเรียนที่ได้ผลเพิ่มมากขึ้นมาคือการเรียนแบบพูดคุยและแบ่งปันความคิดเห็นเช่น การพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้กันในกลุ่ม จะช่วยให้จำได้ถึง 50%

2.6 การได้ทดลองปฏิบัติเอง (Practice doing) ถ้าจะให้ดีที่สุดในการเรียนรู้จะต้องมีการปฏิบัติลงมือทำจริง จะทำได้ถึง 75% การเรียนแบบนี้จะช่วยให้ผู้เรียน ได้ลงมือทำจริง ได้เจอปัญหาที่เกิดขึ้นจริง และจะเข้าใจในสิ่งที่ได้ทำไปมากขึ้นทำให้เรียนรู้ได้มากที่สุดแล้ว

2.7 การได้สอนผู้อื่น (Teaching) ในระดับสุดท้ายคือ การสอนคนอื่นเกิดหลังจากที่ได้มีการเรียนจากวิธีต่าง ๆ การทวนหรือการสอนจะช่วยให้จำได้ถึง 90% สามารถใช้ความรู้ ที่มีไปสอนได้

3. รูปแบบการเรียนรู้

3.1 การเรียนรู้ด้วยการถ่ายทอดความรู้ (Traditional Passive) ประกอบด้วย การเรียนรู้ในระดับที่ 1-4 ได้แก่ การบรรยาย การอ่าน การได้ดูและได้ยินเสียง การสาธิตการทำให้ดู กลุ่มนี้จะถือว่าเป็นการเรียนรู้ที่เราได้รับความรู้จากคนอื่น แล้วนำมาสู่ความรู้ของเราแบบ (outside-in) เป็นวิธีที่คนเข้าใจเรื่องนี้นำความรู้เรื่องนั้นมาถ่ายทอดให้เราเป็นการเรียนรู้จากสิ่งที่มีการวิเคราะห์ความรู้มาแล้วในระดับหนึ่ง ผู้เรียนในกลุ่มนี้มักจะเป็นผู้รับมากกว่าถือเป็นการเรียนแบบ Inductive learning

3.2 การเรียนรู้ด้วยการสร้างความรู้เองเป็นทีม (Teaming Active) ประกอบด้วย การเรียนรู้ในระดับที่ 5-7 ในกลุ่มนี้จะมีการพูดคุยกันในกลุ่มย่อย มีการลงมือปฏิบัติจริง และมีการได้ถ่ายทอดสิ่งที่ทำได้ให้คนอื่น เป็นการเรียนรู้ที่ต้องทำความเข้าใจด้วยตนเอง แล้วสะท้อนออกมาด้วยการปฏิบัติเป็นการเรียนแบบเข้าใจข้างในตัวเองก่อนแล้วถึงจะถ่ายทอดให้คนอื่น หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการเรียนแบบสรุปผลที่ได้พบเจอสิ่งที่เห็นสิ่งที่สังเกต แล้วมารวบรวมวิเคราะห์ให้เกิดเป็นแนวคิดหรือหลักการถือเป็นการเรียนแบบ Deductive learning

ภาพที่ 1.2 ภาพพีระมิดแห่งการเรียนรู้
ที่มา : ดัดแปลงจาก Edgar Dale, 1969

3.3 การเรียนรู้ในองค์กรแห่งการเรียนรู้ (พัทธนันท์ หรรษาภิรมย์โชค, 2558) กล่าวว่าไว้ว่า การเรียนรู้ของบุคลากรในองค์กรมีหลายลักษณะ สรุปได้ดังนี้

3.3.1 การเรียนรู้จากการลองผิดลองถูก เพราะการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์กรบางเรื่องอาจเป็นสิ่งที่ไม่เคยทำมาก่อน ซึ่งอาจทำให้การทำงานเกิดความผิดพลาดได้ แต่บางครั้ง การเรียนรู้จากการผิดพลาดก็ทำให้เกิดความตระหนักต่อการปฏิบัติงานของบุคลากร

3.3.2 การเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง ทำให้บุคลากรเกิดการเรียนรู้ในขณะที่ ปฏิบัติงานจริง ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจและเห็นภาพของการปฏิบัติงานได้อย่างเป็นรูปธรรมมากกว่า การเรียนรู้จากการบรรยายของผู้เชี่ยวชาญ

3.3.3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งภายในและภายนอกองค์กรที่แตกต่างกัน ทั้งด้านความรู้และประสบการณ์ ซึ่งทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สู่การสร้างความคิดหรือความรู้ใหม่ ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง งาน และองค์กร

3.3.4 การเรียนรู้แบบครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำ แล้วรับมาเป็นของตนเองเมื่อทำได้จริง ซึ่งอาจต้องอาศัยความพยายามในการสังเกต การบันทึก และการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจึงจะประสบความสำเร็จ เช่น การเรียนรู้จากรุ่นพี่ในที่ทำงาน

สรุปรูปแบบการเรียนรู้มีด้วยกัน 5 แบบ คือ 1) การเรียนรู้ด้วยการถ่ายทอดความรู้ เช่น การได้ดู ได้ยินเสียง และการสาธิต เป็นต้น 2) การเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง 3) การเรียนรู้จากการลองผิดลองถูก 4) การเรียนรู้แบบครูพักลักจำ 5) การเรียนรู้ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยการพูดคุยกันในกลุ่มย่อย

4. การจัดการความรู้

วิจารณ์ พานิช (มปป.) ให้ความหมายของ “การจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) ไว้ว่าเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กรซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคล หรือเอกสาร มาพัฒนา ให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงาน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ พัฒนาองค์กรไปเป็นองค์กรเรียนรู้ และบรรลุความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกันในที่ทำงาน

4.1 ประเภทของความรู้

4.1.1 ความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวของแต่ละบุคคล เกิดจากประสบการณ์ การเรียนรู้ หรือพรสวรรค์หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคลในการทำ ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูด หรือถ่ายทอดออกมาเป็น ลายลักษณ์อักษรได้ยาก พัฒนาและแบ่งปันกันได้ เป็นความรู้ที่ก่อให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขัน เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือ หรือการคิดเชิงวิเคราะห์ บางครั้งจึงเรียกว่าเป็นความรู้แบบนามธรรม

4.1.2 ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่เป็นเหตุเป็นผล ผ่านการ วิเคราะห์ สังเคราะห์จนเป็นหลักทั่วไป ไม่ขึ้นอยู่กับบริบทใดโดยเฉพาะสามารถรวบรวมและถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี หนังสือ คู่มือต่าง ๆ และบางครั้ง เรียกว่าเป็นความรู้แบบรูปธรรม

ภาพที่ 1.3 ภูเขาน้ำแข็งการจัดการความรู้

4.2 การจัดการความรู้เป็นการดำเนินการอย่างน้อย 6 ประการต่อความรู้ ได้แก่

- 4.2.1 การกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นหรือสำคัญต่องานหรือกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กร
  - 4.2.2 การเสาะหาความรู้ที่ต้องการ
  - 4.2.3 การปรับปรุง ดัดแปลง หรือสร้างความรู้บางส่วนให้เหมาะต่อการใช้งานของตน
  - 4.2.4 การประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการงานของตน
  - 4.2.5 การนำประสบการณ์จากการทำงาน และการประยุกต์ใช้ความรู้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสกัด “ขุมความรู้” ออกมาบันทึกไว้
  - 4.2.6 การจัดบันทึก “ขุมความรู้” และ “แก่นความรู้” สำหรับไว้ใช้งาน และปรับปรุงเป็นชุดความรู้ที่ครบถ้วน ลุ่มลึกและเชื่อมโยงมากขึ้น เหมาะต่อการใช้งานมากยิ่งขึ้น
- โดยที่การดำเนินการ 6 ประการนี้บูรณาการเป็นเนื้อเดียวกัน ความรู้ที่เกี่ยวข้องเป็นทั้ง ความรู้ที่ชัดแจ้งอยู่ในรูปของตัวหนังสือหรือเอกสารต่าง ๆ (Explicit Knowledge) และความรู้ฝังลึก อยู่ในสมอง (Tacit Knowledge) ที่อยู่ในคน ทั้งที่อยู่ในใจ (ความเชื่อ ค่านิยม) อยู่ในสมอง (เหตุผล) และทักษะ เทคนิคในการปฏิบัติ

4.3 เครื่องมือในการจัดการความรู้ (KM TOOLS) เป็นเครื่องมือในการช่วยให้การค้นหาเข้าถึง ถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนความรู้สะดวกรวดเร็วขึ้น การเลือกใช้กระบวนการและเครื่องมือขึ้นกับชนิดของความรู้ ลักษณะขององค์กร (ขนาด สถานที่ตั้ง ฯลฯ) ลักษณะการทำงาน วัฒนธรรม องค์กร ทรัพยากร ฯลฯ สำหรับตัวอย่างเครื่องมือการจัดการความรู้ที่กรมส่งเสริมการเกษตรใช้ มีรายละเอียด ดังนี้

4.3.1 ฐานข้อมูล (Knowledge Bases) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลความรู้ต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในการทำงานขององค์กรให้เป็นระบบ เพื่อให้บุคลากรที่ต้องการใช้ข้อมูลความรู้นั้นสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างสะดวกรวดเร็ว การรวบรวมจัดเก็บฐานข้อมูลความรู้สามารถทำได้ 2 วิธี คือจัดเก็บในรูปแบบเอกสารและจัดเก็บในระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น KM station

4.3.2 การใช้ที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยง (Mentoring System) คือ การให้คนทำงานที่อยู่คนละฝ่าย/กลุ่มงาน/แผนกหรือแผนกเดียวกันก็ได้ มาช่วยแนะนำวิธีการทำงาน ช่วยเหลือสนับสนุน คอยให้คำปรึกษาชี้แนะ มักใช้ในการเรียนรู้ในกลุ่มผู้บริหารหรือผู้ที่กำลังก้าวไปเป็นผู้บริหาร และเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์แบบตัวต่อตัว จากผู้ที่มีความรู้ และประสบการณ์มากกว่าไปยังผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์น้อยกว่า เช่น จากรุ่นพี่ในสำนักงานส่งเสริมการเกษตรสู่รุ่นน้องที่บรรจุใหม่

4.3.3 การเรียนรู้จากบทเรียนที่ผ่านมา (Lesson Learned) คือ การเรียนรู้โดยอาศัยข้อมูลความสำเร็จและความผิดพลาดจากการดำเนินการที่ผ่านมา เพื่อหาแนวทางในการวางแผนการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด เกิดข้อผิดพลาดน้อยที่สุดหรือน้อยลง ไม่เกิดความผิดพลาดในประเด็นที่เคยผิดพลาดมาแล้ว

4.3.4 การจัดเก็บความรู้และวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice) คือ การเรียนรู้จากวิธีการทำงานที่ดีที่สุดในเรื่องนั้นๆ เพื่อใช้เป็นต้นแบบเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงาน ซึ่งอาจจะเป็นระบบบริหารเทคนิควิธีการต่างๆ ที่ทำให้ผลงานบรรลุเป้าหมายระดับสูงสุด เป็นการจัดเก็บความรู้หรือข้อมูลขององค์กรในรูปแบบง่ายๆ เพื่อความสะดวกในการค้นหาและนำไปใช้ เช่น การถอดบทเรียนวิสาหกิจชุมชนดีเด่น

4.3.5 เพื่อนช่วยเพื่อน (Peer Assist) คือ การให้หรือขอรับคำแนะนำหรือประสบการณ์ที่มีคุณค่าจากบุคคลหรือหน่วยงานที่ประสบความสำเร็จในเรื่องนั้นๆ เพื่อจะได้นำไปประยุกต์ใช้ในหน่วยงาน

4.3.6 การทบทวนสรุปบทเรียน (After action review หรือ AAR) คือ การร่วมกันทบทวนกระบวนการทำงานแต่ละขั้นตอน เพื่อค้นหาโอกาสและอุปสรรคในการดำเนินการ ซึ่งในการทบทวนนั้น อาจได้ค้นพบวิธีปฏิบัติที่ดี (Best Practice) และแนวทางการปรับปรุงให้เกิดผลงานที่ดีขึ้น ซึ่งจำเป็นต้องทำการสรุปบทเรียนทุกครั้ง เมื่อเสร็จกระบวนการทำงานที่สำคัญแต่ละขั้นตอน รวมถึงเป็นการตรวจสอบระดับของการบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ด้วย เช่น การสรุปบทเรียนหลังการจัดเวทีชุมชน

4.3.7 การเล่าเรื่อง (Storytelling) คือ การใช้เทคนิคการเล่าเรื่องนี้เป็นวิธีการเผยแพร่สิ่งที่เราได้เรียนรู้มาให้แก่ผู้สนใจหรือคนในกลุ่มงานเดียวกัน โดยต้องสร้างความสมดุลระหว่างความน่าสนใจในการบรรยายเรื่องและเนื้อหาที่ต้องการสื่อ เช่น การใช้เทคนิคการเล่าเรื่องในประเด็น

เกี่ยวกับความสำเร็จหรือล้มเหลวมาผูกเป็นเรื่องราวให้น่าสนใจ ทำให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้ที่มีระหว่างกันจนได้องค์ความรู้ที่ดีไว้ใช้ประโยชน์

4.3.8 ชุมชนนักปฏิบัติ (Communities of Practice หรือ CoP) คือ กลุ่มคนที่มาจากกลุ่มงานเดียวกันหรือมีความสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งร่วมกันรวมตัวกันอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ในเรื่องที่มีความสนใจร่วมกันเพื่อพัฒนาการทำงานและการให้บริการที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มขึ้น โดยมีมีความสนใจ (Knowledge Domain) และความปรารถนาาร่วมกัน (Passion) ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ในกลุ่ม (Community) และมีการแลกเปลี่ยน สร้างความรู้ สร้างแนวปฏิบัติร่วมกัน (Practices) มีวิธีปฏิบัติคล้ายกัน ใช้เครื่องมือและภาษาเดียวกัน

4.3.9 การเรียนรู้โดยการปฏิบัติ (Action Learning) คือ การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง เพื่อให้เข้าใจถึงสาเหตุและนำไปสู่การแก้ไขปัญหา โดยสามารถพัฒนาวิธีการทำงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นได้

4.3.10 การสอนงาน (Coaching) คือ การถ่ายทอดจากผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่าหรือรุ่นพี่ที่มีผลงานดี มาแนะนำ สอนให้คนที่มาใหม่หรือคนที่ต้องการเรียนรู้ได้ปรับปรุงวิธีการทำงาน

4.3.11 การศึกษาดูงาน (Study tour) คือ การเรียนลัดจากประสบการณ์ของผู้อื่นโดยเข้าไปดูสถานที่จริง การปฏิบัติจริง เพื่อให้เห็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม สามารถนำมาประยุกต์ใช้งานได้

4.3.12 เวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Forum) คือ การจัดการประชุมหรือกิจกรรมอย่างเป็นกิจจะลักษณะอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเปิดพื้นที่ให้บุคลากรในองค์กรมีโอกาสพบปะพูดคุยกัน เป็นอีกวิธีหนึ่งซึ่งสามารถ กระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันได้ ซึ่งอาจทำได้ในหลายลักษณะ เช่น การสัมมนาและการประชุมทางวิชาการที่จัดอย่างสม่ำเสมอ

4.3.13 การหมุนเวียนเปลี่ยนการทำงาน (Job Rotation) เป็นการสับเปลี่ยนงานโดยการย้ายบุคลากรไปทำงานในหน่วยงานอื่นๆ ที่อยู่ในสายงานเดียวกัน เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะที่หลากหลายมากขึ้น

สรุปได้ว่าการทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ การเรียนรู้ และการจัดการความรู้เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพของการขับเคลื่อนงานส่งเสริมการเกษตร ความรู้ทางการเกษตรเกิดจากการสะสมประสบการณ์ การศึกษาวิจัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงและการฝึกอบรม การส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตจะทำให้เกษตรกรได้รับข้อมูลใหม่ ๆ เพื่อนำไปพัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของตนเองต่อไป การจัดการความรู้ในงานส่งเสริมการเกษตรเป็นเครื่องมือที่ใช้ลดบทเรียน รวบรวม บริหารจัดการ และเผยแพร่ข้อมูลอย่างเป็นระบบผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ จะช่วยให้เกษตรกรและเกษตรกรกรเข้าถึงข้อมูลที่สำคัญและจำเป็นได้ง่ายขึ้น ด้วยการบูรณาการแนวคิดเหล่านี้เข้าด้วยกันและนำไปใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร จะช่วยให้เกษตรกรมีความรู้ ได้รับการพัฒนาทักษะ พัฒนาความสามารถในการผลิต นำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตต่อไป

เรื่องที่ 1.1.2 องค์ประกอบที่สำคัญของการจัดกระบวนการเรียนรู้ และหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพนั้นเป็นหัวใจสำคัญของการส่งเสริมการเกษตร การเข้าใจองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการเรียนรู้ และหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ นักส่งเสริมการเกษตรสามารถออกแบบและดำเนินการจัดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพส่งเสริมให้ เกษตรกรเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง ในบทเรียนนี้จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบที่จะช่วย ขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ให้ประสบความสำเร็จ และหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมซึ่งเป็นแนวทาง ที่ช่วยกระตุ้นให้เกษตรกรมีบทบาทสำคัญในการสร้างการเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับ เกษตรกรรายอื่น

1. องค์ประกอบที่สำคัญของการจัดกระบวนการเรียนรู้ มีดังนี้

1.1 ผู้เรียน เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุด เนื่องจากเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนรู้ ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ควรคำนึงปัจจัยของผู้เรียนรู้ ดังนี้

- 1.1.1 ความสามารถที่แตกต่างกัน พื้นฐานความรู้และประสบการณ์เดิม
- 1.1.2 ความสนใจ ความต้องการ แรงจูงใจในการเรียนรู้
- 1.1.3 รูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียนที่แตกต่างกัน เช่น การได้ยิน การได้เห็น การลงมือ

ปฏิบัติ

1.2 ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ มีบทบาทสำคัญในการออกแบบและจัดการกระบวนการเรียนรู้ ให้เหมาะสมกับผู้เรียน โดยเลือกใช้วิธีการสอน สื่อการสอน และกิจกรรมที่หลากหลาย ปัจจัยสำคัญ ที่จะส่งผลต่อประสิทธิภาพการจัดการกระบวนการเรียนรู้ คือ

- 1.2.1 ความรู้ความสามารถในเนื้อหาวิชาและวิธีสอน
- 1.2.2 ทักษะการจัดการเรียนรู้และบริหารจัดการชั้นเรียน
- 1.2.3 ความสามารถในการใช้สื่อและเทคโนโลยีการสอน
- 1.2.4 การกระตุ้นและสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้เรียน

1.3 เนื้อหาสาระ เป็นองค์ประกอบหลักที่มีความสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

- 1.3.1 ต้องมีความทันสมัย น่าสนใจ และมีความหมายต่อผู้เรียน
- 1.3.2 ความเชื่อมโยงกับประสบการณ์จริงและการนำไปใช้
- 1.3.3 การเรียงลำดับเนื้อหาจากง่ายไปหายาก
- 1.3.4 สอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้และหลักสูตร

1.4 สื่อการสอน จะเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนให้เข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น จึงต้องให้ความสำคัญต่อการสร้างและพัฒนาสื่อการสอน ดังนี้

- 1.4.1 ควรมีความหลากหลายเช่น สิ่งพิมพ์ สื่อเทคโนโลยี สื่อมัลติมีเดีย
- 1.4.2 ความเหมาะสมของสื่อกับวัตถุประสงค์ เนื้อหา และผู้เรียน

1.4.3 คุณภาพของสื่อทั้งด้านเนื้อหาและการนำเสนอ

1.4.4 การเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากสื่อได้ง่าย

1.5 สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ ควรจัดสภาพแวดล้อมมีความเหมาะสม ดังนี้

1.5.1 ให้เอื้อต่อการเรียนรู้ มีบรรยากาศที่กระตุ้นการเรียนรู้ และผ่อนคลาย

1.5.2 บรรยากาศการเรียนรู้ที่ปลอดภัย เป็นกันเอง กระตุ้นความสนใจใคร่รู้

1.5.3 การจัดพื้นที่และสิ่งอำนวยความสะดวกสนับสนุนการเรียนรู้

1.5.4 การจัดกลุ่มผู้เรียนให้เหมาะสมกับกิจกรรมและสถานการณ์

1.6 การวัดและประเมินผล เป็นกระบวนการติดตามและประเมินความก้าวหน้าของผู้เรียน เพื่อนำไปปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น จะต้องพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1.6.1 วิธีการวัดและประเมินผลที่หลากหลาย เหมาะสมกับสภาพการณ์

1.6.2 การประเมินตามสภาพจริงจากการปฏิบัติงาน/ชิ้นงาน

1.6.3 การนำผลการประเมินมาใช้ในการปรับปรุงการจัดการเรียนรู้

1.6.4 การให้ข้อมูลย้อนกลับที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน

1.6.5 การมีส่วนร่วมของผู้เรียนในการประเมินผลการเรียนรู้

การคำนึงถึงและให้ความสำคัญกับองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้อย่างครบถ้วนและสมดุล จะช่วยให้กระบวนการจัดการเรียนรู้มีประสิทธิภาพสูงสุด ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง และบรรลุผลการเรียนรู้ตามที่คาดหวังไว้

2. หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning-PL)

ปรารธนา หาญเมธี และจริยา วิไลวรรณ (2562) กล่าวว่าหลักของการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเชื่อว่า ประสบการณ์ คือ ความรู้ คนเป็นแหล่งทุนทางปัญญา คนทุกคนต่างมีความรู้และประสบการณ์ของตนเอง ยิ่งประสบการณ์ยาวนาน ยิ่งมีองค์ความรู้ในเรื่องนั้นกว้างขวางและลึกซึ้ง เช่น ชาวนามีความเชี่ยวชาญในการปลูกข้าวให้ได้ผลดี คุณยายทำขนมหม้อแกงได้อร่อย เป็นต้น

ปรารธนา หาญเมธี (2562) กล่าวว่า หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน โดยผ่านการได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ การร่วมถกคิด อภิปราย สะท้อนมุมมอง การสรุปความรู้ด้วยตนเอง และนำข้อสรุปที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของตนเอง โดยมีฐานของการมีปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างกันของผู้ร่วมเรียนรู้ นำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติ มุมมอง จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและเกิดการเรียนรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง

2.1 หลักคิดของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม PL

ภาพที่ 1.4 หลักคิดของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning-PL)

ที่มา : ดัดแปลงจากปรารณา หาญเมธี และจรรยา วิไลวรรณ , 2562

2.2 ขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (จรรยา, 2550) มีรายละเอียด ดังนี้

2.2.1 ขั้นประสบการณ์ (Experience: E)

เป็นขั้นตอนที่ใช้เทคนิคกระบวนการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง หรือกระตุ้นให้แต่ละคนได้เกิดการค้นหาค้นคว้าภาพที่มีในตัวเองด้วยการทบทวนประสบการณ์เดิม ทบทวนสิ่งที่เคยทำ เคยได้ยิน เคยได้เห็น และเคยได้เรียนรู้มา เป็นองค์ความรู้ที่สะสมอยู่ในตัวเอง ออกมานำเสนอเพื่อเรียนรู้ร่วมกัน

2.2.2 ขั้นถกคิด-อภิปราย (Reflection & Discussion: R&D)

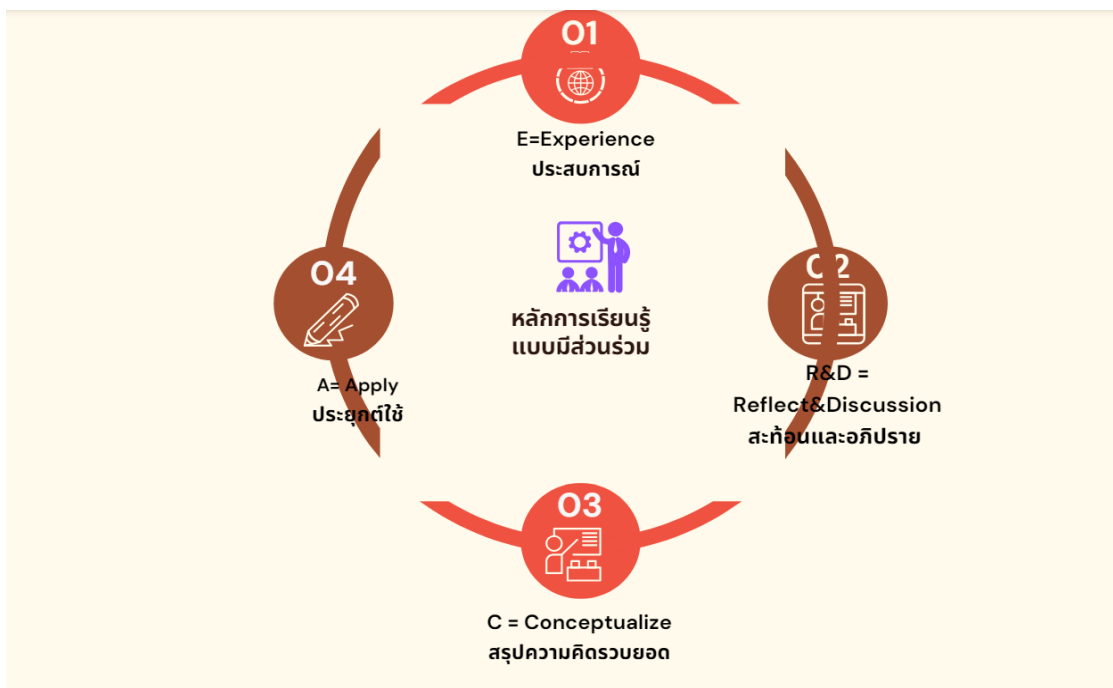
เป็นขั้นตอนของการนำเอาความคิดเห็นของตนไปร่วมแลกเปลี่ยนกับกลุ่มด้วยการร่วมถกคิด วิเคราะห์ อภิปรายให้ความคิดเห็นร่วมกันเพื่อหาข้อสรุปใหม่ ๆ จากประสบการณ์เดิมที่มีอยู่ เปรียบเทียบผสมผสานกับความรู้ประสบการณ์ใหม่ที่ได้จากกลุ่ม ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ มุมมองใหม่ กว้างขวางขึ้น ลึกซึ้งขึ้น จนได้องค์ความรู้ใหม่ที่อกเงยขึ้น

2.2.3 ขั้นสรุปความคิด (Conceptualize: C)

เป็นขั้นตอนสรุปข้อตกลง แนวคิดหรือหลักการ เป็นการสรุปความคิดรวบยอดจากความคิดเห็นที่หลากหลายซึ่งได้จากการร่วมกันถกคิด วิเคราะห์และหาคำตอบ เชื่อมโยงกับความเป็นจริง เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ โดยใช้ข้อสรุปจากการถกคิดและมุมมองร่วมกันของผู้ร่วมเรียนรู้ทุกคน

2.2.4 ขั้นนำไปปรับใช้ (Apply: A)

เป็นขั้นตอนของการทดลอง โดยกำหนดด้วยตนเองว่าจะนำเอาองค์ความรู้หรือแก่นความรู้อันเป็นข้อสรุป ข้อตกลง แนวคิด หลักการหรือสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปวางแผนปฏิบัติ ประยุกต์ใช้กับสถานการณ์จริง ทำให้สิ่งที่ได้เรียนรู้มาจาก 3 ขั้นตอนแรกกลายเป็นความรู้ฝังลึกลงในสมอง ทำให้ความรู้นั้นคงทนขึ้น และกลายเป็นหน่ออ่อนของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ต่อยอดเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ภาพที่ 1.5 ขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

สรุปได้ว่าการนำองค์ประกอบของการจัดกระบวนการเรียนรู้ และหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมาปรับใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีการเกษตร ทำให้เกษตรกรเกิดกระบวนการเรียนรู้มีการปรับเปลี่ยนทัศนคตินำไปสู่การยอมรับเทคโนโลยีจนสามารถนำความรู้ไปปรับใช้ได้จริง เกิดการพัฒนาอาชีพของตนเองได้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน

กรณีตัวอย่าง ขั้นตอนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมในงานส่งเสริมการเกษตร ในปี ๒๕๖๒ มีการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ภายใต้โครงการ “วิจัยและพัฒนารูปแบบการส่งเสริมและถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อลดการใช้สารเคมีของเกษตรกรโดยกระบวนการมีส่วนร่วมตลอดห่วงโซ่อุปทาน กรณีศึกษาของจังหวัดสมุทรปราการ” ที่ดำเนินการในพื้นที่อำเภอบางเสาธง กับเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วง สรุปลงได้ดังนี้

๑. ขั้นตอนประสบการณ์ เครื่องมือที่ใช้ในสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี คือ การใช้ “**ปฏิทินการเพาะปลูก**” เพราะเป็นเครื่องมือจะนำเอาประสบการณ์ในอดีตของเกษตรกรออกมาเรียนรู้ร่วมกัน เกษตรกรได้มีการทบทวนการปฏิบัติของตนเองในแต่ละฤดูกาลว่าทำอะไร ทำอย่างไร แล้วเกิดอะไรขึ้น

๒. ขั้นถกคิด-อภิปราย หลังจากได้มีการทบทวนประสบการณ์ผ่านปฏิทินการเพาะปลูกแล้ว การพาเกษตรกรไป “**ศึกษาดูงาน**” มีการทำกิจกรรม “**การสำรวจแปลงตามหลักวิชาการ**” แล้วให้โจทย์เพื่อการระดมสมอง กำหนดแนวทางการพัฒนา เพื่อให้เกษตรกรได้ร่วมกันเปรียบเทียบประสบการณ์กับองค์ความรู้ใหม่

๓. ขั้นสรุปความคิด หลังจากได้มีการเปรียบเทียบสิ่งที่ประสบการณ์เดิมกับผลของการเรียนรู้ใหม่ ๆ ทำให้เกษตรกรได้ร่วมกันตกผลึกเป็น “**แนวทางการจัดการแปลงมะม่วงแบบผสมผสาน**” ที่จะเป็นแนวทางให้เกษตรกรแต่ละคนนำไปปรับใช้ตามบริบทของสถานที่และความพร้อมของเกษตรกรเอง

๔. ขั้นนำไปปรับใช้ มีเกษตรกรที่ได้นำเอาแนวทางการจัดการแปลงมะม่วงแบบผสมผสานไปปรับใช้ในแปลงมะม่วงของตนเอง เช่น บ้าหมู วาสนา ที่ตัดสินใจทดลองตัดแต่งกิ่งมะม่วง และเริ่มห่อผลด้วยถุง

กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้บนพื้นฐานเชิงประสบการณ์ และกระบวนการกลุ่ม โดยอาศัยการสื่อสารทุกรูปแบบ เพื่ออำนวยความสะดวกให้เกิดการแลกเปลี่ยน แบ่งปันประสบการณ์ สะท้อนความคิด ได้ข้อสรุปแล้วประยุกต์นำแนวคิดหรือความรู้ที่ได้ไปใช้ โดยกระบวนการกลุ่มจะสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมสูงสุด

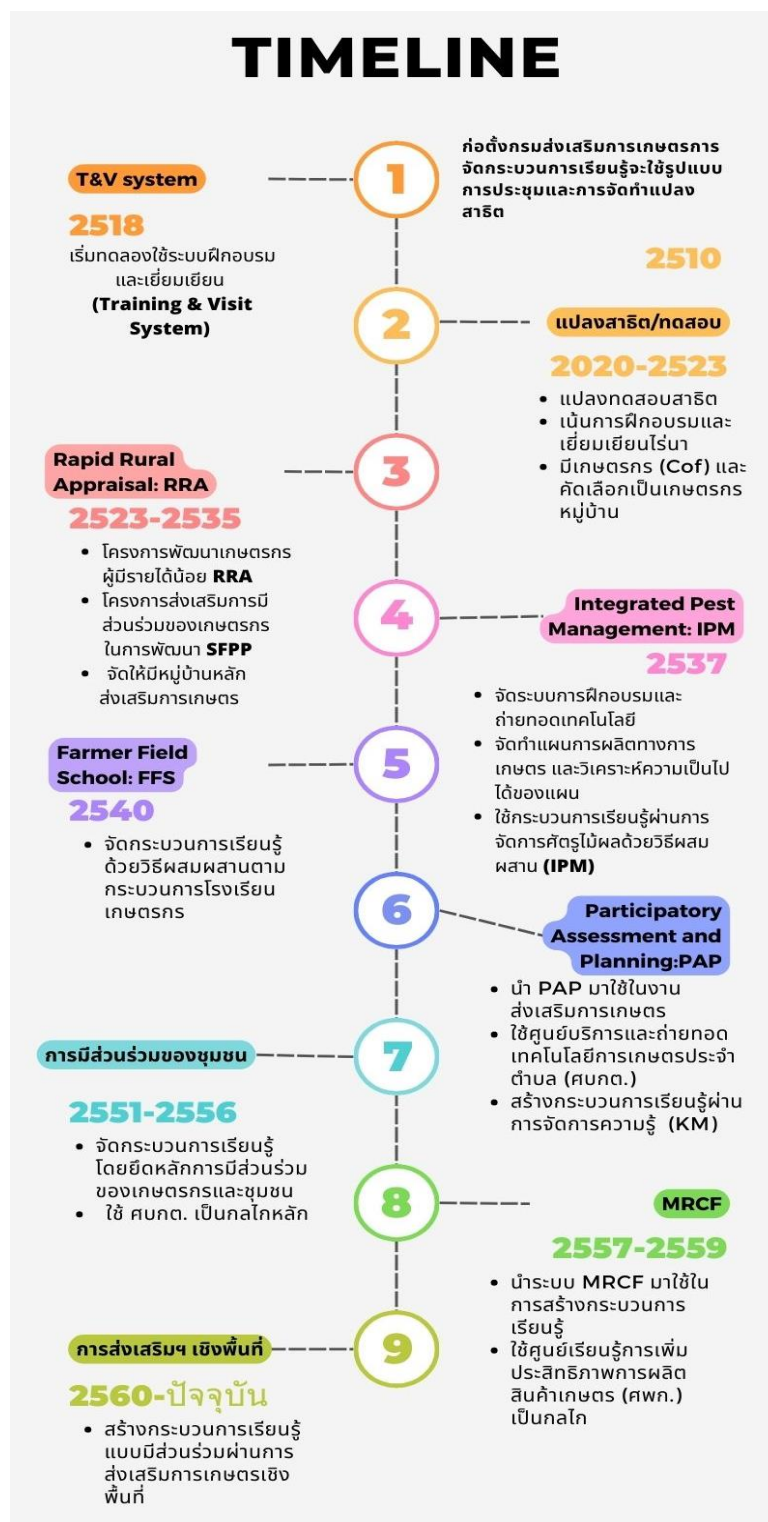
เรื่องที่ 1.1.3 รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ในงานส่งเสริมการเกษตร

กรมส่งเสริมการเกษตรก่อตั้งในปี พ.ศ. 2510 ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ไปท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาภาคการเกษตรของประเทศ การปรับเปลี่ยนแนวคิด วิธีการปฏิบัติของเกษตรกรจากการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนสู่การผลิตเพื่อจำหน่ายสร้างได้ให้ครัวเรือน อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และสังคม เพื่อให้การจัดกระบวนการเรียนรู้มีความสอดคล้องกับบริบทของเกษตรกร เพื่อนำไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงให้บรรลุวิสัยทัศน์ของกรมส่งเสริมการเกษตรที่ว่า “เกษตรกรมีความเข้มแข็ง มีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีรายได้เพิ่มขึ้น”

ตารางที่ 1.1 รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ตาม Timeline การพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร

ปี	แนวคิด/รูปแบบ/วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้
พ.ศ. 2510 ก่อตั้ง กสก.	การจัดกระบวนการเรียนรู้จะใช้รูปแบบการประชุม และการจัดทำแปลงสาธิต
พ.ศ. 2518	เริ่มทดลองใช้ระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน (T & V System) การจัดกระบวนการเรียนรู้ยังใช้แปลงสาธิต มีการให้ความรู้แก่เกษตรกรในด้านวิธีการปฏิบัติที่ทันสมัย โดยการบรรยายวิชาการเพื่อให้เกษตรกรนำไปใช้ในไร่นาของตนเองได้ และจัดให้มีหัวหน้าเกษตรกรทำหน้าที่ประสานงานในพื้นที่
พ.ศ. 2520 - 2523	ดำเนินการโครงการปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรระยะที่ 1 รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ใช้แปลงทดสอบสาธิต เน้นการฝึกอบรมและเยี่ยมเยียนไร่นาเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง จัดทำแปลงทดสอบพืชเศรษฐกิจ/แปลงส่งเสริมการปลูกพืช มีเกษตรกร (Cof) และคัดเลือกเป็นเกษตรกรหมู่บ้าน
พ.ศ. 2523 - 2535	ดำเนินการโครงการปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรระยะที่ 2 ผ่านการดำเนินงานโครงการต่าง ๆ ดังนี้ 1) โครงการพัฒนาเกษตรกรผู้มีรายได้น้อย SFPP (2528-2530) ใช้ RRA เป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ 2) โครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนา SFPP (2531-2534) 3) โครงการปรับปรุงระบบแผนและพัฒนาเกษตรกร (คปพ.) (2531-2534) 4) โครงการสนับสนุนแผนการผลิตของเกษตรกร (ผก.) (2535-2539) 5) โครงการปรับปรุงระบบการเกษตรในเขตชลประทานลุ่มน้ำเจ้าพระยา (2535-2540) 6) จัดให้มีหมู่บ้านหลักส่งเสริมการเกษตร (2524) เป็นหมู่บ้านตัวอย่างในการเรียนรู้ของเกษตรกรหมู่บ้านใกล้เคียง ขยายผลระยะที่ 2 (2525-2527) จะมีหมู่บ้านหลักเพิ่มเป็นครึ่งหนึ่งของจำนวนหมู่บ้านในแต่ละตำบล และปี 2528 ทุกหมู่บ้านจะมีสภาพการพัฒนาเป็นเหมือนหมู่บ้านหลัก 7) จัดกระบวนการเรียนรู้โดยใช้การสำรวจติดตามสถานการณ์ศัตรูพืช (2524-2532)

ปี	แนวคิด/รูปแบบ/วิธีการจัดการกระบวนการเรียนรู้
พ.ศ. 2537 ปรับปรุงระบบ ส่งเสริมการเกษตร ครั้งที่ 1	- จัดระบบการฝึกอบรมและถ่ายทอดเทคโนโลยี - จัดทำแนวทางพัฒนาการเกษตร มีการจัดทำทางเลือกทางการเกษตรรายหมู่บ้าน - จัดระดับบุคคล และระดับกลุ่ม ที่สอดคล้องกับศักยภาพพื้นที่และเกษตรกร - สนับสนุนเกษตรกรจัดทำแผนการผลิตทางการเกษตร และวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของแผน - ใช้กระบวนการเรียนรู้ผ่านการจัดการศัตรูไม่ผลด้วยวิธีผสมผสาน (IPM) (2532-2542)
พ.ศ. 2540 ปรับปรุงระบบ ส่งเสริมการเกษตร ครั้งที่ 2	- ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเกษตรกร โดยจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ มีการวางแผนการผลิตผ่านกระบวนการกลุ่ม - จัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีการจัดการข้าวโดยวิธีผสมผสานตามกระบวนการโรงเรียนเกษตรกร (2533-2541)
พ.ศ. 2545 ปรับปรุงระบบ ส่งเสริมการเกษตร ครั้งที่ 3	- ระหว่างปี 2543-2544 นำ PAP มาใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร - ปรับปรุงกระบวนการทำงานกับชุมชน - ใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (ศบกต.) เป็นศูนย์กลางในการบริการความรู้และถ่ายทอดเทคโนโลยีให้เกษตรกร - เน้นเกษตรกรเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ตัดสินใจและแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง - สร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านการจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) ปี 2548-ปัจจุบัน
พ.ศ. 2551-2556 ปรับปรุงระบบ ส่งเสริมการเกษตร ครั้งที่ 4	- จัดกระบวนการเรียนรู้โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและชุมชน - ยังใช้ ศบกต. เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนงานและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับ อาสาสมัครเกษตร เกษตรหมู่บ้าน กลุ่ม/เครือข่ายเกษตรกร เช่น วิสาหกิจชุมชน
พ.ศ. 2557-2559	- นำระบบ MRCF มาใช้ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ - ใช้ศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) เป็นศูนย์กลางการถ่ายทอดความรู้ โดยเกษตรกรเจ้าของศูนย์ทำหน้าที่เป็นวิทยากร มีการกำหนดหลักสูตร จุดเรียนรู้ที่เป็นระบบ และสอดคล้องกับชนิดสินค้าหลักของอำเภอ
พ.ศ. 2560 -ปัจจุบัน ปรับปรุงระบบส่งเสริม การเกษตร ครั้งที่ 5	- สร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านการส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่

ภาพที่ 1.6 Timeline การพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร

สรุปรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ตาม Timeline การพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร ตั้งแต่ก่อตั้งกรมส่งเสริมการเกษตร ในปี 2510 ถึงปัจจุบัน มี 9 รูปแบบ ดังนี้ 1) การประชุมและการจัดทำแปลงสาธิต ทดสอบเทคโนโลยี 2) การใช้ระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน (T&V) 3) การประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน (RRA) เพื่อจัดเก็บข้อมูลปฐมภูมิจากเกษตรกรโดยตรง 4) การใช้กระบวนการเรียนรู้ผ่านการจัดการศัตรูไม้ผลด้วยวิธีผสมผสาน (IPM) 5) การจัดกระบวนการเรียนรู้โดยกระบวนการโรงเรียนเกษตรกร (FFS) ผ่านการปฏิบัติจริง โดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นวิทยากรกระบวนการในการเรียนรู้ (facilitator) 6) การประเมินและวางแผนแบบมีส่วนร่วม (PAP) เป็นกระบวนการที่มีแนวทางการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่นโดยการให้ครัวเรือนเกษตรกรเป็นศูนย์กลางการตัดสินใจ 7) การใช้ศบกต.เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อน การส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรในระดับตำบล โดยเกษตรกรมีส่วนร่วม 8) MRCF เป็นกระบวนการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตร โดยการเรียนรู้และมีส่วนร่วม กับเกษตรกรในพื้นที่อย่างมีจุดมุ่งเน้นที่ชัดเจน 9) การส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่ เป็นกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในพื้นที่ โดยมีเกษตรกรเป็นศูนย์กลาง

ตอนที่ 1.2 การกำหนดเป้าหมายและการวางแผนการเรียนรู้ที่ยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลาง

สิ่งสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลางให้ประสบผลสำเร็จ คือ การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน รวมถึงการกำหนดบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตรซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาเกษตรกร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่กำหนดไว้

เรื่องที่ 1.2.1 ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ต่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร

กระบวนการเรียนรู้เป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนาภาคการเกษตรให้ก้าวทันต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ สภาพเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันที่รุนแรงขึ้น และสภาพสังคมที่เข้าสู่สังคมสูงวัย โดยกระบวนการเรียนรู้จะช่วยให้เกษตรกรสามารถปรับตัวรับมือกับความท้าทายใหม่ ๆ และนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ในบทเรียนนี้จะเป็นการทำความเข้าใจถึงความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ต่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร ทั้งต่อนักส่งเสริมการเกษตร กลุ่มองค์กรเกษตรกร และชุมชนเกษตร

1. ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้

จิตจำนงค์ กิติกรติ (2532 : 123-127) อ้างถึงโดย ศุภชัย สระทองหัก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2565) กล่าวถึงความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ชุมชน ไว้ว่า การให้การศึกษาเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ปรารถนาขึ้นในพฤติกรรมของมนุษย์ โดยจะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ ด้านทักษะ ได้แก่ ทักษะในการคิดและทักษะในการทำ

และด้านทัศนคติหรือสิ่งที่เรามีความรู้สึก ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาองค์ความรู้ คือ

1.1 ด้านการเรียนรู้ การเรียนรู้ควรมีลักษณะเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมีการเรียนรู้เพื่อทำการเรียนรู้เพื่อเป็น และการเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน โดยผู้เรียนควรมีวัตถุประสงค์ คือ เรียนรู้เพื่อตัวเอง เรียนรู้เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตนเอง ทั้งที่ใกล้และไกล และเรียนรู้เพื่อปฏิสัมพันธ์กับสิ่งนอกตัว

1.2 ด้านการปฏิบัติ เมื่อมีการเรียนรู้แล้วเกิดความรู้แก่ผู้เรียน โดยนำความรู้มาสืบทอดปฏิบัติผ่านช่องทางต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรม ค่านิยมส่วนบุคคล วัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิต มีการเรียนรู้และการปฏิบัติเป็นเนื้อเดียวกัน และมีกระบวนการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นที่มีมุมมองต่างกันไป

1.3 การนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและค่อนข้างถาวรในเรื่องของความรู้ ทัศนคติ และทักษะ

ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้จะช่วยพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้เกิดการคิดและการปฏิบัติ ซึ่งสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนได้หลายวิธี ได้แก่ การสนทนา การพบปะหารือ และการประชุม การให้ทดลองปฏิบัติจริง การถ่ายทอดภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน การฝึกอบรมและดูงานในพื้นที่จริง การเรียนรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ การเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ของชุมชน การเรียนรู้จากศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีต่าง ๆ ตลอดจนการเรียนรู้ผ่านประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ให้เป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนแล้วนำมาจัดระบบสร้างวิธีการให้เข้าถึงได้โดยง่าย และจะต้องมีกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้เกิดการนำความรู้ไปใช้ได้จริง พร้อมทั้งจะต้องมีกระบวนการปรับปรุงความรู้ให้ทันสมัย มีบรรยากาศหรือวัฒนธรรมของชุมชนให้เกิดการแบ่งปันความรู้ สนับสนุนให้เกิดการถ่ายทอด และกระจายความรู้ จนสามารถนำมาพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชนได้ จะทำให้ชุมชนมีองค์ความรู้จริงสามารถนำไปปฏิบัติจริง เป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ มีภูมิคุ้มกันตนเอง และมีความสุขในวิถีชีวิตอย่างยั่งยืนต่อไป

2. ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ต่อการส่งเสริมและพัฒนากลุ่ม

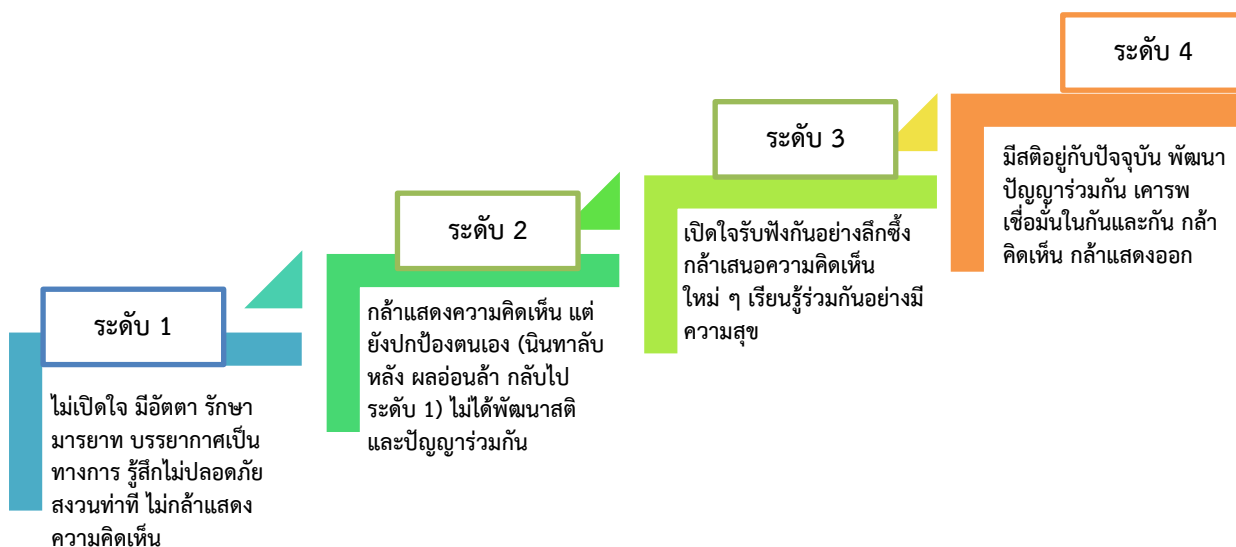
2.1 ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ต่อนักส่งเสริมการเกษตร การจัดกระบวนการเรียนรู้เป็นการเปิดโอกาสให้นักส่งเสริมการเกษตรได้ค้นพบศักยภาพที่ทุกคนล้วนมีอยู่ในตัวเอง จากการได้สะท้อนคิดด้วยคำถาม ช่วยให้มีโอกาสทบทวนตนเอง เข้าใจตัวเอง และการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในทีมงาน เป็นการฝึกฝนให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้รับฟังกันมากขึ้น ช่วยพัฒนาจิตใจให้เปิดกว้าง ซึ่งเป็นการพัฒนาศักยภาพคนทำงานให้กล้าคิด กล้าพูด กล้าแสดงออกมากขึ้น

2.2 ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ต่อกลุ่ม

2.2.1 การสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่ม การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นพื้นที่ที่ไม่มีการแบ่งแยกฐานะ ระดับชนชั้น ระดับการศึกษา เป็นการเคารพในศักดิ์ศรีซึ่งกันและกัน ไม่ว่าคนนั้นจะเป็นคนในชุมชน เป็นข้าราชการ นักการเมือง นักธุรกิจ อาจารย์ ฯลฯ ทุกคนล้วนมีเกียรติ มีคุณค่า มีความรู้ มีความเก่งในตนเอง มุมมองเช่นนี้ช่วยให้เกิดความมั่นใจ ภาคภูมิใจ พร้อมทั้งจะแชร์พร้อมให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งช่วยให้บรรยากาศการทำงานในกลุ่มมีความเป็นมิตร จริงใจ มีความสุข และเป็นพื้นที่ที่ช่วยเชื่อมโยงคนเข้าด้วยกัน สร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน

2.2.2 การเรียนรู้แบบลัด เวทีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นการเรียนรู้จากความเป็นจริง ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพี่กับน้อง และกับผู้เข้าร่วมเวที เป็นการเปิดพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ในการทำงาน โดยการถ่ายทอดความรู้ฝังลึกในตัวตน (Tacit Knowledge) เพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหา หรือสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ ในการทำงาน ผลลัพธ์ที่ได้คือ บทสรุปองค์ความรู้หรือนวัตกรรมแห่งความคิดของผู้ร่วมเวทีนั่นเอง

2.2.3 การสร้างพลังของกลุ่ม เวทีเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมช่วยให้ได้ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน มีความรัก ผูกพัน สามัคคี แทนการอยู่แบบตัวใครตัวมัน เวทีของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมกันทำ ร่วมกันรับผิดชอบในผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งการสร้างพลังของกลุ่มขึ้นอยู่กับคุณภาพการสนทนาของกลุ่ม ประรณนา หาญเมธี และจริยา วิไลวรรณ (2562) กล่าวถึงระดับคุณภาพการสนทนาของกลุ่มแบ่งได้ 4 ระดับ คือ ระดับที่ 1 ยังไม่เปิดใจ มีอัตตาตัวตน ระดับที่ 2 กล้าแสดงความคิดเห็นแต่ยังปกป้องตนเอง ระดับที่ 3 เปิดใจรับฟังกันอย่างลึกซึ้ง ระดับที่ 4 มีสตออยู่กับปัจจุบัน ซึ่งการสร้างพลังของกลุ่มต้องพัฒนาระดับคุณภาพของการสนทนาไปสู่ระดับที่ 3 และ 4

ภาพที่ 1.7 คุณภาพการสนทนาของกลุ่ม
ที่มา : ดัดแปลงจากปรารณนา หาญเมธี และจริยา วิไลวรรณ , 2562

2.3 ความสำคัญของการเรียนรู้ต่อชุมชน

ในเวทีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีฐานความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความสามารถ มีศักยภาพในตัวเอง ซึ่งควรค่าที่ทุกคนควรภาคภูมิใจในตนเอง เพราะทุกคนมีความถนัดไม่เหมือนกัน ดังนั้นการเอาความเก่งของทุกคนมาร่วมกันสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ ทั้งสมาชิกในครอบครัว ในกลุ่ม ในชุมชน และทุกภาคส่วนในชุมชน ช่วยให้การทำงานส่งเสริมการเกษตรได้พัฒนามุมมองต่อยอด การเรียนรู้ ผ่านกระบวนการสะท้อนคิด ช่วยเปิดมุมมองการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตรให้บรรลุ เป้าหมายที่วางไว้

จากที่กล่าวมาในข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้เปรียบเสมือน เครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองในทุก ๆ ด้านไปสู่ความสำเร็จ ในชีวิต ทั้งนี้ผู้เรียนจะประสบความสำเร็จหรือไม่เพียงใดขึ้นอยู่กับกระบวนการจัดการเรียนรู้ของผู้สอน เป็นสำคัญ หากผู้สอนเลือกใช้วิธีการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับผู้เรียน ย่อมส่งผลให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้ไปปรับใช้ในการทำงานส่งเสริมการเกษตร ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสุขในการทำงาน และประสบความสำเร็จในชีวิต

เรื่องที่ 1.2.2 บทบาทและความสำคัญของนักส่งเสริมการเกษตรต่อการจัดกระบวนการ เรียนรู้และการพัฒนาเกษตรกร

บทเรียนนี้จะเป็นการทำความเข้าใจ และเข้าใจถึงบทบาท ตลอดจนความสำคัญของนักส่งเสริม การเกษตรในการจัดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาการเกษตร ซึ่งนักส่งเสริมการเกษตรจะรับบทบาท ที่แตกต่างและหลากหลายไปตามบริบทของสถานการณ์ การตระหนักถึงความสำคัญของนักส่งเสริม การเกษตรจะเป็นก้าวแรกในการสร้างทัศนคติที่ดี นำไปสู่การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ

บุญธรรม จิตต์อนันต์ (2536) การส่งเสริมการเกษตร หมายถึง การนำความรู้วิธีการและเทคโนโลยีใหม่ๆ ทางเกษตรไปแนะนำเผยแพร่ให้แก่ประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกร แล้วติดตามให้คำแนะนำ ช่วยเหลือจนบังเกิดผลสำเร็จ ขณะเดียวกันก็นำเอาปัญหาต่าง ๆ ทางเกษตรมาวิเคราะห์หาหนทาง แก้ไข

พรทิพย์ อุดมสิน (2550, อ้างใน พลสรายุ สราญรมย์ , 2560) อธิบายว่า นักส่งเสริมหมายถึง ผู้ที่จัดบริการความรู้ทางการเกษตร ทำให้เกษตรกรเกิดการเปลี่ยนแปลงและสามารถพึ่งตนเองได้อย่าง ยั่งยืน ซึ่งการที่เกษตรกรเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืนจะต้องครอบคลุมทั้ง 3 มิติ ได้แก่ การ เปลี่ยนแปลงความรู้ (knowledge) ทัศนคติ (attitude) และพฤติกรรม (practice) หรือที่เรียกรวมเป็น ตัวย่อว่า KAP

ดังนั้นนักส่งเสริมการเกษตร จึงหมายถึง บุคคลที่นำความรู้ วิธีการและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทาง การเกษตรไปแนะนำเผยแพร่ให้แก่เกษตรกร หรือเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ และเปลี่ยนแปลงทั้งมิติของความรู้ (knowledge) ทัศนคติ (attitude) และพฤติกรรม (practice) เพื่อให้เกิดการพัฒนาตนเอง รวมถึงครัวเรือน และชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน

1. บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร

พลสรานู สราญรมย์ (2560) ได้อธิบายถึงบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตรไว้ ดังนี้

- 1.1 บทบาทผู้ถ่ายทอดความรู้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นบทบาทพื้นฐานในการเป็นนักส่งเสริมการเกษตร
- 1.2 บทบาทในการเป็นที่ปรึกษา ทั้งในเรื่องของการเกษตรและเรื่องที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับการเกษตร
- 1.3 บทบาทผู้ประสานงานกับบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกระดับ
- 1.4 บทบาทนักรวมกลุ่ม เพื่อให้เกษตรกรมีความเข้มแข็งมีพลังอำนาจในการแข่งขันในการดำเนินการทางการเกษตร
- 1.5 บทบาทนักวิจัยและพัฒนาทั้งที่เป็นการวิจัยทางการเกษตรและทางส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร
- 1.6 บทบาทผู้จัดกระบวนการเรียนรู้โดยอำนวยความสะดวกและสร้างบรรยากาศให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้
- 1.7 บทบาทนักประชาสัมพันธ์ในการเผยแพร่ข่าวสารและความรู้ จากการประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรเกิดการรับรู้

2. ความสำคัญของนักส่งเสริมการเกษตร

นักส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทสำคัญมากในการพัฒนาและเสริมสร้างเกษตรกรที่ยั่งยืนและมีประสิทธิภาพในระยะยาว ความสำคัญของนักส่งเสริมการเกษตรมีอยู่ในหลายด้านดังนี้

- 2.1 การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยี : นักส่งเสริมการเกษตรมีหน้าที่ในการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมที่ใช้ในการเกษตร เช่น การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการแปลงเกษตร หรือการพัฒนาเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ช่วยให้การเกษตรมีประสิทธิภาพมากขึ้นและเหมาะสมกับเกษตรกรในแต่ละพื้นที่
- 2.2 การให้คำปรึกษาและการฝึกอบรม : นักส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทในการให้คำปรึกษาและการฝึกอบรมให้แก่เกษตรกร ช่วยในการแก้ไขปัญหาทางเทคนิค และให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการเกษตรที่ยั่งยืนและทันสมัย
- 2.3 การสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ : นักส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทในการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ที่ช่วยให้ภาคการเกษตรมีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น การพัฒนาวิธีการจัดการน้ำให้เหมาะสมกับการเกษตรในพื้นที่แห้งแล้งที่มีปัญหาเรื่องน้ำ
- 2.4 การสนับสนุนนโยบายการเกษตร : นักส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทในการสนับสนุนนโยบายส่งเสริมการเกษตรที่ยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ ช่วยในการวิเคราะห์ผลกระทบของนโยบายต่าง ๆ และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงนโยบายให้เหมาะสมกับการเกษตร
- 2.5 การสร้างฐานความรู้และการแบ่งปันข้อมูล : นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทในการสร้างฐานความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรและผู้ทำงานในวงการเกษตร พวกเขาช่วยในการ

จัดทำข้อมูลและสถิติเกี่ยวกับการเกษตร และส่งเสริมการแบ่งปันข้อมูลเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการเกษตร

3. บทบาทและความสำคัญของนักส่งเสริมการเกษตรในแต่ละยุคสมัย

บทบาทและความสำคัญของนักส่งเสริมการเกษตรได้มีพัฒนาการมาตั้งแต่ปี 2520 ถึงปัจจุบัน (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2563)

3.1 ยุคแรก ปี 2520 ซึ่งในช่วงแรกการส่งเสริมการเกษตรเป็นระบบการฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน (Training & Visit System) ซึ่งนักส่งเสริมการเกษตรทำหน้าที่ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่เกษตรกร และเยี่ยมเยียน ติดตามให้คำแนะนำในพื้นที่ โดยมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรอยู่ในทุกตำบล ๆ ละ 1 คน ต่อเกษตรกร 1,000 ครอบครัว

3.2 ยุคต่อมาในปี 2528 ได้มีการปรับระบบการฝึกอบรมแบบมีส่วนร่วม โดยให้เกษตรกรรายย่อยเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น (Participatory Approach) ในการวางแผนพัฒนาการเกษตรของตนเอง

3.3 ในปี 2531 ได้มีการนำการประเมินชุมชนแบบเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal: RRA) มาใช้วิเคราะห์ข้อมูลด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรแบบมีส่วนร่วม

3.4 ในปี 2533 ได้นำกระบวนการโรงเรียนเกษตรกร (Farmer Field School: FFS) มาใช้ฝึกอบรมเกษตรกรตลอดฤดูกาลเพาะปลูก โดยให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลาง มีการฝึกอบรมในแปลงปลูก ครอบคลุมทุกระยะพัฒนาการของพืช และการจัดการที่เกี่ยวข้องทั้งหมด โดยการมีส่วนร่วมและอาศัยการเรียนรู้จากการหาประสบการณ์การปฏิบัติจริง

3.5 ในปี 2542 - 2545 ได้มีการจัดฝึกอบรมวิทยากรพี่เลี้ยง (Facilitator) ตามหลักสูตร Training of Trainers (TOT) และจัดทำ โครงการเพิ่มขีดความสามารถ ในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน โดยใช้กระบวนการวางแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม มีการจัดเวทีเรียนรู้ระดับตำบลและหมู่บ้าน

3.6 ในปี 2557 นำ ระบบ MRCF มาใช้ในการทำงานส่งเสริมในการเข้าไปปฏิบัติงานในลักษณะการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับเกษตรกร

3.7 ในปี 2558-ปัจจุบัน มีการส่งเสริมการเกษตรโดยใช้ ศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) เป็นแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ โดยบูรณาการกับหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ และมีการพัฒนาระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ เป็นการรวมกลุ่มเกษตรกรในการบริหารจัดการในแนวทางเดียวกันเพื่อประหยัดต้นทุน และเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต โดยเน้นการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด

ดังนั้นนักส่งเสริมการเกษตรในแต่ละยุคสมัยมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่เกษตรกร โดยการถ่ายทอดผ่านกลุ่มเรียนรู้โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ซึ่งนักส่งเสริมการเกษตรปรับบทบาทจากวิทยากรที่ถ่ายทอดความรู้ เป็นวิทยากรกระบวนการในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วิเคราะห์ วางแผน ตัดสินใจในการทำการเกษตรของตนเอง เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการประกอบอาชีพการเกษตร และสามารถปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลง

ภาพที่ 1.8 การเปลี่ยนแปลงบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตรในแต่ละยุคสมัย

ที่มา : สรุปจากกรมส่งเสริมการเกษตร , 2563

จากบทเรียนนี้ จะเห็นได้ว่านักส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาภาคการเกษตรและชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร โดยใช้กระบวนการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการทำงานส่งเสริมการเกษตร ในท่ามกลางการเปลี่ยนผ่านของยุคนักส่งเสริมการเกษตรจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้าใจ เข้าถึงบทบาทที่แตกต่างและหลากหลาย และทำตนเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต ทำความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของบริบทชุมชน ทักษะคติของเกษตรกร เพื่อการออกแบบการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ และตรงกับความต้องการของเกษตรกร

ตอนที่ 1.3 การเตรียมความพร้อมของนักส่งเสริมการเกษตรต่อการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้

นักส่งเสริมการเกษตรที่เป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ได้ดี ควรมีการเตรียมความพร้อมโดยการค้นคว้าหาความรู้อย่างเปิดใจ เพื่อสร้างความเข้าใจในกระบวนการเรียนรู้อย่างแท้จริง การพัฒนาทักษะในการจัดกระบวนการเรียนรู้ รวมถึงปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไข เพื่อให้สามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เรื่องที่ 1.3.1 การจัดการตนเองเพื่อเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้

การเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับความรู้และทักษะเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงความสามารถในการจัดการตนเองอย่างเหมาะสมด้วย บทเรียนนี้จะเป็นการสำรวจทัศนคติ (Mindset) และทักษะที่สำคัญที่จะช่วยให้ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้สามารถพัฒนาตนเองและสร้างสภาพแวดล้อมของกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

1. Mindset ของผู้จัดกระบวนการเรียนรู้

ปรารธนา หาญเมธี (2562) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันโดยมีผู้จัดการเรียนรู้หรือวิทยากรกระบวนการเป็นผู้ดำเนินการนั้น จำเป็นต้องใช้ศาสตร์และศิลป์ในการจัดกระบวนการ ศาสตร์ หมายถึง หลักการ เนื้อหาวิชาซึ่งต้องอาศัยองค์ความรู้ที่มีความหลากหลายเป็นสหวิชา โดยเฉพาะเรื่องจิตวิทยาการเรียนรู้ วิธีการคิดแบบกระบวนการแบบ มององค์รวมที่มีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงถึงกันในทุกมิติ เป็นต้น ส่วน ศิลป์ นั้นจะหมายถึง การจัดการกระบวนการเรียนรู้ให้มีพลังมีความสุขกับการเรียนรู้ร่วมกัน สามารถปรับเปลี่ยน พลิกแพลงสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นได้โดยที่เราไม่คาดฝัน ดังนั้น จึงต้องมีความยืดหยุ่น อ่อนตัวในการดำเนินกระบวนการจนบรรลุเป้าหมาย

นักส่งเสริมการเกษตรที่ต้องการจะฝึกฝนตนเองเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ควรหมั่นแสวงหาโอกาสที่จะได้เรียนรู้ ฝึกตนเอง ในเวทีต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ค่อย ๆ สะสมประสบการณ์ทั้งการเป็นส่วนหนึ่งของทีม เป็นผู้ช่วย หรือเป็นวิทยากรกระบวนการหลัก จะทำให้เกิดการพัฒนาทักษะของตนเอง โดยควรจะเริ่มจากการปรับเปลี่ยน Mindset หรือทัศนคติที่สำคัญของผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

1.1 Growth Mindset คือ ความเชื่อว่าความสามารถและศักยภาพของเกษตรกรสามารถพัฒนาและเติบโตได้ด้วยการฝึกฝน มุมมองนี้จะทำให้มองว่าเกษตรกรทุกคนมีศักยภาพที่จะเรียนรู้และพัฒนาได้

1.2 Learner-Centered Mindset คือ การมุ่งเน้นที่ตัวเกษตรกรเป็นศูนย์กลาง **มีทัศนคติเชิงบวกและมองเห็นศักยภาพของเกษตรกร** การมองในแง่บวกและเชื่อมั่นในศักยภาพของเกษตรกรแต่ละคน จะช่วยให้วิทยากรกระบวนการรักษาพลังและกำลังใจในการจัดกระบวนการ ไม่ทอดทิ้งต่ออุปสรรคและหาวิธีช่วยเหลือเกษตรกรได้อย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ความสนใจ และความต้องการของเกษตรกรเป็นหลัก

1.3 Curiosity Mindset คือ สร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ วิทยาการต้องมีความกระหายในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ และถ่ายทอดแรงบันดาลใจนี้ไปให้เกษตรกรได้ตระหนักถึงความสำคัญของการเป็นเกษตรกรที่เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต มีความอยากรู้อยากเห็น มีใจรักการเรียนรู้ และกระหายที่จะแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้และพัฒนาการจัดการกระบวนการเรียนรู้ให้ดียิ่งขึ้น

1.4 Open and Flexible Mindset เป็นผู้เปิดใจรับฟังและยืดหยุ่น เปิดรับความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากทีมงานและเกษตรกร พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนวิธีการได้ตามสถานการณ์ จะทำให้กระบวนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เปิดกว้างและยืดหยุ่นที่จะรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้อื่น พร้อมทั้งจะปรับเปลี่ยนวิธีการได้ตามความเหมาะสม

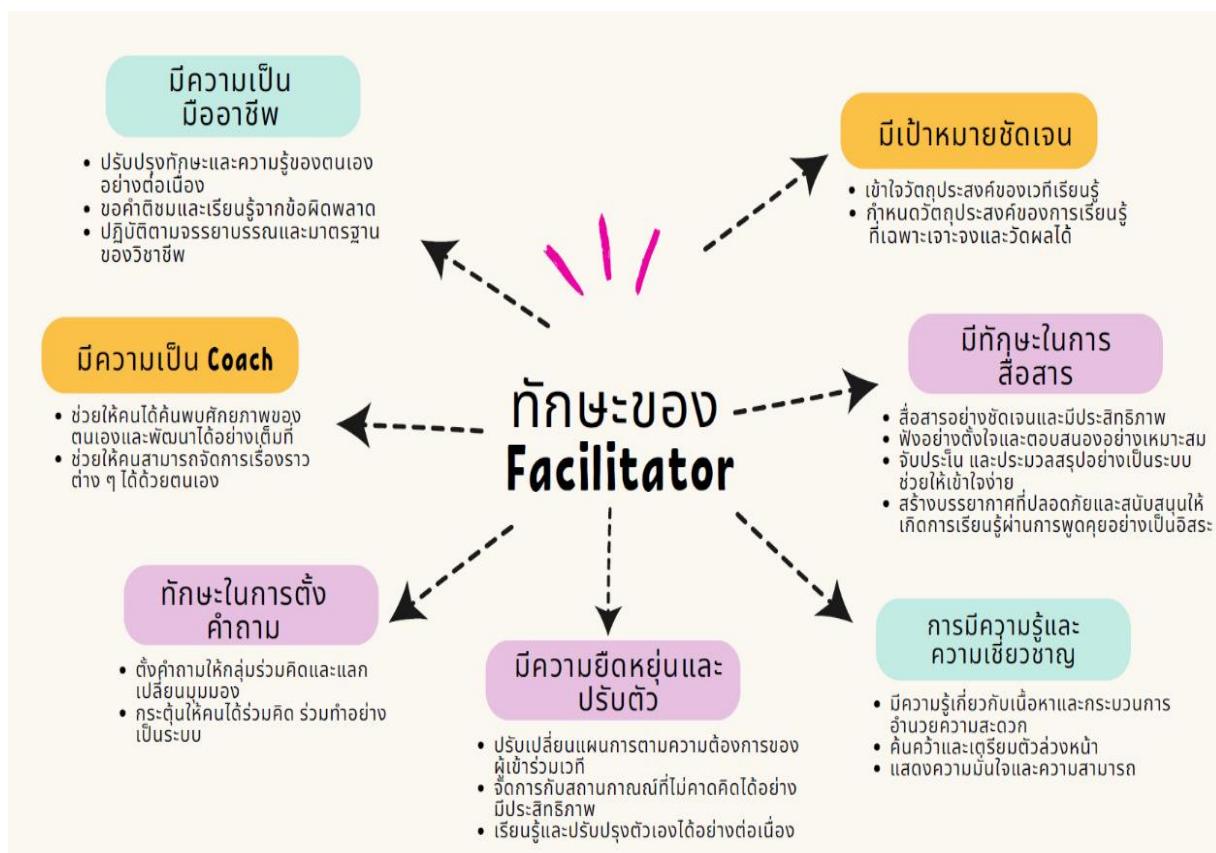
1.5 Reflective Mindset มีการสะท้อนผลและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง รับฟังข้อคิดเห็นและนำมาปรับปรุงพัฒนา รวมถึงแสวงหาความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ จะช่วยให้วิทยาการกระบวนการเติบโตและก้าวหน้ายิ่งขึ้น มีการสะท้อนคิด ทบทวน และประเมินตนเองอย่างสม่ำเสมอ เพื่อหาจุดแข็งและจุดที่ควรปรับปรุงในกระบวนการจัดการเรียนรู้

1.6 Lifelong Learner Mindset เป็นผู้เรียนที่มีการรู้ตลอดชีวิต พร้อมทั้งจะพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และวิธีการจัดการเรียนรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ

การพัฒนา Mindset เหล่านี้จะช่วยให้นักส่งเสริมการเกษตรที่ทำหน้าที่วิทยาการกระบวนการมีจิตวิญญาณ แรงบันดาลใจ และทัศนคติที่ถูกต้องในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพ นำไปสู่การสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ส่งผลให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ พัฒนาการผลิต และยกระดับคุณภาพชีวิตได้

2. ทักษะที่สำคัญของผู้จัดกระบวนการเรียนรู้

ทักษะสำคัญของผู้จัดกระบวนการเรียนรู้หรือวิทยาการกระบวนการ (Facilitator) ประกอบด้วย 7 ทักษะ คือ มีการวางแผนเป้าหมายในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีทักษะในการสื่อสารได้ชัดเจน และมีประสิทธิภาพ จับประเด็นและสรุปได้ชัดเจน มีความรู้และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับเนื้อหาและกระบวนการอำนวยความสะดวกในการจัดเวที มีความยืดหยุ่นและปรับตัวได้ตามสถานการณ์ มีทักษะในการตั้งคำถามกระตุ้นให้กลุ่มได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีความเป็น Coach ในการดึงศักยภาพของผู้ร่วมเวทีออกมาเพื่อจัดการเรื่องราวต่าง ๆ ในการทำการเกษตรได้ด้วยตนเอง และมีความเป็นมืออาชีพปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ รายละเอียดดังภาพที่ 1.9

ภาพที่ 1.9 แสดงทักษะของวิทยากรกระบวนการ
ที่มา : ดัดแปลงจาก ปราบธรา และจรียา , 2562

การพัฒนา Growth Mindset และทักษะการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ จะช่วยให้ นักส่งเสริมการเกษตรสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ในงานส่งเสริมการเกษตรได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งยังเป็นการปรับตัวให้เข้ากับความท้าทายใหม่ ๆ ของการปฏิบัติงานในพื้นที่ สามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อตัวเกษตรกร และภาคการเกษตรได้อย่างยั่งยืน สิ่งสำคัญคือการนำทักษะที่ได้เรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานจริง พร้อมทั้งเปิดใจรับฟังเสียงสะท้อนจากทั้งเกษตรกรและทีมงาน เพื่อการพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

เรื่องที่ 1.3.2 ปัญหาที่พบบ่อยในการจัดกระบวนการเรียนรู้และแนวทางการแก้ไข

การจัดกระบวนการเรียนรู้เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ต้องอาศัยความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง แม้ว่าผู้จัดกระบวนการเรียนรู้จะมีความตั้งใจและมีการเตรียมการมาเป็นอย่างดี แต่ก็อาจจะต้องพบกับปัญหา สถานการณ์ที่คาดไม่ถึงซึ่งเป็นความท้าทายของการจัดกระบวนการเรียนรู้ บทเรียนนี้จะเป็นการเรียนรู้ถึงปัญหาที่มักจะพบได้บ่อยในการจัดกระบวนการเรียนรู้ และการนำเสนอแนวทางการแก้ไขจากประสบการณ์จริงของนักส่งเสริมการเกษตรที่ปฏิบัติงานในพื้นที่

1. ปัญหา/อุปสรรคที่พบในการจัดกระบวนการเรียนรู้และแนวทางแก้ไข

ตารางที่ 1.2 ปัญหา/อุปสรรคที่พบในการจัดกระบวนการเรียนรู้และแนวทางแก้ไข

ประเด็นปัญหา	สภาพปัญหา/อุปสรรค	แนวทางแก้ไข
1. เจ้าหน้าที่	ควบคุมเวลาการจัดเวทีเรียนรู้ไม่ได้	ทีมงานวางแผนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อกำหนดประเด็น/กรอบเวลาในการจัดเวทีเรียนรู้
	ขาดการวางแผนและกำหนดเป้าหมายในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เวลาจัดเวทีแล้วไม่สามารถดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายในแต่ละครั้งได้	ทีมงานควรวางแผนและกำหนดเป้าหมายในการจัดเวทีแต่ละครั้ง
	การเลือกใช้เครื่องมือไม่เหมาะสมกับสถานการณ์	ควรเรียนรู้เครื่องมือที่จะใช้ในเวทีให้เหมาะสมกับสถานการณ์ เวลา และเป้าหมายที่ต้องการในแต่ละเวที ไม่ควรใช้เครื่องมือมากเกินไป เพราะจะทำให้เกษตรกรเครียดและสับสน
	สรุปประเด็นการจัดเวทีไม่ได้	-กำหนดเป้าหมายของการจัดเวทีเรียนรู้ให้ชัดเจนว่าต้องการอะไรจากการจัดเวทีเรียนรู้ - ฝึกฝนทักษะการจับประเด็น
	การขาดทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการ	-ในช่วงแรกที่เริ่มจัดกระบวนการเรียนรู้ควรมีพี่เลี้ยงให้คำชี้แนะ -ควรมีทีมงานในการจัดเวทีเรียนรู้และสรุปบทเรียนร่วมกันในทีมงานทุกครั้ง
2. สถานที่	สถานที่จัดไม่เหมาะสม เช่น แคบเกินไป แสงสว่างไม่เพียงพอ เสียงดัง	สำรวจสถานที่จัดเวทีเพื่อวางแผน/เตรียมการบริหารจัดการสถานที่

ประเด็นปัญหา	สภาพปัญหา/อุปสรรค	แนวทางแก้ไข
3. เกษตรกร	เกษตรกรไม่พร้อมในการเข้าร่วมเวที	- แจ้งเกษตรกรล่วงหน้าถึงประเด็น/ระยะเวลาการจัดเวที เพื่อให้เกษตรกรได้ทราบและ เตรียมตัว - จัดกิจกรรมเตรียมความพร้อม/ สันทนาการตามบริบทของกลุ่มเป้าหมาย
	- เกษตรกรไม่ค่อยแสดงความ คิดเห็นระหว่างการจัดเวทีเรียนรู้	- ปรับเปลี่ยนเครื่องมือ เช่น นำบัตรคำ มาใช้เพื่อให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นมากขึ้น - กระตุ้นบรรยากาศของเวทีเรียนรู้ เช่น ชวนคุยให้บรรยากาศเป็นกันเองมากขึ้น ลดความเป็นทางการ
4. กระบวนการ	- การออกแบบกระบวนการไม่ สอดคล้องกับเวลา (มีเวลาน้อย แต่มีขั้นตอนเยอะเกินไป)	การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ควร ออกแบบให้สอดคล้องกับเวลาและต้อง สามารถยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์
	- เนื้อหามากเกินไป (มีเวลาน้อย แต่มีเนื้อหาเยอะเกินไป)	ควรมีเนื้อหาที่กระชับและชัดเจน หรือควรมีตัวอย่างประกอบเพื่อสร้าง ความเข้าใจได้ง่ายขึ้น และสามารถ กระชับเวลาได้

การจัดการเรียนรู้ในงานส่งเสริมการเกษตรเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและมีความสำคัญมาก ต่อการพัฒนาเกษตรกรและส่งเสริมการเกษตรให้กับชุมชนท้องถิ่น การเรียนรู้จะต้องถูกออกแบบ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้สามารถตอบสนองต่อ ความเปลี่ยนแปลงและความสำเร็จในการพัฒนาการเกษตรได้อย่างเหมาะสม

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2554. พัฒนาการงานส่งเสริมการเกษตรของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร.
 หจก.ธรรมกมลการพิมพ์
- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2563. พัฒนาการระบบส่งเสริมการเกษตรเพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการ
 พื้นที่เกษตรกรรม. กรุงเทพมหานคร. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2560. การจัดการความรู้ในงานส่งเสริมการเกษตร. กรุงเทพมหานคร.
- ปรารธนา หาญเมธี. 2562. คู่มือคุณ “Fa” มืออาชีพ. กรุงเทพมหานคร. ก้าวกล้า.
- กุลิสรา จิตรชญาวนิช. 2562. การจัดการเรียนรู้. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2542. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- วิภาดา เวทย์ประสิทธิ์ (มปป.) การจัดการความรู้ (Knowledge Management). สืบค้น 20 มีนาคม 2567.
http://hsmi2.psu.ac.th/upload/forum/Phd_Wiphada_slide.pdf
- วรภัทร์ ภูเจริญ. 2548. องค์การแห่งการเรียนรู้และการบริหารความรู้. กรุงเทพฯ : อริยชน.
- วิจารณ์ พาณิช. มปป. การจัดการความรู้ (KM) คืออะไร. Online Available :
[http://www.okmd.or.th/
 upload/pdf/chapter1_kc.pdf](http://www.okmd.or.th/upload/pdf/chapter1_kc.pdf).
- พัทธนันท์ ธรรมชาติกร. 2558. องค์การแห่งการเรียนรู้. คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์.
 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. มิตรเจริญการพิมพ์. : นครปฐม.
- บุญธรรม จิตต์อนันต์. 2536. ส่งเสริมการเกษตร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ปรารธนา หาญเมธี และจริยา วิไลวรรณ. 2562. The Facilitator คู่มือคุณ “Fa” มืออาชีพ. สนพ.กล้าก้าว
 : กรุงเทพฯ.
- ศุลชัย สระทองหัก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2565. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาองค์
 ความรู้ชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนชาติพันธุ์ไทยทรงดำ บ้านดอนทราย ตำบลสระกะเทียม
 อำเภอมะนัง นครปฐม จังหวัดนครปฐม. Journal of Roi Kaensarn Academi. ปีที่ 7 ฉบับที่
 9 ประจำเดือนกันยายน 2565.
- Antonello Cannas, Luis O. Tedeschi, Alberto S. Atzori, and Mondina F. Lunesu.
https://www.faca.rmuti.ac.th/office/km/?page_id=42 .
- Dale, Edgar. (1969). Audiovisual Method in Teaching. New York: Holt, Rinehart and
 Winston.

1. ดร.ปริญญารัตน์ ภูศิริ
ผู้อำนวยการกลุ่มวิจัยด้านส่งเสริมการเกษตร
กรมส่งเสริมการเกษตร
2. นายธีรภัทร์ คุ่มครอง
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
กรมส่งเสริมการเกษตร
3. นายวิศรุต สายบุญช่วย
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
กรมส่งเสริมการเกษตร

บทที่ 2

การดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้

การดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ นักส่งเสริมการเกษตรต้องมีการเตรียมการก่อนจัดกระบวนการเรียนรู้ ต้องมีทีมงานร่วมกันดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ และร่วมกันสรุปผลการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำไปใช้ปรับปรุงการจัดกระบวนการเรียนรู้ในครั้งต่อไปให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งเนื้อหาสาระประกอบด้วย 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 2.1 การเตรียมการก่อนจัดกระบวนการเรียนรู้

เรื่องที่ 2.1.1 การวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการการจัดกระบวนการเรียนรู้

เรื่องที่ 2.1.2 การเตรียมข้อมูลและแผนงานเพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

เรื่องที่ 2.1.3 การเตรียมทีมงานเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้

ตอนที่ 2.2 การดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้

เรื่องที่ 2.2.1 การจัดเวทีและการสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้

เรื่องที่ 2.2.2 บทบาท และขั้นตอนการดำเนินการจัดเวทีของวิทยากรกระบวนการ

เรื่องที่ 2.2.3 เทคนิคและปัจจัยในการจัดกระบวนการเรียนรู้

ตอนที่ 2.3 การดำเนินการหลังการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

เรื่องที่ 2.3.1 การสรุปผลการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้

เรื่องที่ 2.3.2 การประเมินผลการทำงานของเจ้าหน้าที่และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยหลักการ/เทคนิค AAR

เรื่องที่ 2.3.3 การประเมินผลสัมฤทธิ์ของเกษตรกรภายหลังจากการจัดกระบวนการเรียนรู้

ตอนที่ 2.1 การเตรียมการก่อนจัดกระบวนการเรียนรู้

KM class @PSU (2564) ระบุว่า การเตรียมการก่อนการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยการทบทวนก่อนปฏิบัติงาน (Before Action Review : BAR) หมายถึง เทคนิค วิธีการขั้นตอนหนึ่งในการทำงานที่ใช้ในการทบทวนก่อนการปฏิบัติงานให้ชัดเจน ทำให้ทีมงานมีเป้าหมายร่วมกัน รับทราบหน้าที่ของตนเอง และส่งผลให้การปฏิบัติสำเร็จด้วยดี ซึ่งบางครั้งอาจมีการปรับเปลี่ยนแนวทางปฏิบัติจากที่เตรียมไว้เพื่อความเหมาะสม โดยการเชิญทีมงานเข้ามาร่วมซักซ้อมความเข้าใจและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยการนำผลสรุปบทเรียนจากการ AAR ในครั้งที่ผ่านมาชี้แจง เพื่อการปฏิบัติในครั้งนี้อย่างดีขึ้น เป็นการจัดการและป้องกันความเสี่ยง ป้องกันการผิดซ้ำและปัญหาเฉพาะหน้าที่อาจเกิดขึ้น

Organizational Learning Resource Guide (n.d.) ระบุว่า การทบทวนการดำเนินการ (BAR) คือ เป็นวิธีการสำหรับทีมงานที่จะเริ่มโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อประเมินความรู้ที่พวกเขามีอยู่แล้ว BAR เป็นเครื่องมือช่วยให้ทีมงานเข้าใจวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนก่อนที่จะเริ่มโครงการ ช่วยระบุความท้าทายและความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีต BAR เป็นการตั้งใจค้นหาความรู้ที่มีอยู่ในหน่วยงาน เช่น จากอินเทอร์เน็ต เพื่อนร่วมงาน หรือรายงาน AAR ก่อนหน้านี้ และมองหาบทเรียนที่อาจเป็นประโยชน์สำหรับการดำเนินงานในครั้งต่อไป

ดังนั้นการทบทวนก่อนปฏิบัติงาน (BAR) เป็นขั้นตอนหนึ่งในการทำงานที่ใช้ในการทบทวนก่อนการปฏิบัติงานให้ชัดเจน เป็นเครื่องมือช่วยให้ทีมงานเข้าใจวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนก่อนที่จะเริ่มโครงการ ช่วยระบุความท้าทายและความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีต และมองหาบทเรียนที่อาจเป็นประโยชน์สำหรับการดำเนินงานในครั้งต่อไป โดยการเชิญทีมงานเข้ามาร่วมซักซ้อมความเข้าใจและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

เรื่องที่ 2.1.1 การวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการการจัดกระบวนการเรียนรู้

การวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการการจัดกระบวนการเรียนรู้ในเวทีชุมชน มีขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นตอนการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการการจัดกระบวนการเรียนรู้

(กรมส่งเสริมการเกษตร, 2559 และกรมส่งเสริมการเกษตร, 2561)

1.1 การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ เพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์เบื้องต้น เพื่อเข้าใจว่า ชุมชนมีองค์ประกอบใดบ้าง มีโครงสร้าง มีคุณลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรม การเมือง ตลอดจนปัญหาและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อใช้ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อที่จะได้กำหนดและวางแผนการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนต่อไป เช่น

1.1.1 ข้อมูลด้านอาชีพ/มิติเศรษฐกิจ ควรมีข้อมูลประกอบ ได้แก่ เศรษฐกิจของตำบล (Local economy) การผลิตหลักของตำบล (Major Production) ห่วงโซ่อุปทาน (Supply chain) ของผลผลิต/สินค้าหลักของตำบล ปริมาณความต้องการของตลาด ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญ (stakeholder) โอกาสและศักยภาพของพื้นที่เป้าหมาย การวิเคราะห์ปัญหาที่แท้จริง (Pain point) และความต้องการของชุมชน (Real need)

1.1.2 ข้อมูลด้านสังคม สิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต ควรมีข้อมูลประกอบ ได้แก่ ความต้องการของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ต่อประเด็นปัญหานั้น เช่น ความต้องการใช้น้ำ จำนวนเกษตรกรที่ต้องการได้รับการช่วยเหลือ เป็นต้น ข้อมูลโครงสร้างพื้นฐาน เช่น แหล่งชลประทาน หรือทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อตอบสนองความต้องการด้านนั้น เช่น ปริมาณน้ำฝนต่อปี จำนวนครัวเรือนเกษตรกร เป็นต้น การวิเคราะห์ปัญหาที่แท้จริง (Pain point) และความต้องการของชุมชน (Real need)

1.2 การรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ สามารถใช้หลายวิธีการ เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม การตั้งคำถาม BAR กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในโครงการหรือกิจกรรมก่อนหน้านี้ในองค์กร เช่น จากเพื่อนร่วมงาน เป็นต้น

1.3 การตั้งคำถาม BAR (KM class @PSU, 2564; Organizational Learning Resource Guide. n.d.) การตั้งคำถาม BAR ไม่ตายตัว วิทยากรกระบวนการสามารถพลิกแพลงออกแบบได้ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของทีมและแรงบันดาลใจให้ทุกคนมีพลังในการทำงานร่วมกันให้ได้

1.3.1 คำถามควรมุ่งเน้นไปที่การระบุปัญหา ความเสี่ยง และโอกาสที่อาจเกิดขึ้น รวมถึงวิธีปรับปรุงแผนหรือกลยุทธ์การดำเนินงาน

1.3.2 ตัวอย่างคำถาม BAR

1) ผลลัพธ์ที่ต้องการคืออะไร เพื่อให้ทุกคนเข้าใจตรงกันว่าความสำเร็จของโครงการหรือกิจกรรมมีลักษณะอย่างไร

2) ภาพแห่งความสำเร็จคืออะไร

3) อะไรจะทำให้เราประสบความสำเร็จในครั้งนี้

4) เราอาจประสบปัญหาอะไรบ้าง หากเกิดปัญหา/อุปสรรคนั้นจะอย่างไร

5) เราเรียนรู้อะไรจากสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกัน และจะนำมาใช้อย่างไร

1.4 การคัดเลือกเครื่องมือในการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการ มีหลายชนิด ตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์ต่างกัน เช่น การวิเคราะห์ SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) แผนผังเหตุและผล (Cause and Effect Mapping) แผนผังก้างปลา (Fish Bone) แผนผังต้นไม้ (Problem Tree) เป็นต้น เครื่องมือเหล่านี้ในแต่ละเครื่องมือมีรายละเอียดของวิธีการ จุดเด่น ข้อจำกัด และการนำไปใช้ประโยชน์ ซึ่งผู้ใช้สามารถเลือกตามความถนัด เพื่อใช้สรุปให้เห็นประเด็นปัญหาและศักยภาพหลัก ๆ ก่อนจัดกระบวนการเรียนรู้ได้

1.5 การวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการ

1.5.1 วิทยากรกระบวนการอำนวยความสะดวกในการอภิปรายระหว่างผู้เข้าร่วม โดยใช้คำถามเป็นแนวทาง เช่น ทำไมต้องดำเนินการ ดำเนินการในพีชใด กลุ่มเป้าหมายคือใคร ดำเนินการที่ไหน และดำเนินการเมื่อไหร่

1.5.2 ส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมแบ่งปันข้อมูลที่ได้รับ ความกังวลที่มีอยู่ และความคิดเห็นต่าง ๆ ต่อแผนการดำเนินงาน

1.5.3 วิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมมาจากแหล่งต่าง ๆ ระบุประเด็น และโอกาสในการดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จ

1.6 การจัดเก็บเอกสารและการสื่อสาร

1.6.1 จัดเก็บผลลัพธ์ของ BAR รวมถึงปัญหาที่ระบุไว้ แผนปฏิบัติการ และบทเรียนที่ได้รับ ให้อยู่ในรูปแบบที่สะดวกในการนำไปใช้ เช่น แผนภาพ แผนที่ ตาราง การจัดหมวดหมู่ การเรียงลำดับ เป็นต้น

1.6.2 การสื่อสารกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยสื่อสารผลลัพธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน และตรวจสอบให้แน่ใจว่าทุกคนเข้าใจบทบาทและความรับผิดชอบของตนเองในการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการ

สรุปได้ว่าการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการการจัดกระบวนการเรียนรู้มี 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ 2) การรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ 3) การตั้งคำถาม BAR 4) การคัดเลือก

เครื่องมือในการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการ 5) การวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการ และ 6) การจัดเก็บเอกสารและการสื่อสารกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

เรื่องที่ 2.1.2 การเตรียมข้อมูลและแผนงานเพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

สร้างสรรค์ปัญญา (2564) ระบุว่า ในการทำงานชุมชนที่ต้องเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม ทั้งการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติการ วิธีการสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง คือ การจัดเวทีประชุมหรือการจัดเวทีชุมชน ซึ่งมีหลายแบบ ทั้งจัดเวทีเพื่อเก็บข้อมูล การจัดเวทีสร้างความเข้าใจกับผู้ที่เกี่ยวข้อง การจัดเวทีเพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นต้น ดังนั้นการฝึกจัดเวทีชุมชนจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาศักยภาพของทีมงาน ในการทำงานอย่างเป็นระบบ ทั้งการออกแบบการจัดเวทีประชุม และการแบ่งบทบาทหน้าที่ในเวที การลงชุมชนนอกจากจะต้องพกอาวุธ คือเครื่องมือศึกษาชุมชนไปด้วยแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่เป็นหัวใจสำคัญในการลงชุมชนคือกระบวนการจัดเวทีชุมชนที่จะช่วยสร้างบรรยากาศให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมและเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันได้อย่างอิสระ

1. การเตรียมข้อมูลเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ขั้นตอนที่สำคัญเพื่อเตรียมข้อมูลสำหรับการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนมีส่วนร่วม มีดังนี้ สรุปรจากกรมส่งเสริมการเกษตร (2559, 2561) และสร้างสรรค์ปัญญา (2564)

1.1 กำหนดเป้าหมายการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนมีส่วนร่วม ก่อนที่จะเริ่มต้นทำแผนการเรียนรู้ใด ๆ ต้องกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนว่าต้องการให้ผู้เรียนรู้อะไร และต้องการให้พวกเขามีความรู้หรือทักษะอะไร หรือเราจะพาชุมชนไปให้ถึงเป้าหมายในเรื่องอะไรทั้งระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว แล้วจึงทำการออกแบบกระบวนการก่อนจัดเวทีชุมชนเสมอ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรม หรือตั้งคำถามขณะทำกิจกรรมกับชุมชนได้ ข้อควรระวังคือไม่ควรมุ่งเน้นจะไปถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือเก็บข้อมูลเพียงอย่างเดียว แต่ต้องออกแบบกระบวนการให้ได้ทั้งข้อมูลและความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนด้วย

1.2 วิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย หลังจากกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้แล้ว ควรทำการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายหรือชุมชน เพื่อทำความเข้าใจว่าพวกเขามีความต้องการอะไร และมีพื้นฐานความรู้อย่างไร รวมถึงออกแบบวิธีการที่เหมาะสมที่สุดในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน รวมทั้งกำหนด

1.3 ออกแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนมีส่วนร่วม มี 5 ขั้นตอน คือ รวมคน/ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมสังเกต และร่วมสะท้อนผล รายละเอียดดังนี้

1.3.1 รวมคน/ร่วมคิด การรวมคนมีวัตถุประสงค์เพื่อรวม “พลังใจ” เป็นการเสริมใจซึ่งกันและกัน โดยรวมสมาชิกที่มีความสนใจและมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ในการรวมคนเพื่อสร้างเป็นทีมงาน อาจจะประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ส่วนกลาง (กอง/สำนัก เขต ศูนย์ปฏิบัติการ) เจ้าหน้าที่ระดับจังหวัด/ระดับอำเภอ และนักวิจัยชุมชน เป็นต้น การรวมคนที่มีความหลากหลายมา “ร่วมคิด” จะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในการเลือกวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชุมชน

1.3.2 ร่วมวางแผน มีวัตถุประสงค์เพื่อระดม “พลังความคิด” เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน ปรับกระบวนการทัศน์ แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหาและโอกาสอย่างรอบด้าน ร่วมกันคัดเลือกเนื้อหาการเรียนรู้ เทคโนโลยีที่จะนำไปถ่ายทอด ตลอดจนร่วมกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชน กำหนดบทบาทและผู้รับผิดชอบในแต่ละขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้

1.3.3 ร่วมทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง “พลังการจัดการ” ตั้งแต่การชวนชุมชนร่วมกันคิด วิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา ศักยภาพ และแนวทางแก้ปัญหา ร่วมกัน โดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยใช้เครื่องมือ และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน

1.3.4 ร่วมสังเกต มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง “พลังภูมิปัญญา” โดยร่วมกันสำรวจ จัดเก็บข้อมูลจากชุมชน เป็นการเรียนรู้จากชุมชน ตลอดจนการร่วมกันจัดเก็บข้อมูลที่เกิดขึ้นในกระบวนการสนทนากลุ่มใน “เวทีชุมชน” โดยใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูลชุมชนแบบมีส่วนร่วม เช่น Timeline แผนที่เดินดิน ปฏิทินชุมชน เป็นต้น โดยพยายามให้ชุมชนเป็น “ผู้ลงมือทำ” และมีเรา “เป็นคนตั้งคำถาม” เพื่อให้ชุมชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ มากกว่าการเป็นผู้ให้ข้อมูลเพียงอย่างเดียว และให้ชุมชนเกิดการทบทวนและตระหนักต่อการทำความเข้าใจชุมชนและปัญหาในชุมชนของตนเอง รวมทั้งเป็นการสร้างมิติความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักส่งเสริมการเกษตรกับชุมชนได้ดีขึ้น

1.3.5 ร่วมสะท้อนผล มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง “พลังปิติ” สร้างกำลังใจให้กันและกัน โดยสามารถร่วมกันสะท้อนผลที่ได้จากกิจกรรมที่ดำเนินการ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะการคืนข้อมูลสู่ชุมชนเป็นการให้ความสำคัญกับผู้ให้ข้อมูลได้ทบทวน ความถูกต้อง และทราบผลจากสิ่งที่ได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมมาตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการ เพื่อสรุปบทเรียนในการวางแผนดำเนินการในระยะต่อไปได้ เช่น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบการส่งเสริม และถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อลดการใช้สารเคมีของเกษตรกรโดยกระบวนการมีส่วนร่วมตลอดห่วงโซ่อุปทาน ในปี 2561 การสะท้อนผลจากผลการตรวจสอบเคมีที่ตกค้างในร่างกายของนักวิจัยชุมชนที่ร่วมโครงการวิจัย การสรุปบทเรียนจากการศึกษาดูงาน การนำเสนอข้อมูลจากแปลงทดสอบเทคโนโลยีที่สามารถนำไปวิเคราะห์และสรุปผลเป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology) ในชุมชน

สรุปได้ว่าการเตรียมข้อมูลในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เริ่มจากการกำหนดเป้าหมายการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนมีส่วนร่วม การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย และออกแบบกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม 5 ขั้นตอน คือ รวมคน/ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมสังเกต และร่วมสะท้อนผล

2. การวางแผนงานในการจัดกระบวนการเรียนรู้

เมื่อมีเป้าหมายการเรียนรู้แล้ว สิ่งสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้หรือการจัดเวทีชุมชน คือต้องมีการวางแผนการจัดเวทีเรียนรู้ที่ชัดเจน ซึ่งประกอบด้วย

2.1 วางแผนกิจกรรมที่จะดำเนินการร่วมกับทีมงานและกำหนดวันที่จะดำเนินการ

2.2 กำหนดวัตถุประสงค์ของกิจกรรม และเครื่องมือให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

2.3 วางแผนกระบวนการจัดกิจกรรม โดยวางแผนให้ผู้เข้าร่วมมีส่วนร่วมในกิจกรรม เพื่อเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักส่งเสริมการเกษตรกับเกษตรกร นอกจากนี้ควรจัดกิจกรรมให้มีความหลากหลาย เช่น การบรรยาย ควรจะเน้นให้เป็นการบรรยายแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างบรรยากาศ

การเรียนรู้ที่ไม่น่าเบื่อ การสาธิต เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเวทีได้เห็น “ของจริง” ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น และการฝึกปฏิบัติ การ“ลงมือปฏิบัติ”จะทำให้ผู้เข้าร่วมเวทีเกิดทักษะ มีความเข้าใจ และจดจำวิธีการได้ดี เช่น การฝึกขยายเชื้อราไตรโคเดอร์มา เป็นต้น

2.4 จัดเตรียมวัสดุ/อุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดเวที เช่น ฟลิบชาร์ท ปากกาเมจิก

2.5 ระยะเวลาในการจัดเวทีชุมชน ควรกำหนดช่วงเวลาให้สอดคล้องและเหมาะสมกับเนื้อหา ซึ่งไม่ควรเกิน 2 ชั่วโมง

2.6 กำหนดผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรมอย่างชัดเจน

ภาพที่ 2.1 รูปแบบการจัดกิจกรรมในเวทีทั้งการบรรยาย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการฝึกปฏิบัติ

สิ่งสำคัญในการวางแผนการจัดเวทีชุมชน คือ การออกแบบเวทีชุมชน เพื่ออำนวยความสะดวกในกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่เกษตรกรสามารถคิด วิเคราะห์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน ซึ่งต้องอาศัยการจัดเวทีชุมชนที่วางแผนอย่างรอบคอบ รวมทั้งการปรับปรุงปฏิสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผ่านกิจกรรมต่าง ๆ

ตารางที่ 2.1 ตัวอย่างการวางแผนจัดเวทีเรียนรู้ วัตถุประสงค์ ขั้นตอน วัสดุ/อุปกรณ์ และระยะเวลา

กิจกรรม/ ประเด็น	วัตถุประสงค์	ขั้นตอน	วัสดุ/อุปกรณ์	ระยะเวลา (นาที)	ผู้รับผิดชอบ
1. ทบทวนผล เวทีที่ 2	เพื่อให้ทีมนักวิจัย และนักวิจัยชุมชนได้ ทบทวนผลการจัด เวทีในครั้งที่ผ่านมา	สรุปผลจากการจัดเวทีครั้งที่ 2 - การใช้สารเคมีในการ ป้องกันกำจัดศัตรูพืช - การจัดการศัตรูพืช - การตัดแต่งกิ่ง - การสำรวจสถานภาพ ศัตรูพืช	- Mind map - กระดาษฟาง - ปากกาเคมี - เทปกาวย่น	30	พี่นิญ
2. นำเสนอผล การสำรวจ สถานการณ์ ศัตรูพืชของ แปลงทดสอบ	1. เพื่อนำเสนอผล การสำรวจ สถานการณ์ศัตรูพืช ของแปลงทดสอบ 2. เพื่อสร้าง กระบวนการเรียนรู้	1. ผู้แทนกลุ่มย่อยทั้ง 3 กลุ่ม นำเสนอผลการสำรวจ สถานการณ์ศัตรูพืช 2. นักวิจัยชุมชนและ เจ้าหน้าที่นักวิจัยแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน	- กราฟ - กระดาษฟาง - ปากกาเคมี - เทปกาวย่น	90	น้องกบ

กิจกรรม/ ประเด็น	วัตถุประสงค์	ขั้นตอน	วัสดุ/อุปกรณ์	ระยะเวลา (นาท)	ผู้รับผิดชอบ
	ร่วมกันระหว่าง เจ้าหน้าที่นักวิจัย และนักวิจัยชุมชน				
3. การถ่ายทอด เทคโนโลยี - การใช้สาร ชีวภัณฑ์ (บีเวอร์เรีย/ ไตรโคเดอร์มา) - การใช้กับดัก แมลงวันผลไม้ - การห่อผล	เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ และ พัฒนาทักษะ ในการปฏิบัติ ตามเทคโนโลยี การจัดการศัตรูพืช	1. ฝึกปฏิบัติการขยายเชื้อ และการใช้เชื้อบีเวอร์เรีย/ ไตรโคเดอร์มา 2. ฝึกปฏิบัติการทำและการ ใช้งานกับดักแมลงวันผลไม้ 3. ฝึกปฏิบัติการห่อผล มะม่วง	- อุปกรณ์การผลิต ขยายเชื้อ - กับดักแมลงวันผลไม้ (สำเร็จรูป) - อุปกรณ์การผลิตกับ ดักแมลงวันผลไม้ - สารเมธิลยูจินอล - ถังคาร์บอน - วัสดุจำลองผล มะม่วงขนาดเท่าไข่ไก่ (ระยะห่อผล)	90	น้องแสง น้องกะหล่ำ น้องจิ ป้าหนู
4. การเตรียม ความพร้อมใน การศึกษาดูงาน	1. เพื่อสร้างความรู้ เข้าใจร่วมกันใน การศึกษาดูงานนอก สถานที่ 2. เพื่อเตรียม ประเด็นการเรียนรู้ ในการศึกษาดูงาน	- ชี้แจงขั้นตอนและกำหนดการ ในการศึกษาดูงาน - ร่วมกันวิเคราะห์ แลกเปลี่ยน ประเด็นที่จะเรียนรู้ใน ระหว่างการศึกษาดูงาน - สรุปประเด็นการเรียนรู้	- บัตรคำ - กระดาษฟาง - ปากกาเคมี - เทปกาวย้อน	90	พี่ตะ

เรื่องที่ 2.1.3 การเตรียมทีมงานเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้

ทีมงานในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย วิทยากรกระบวนการ คนจับประเด็นด้วย Mind Map คนจดบันทึกละเอียด คนสังเกตการณ์ในเวที เป็นต้น ดังนั้นต้องมี

1. การเตรียมทีมงาน ดังนี้

- 1.1 หาคนร่วมทีมที่มีใญ่อยากเรียนรู้ เพื่อให้การทำงานในทีมงานเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 1.2 มีการวางแผนการทำงานร่วมกัน มีระบบการทำงานที่ชัดเจนในการวางแผน ออกแบบ กำหนดเป้าหมายร่วมกัน มีการจัดลำดับกิจกรรมอย่างละเอียด เป็นขั้นตอนที่ชัดเจน
- 1.3 มีการซักซ้อมทดลองเครื่องมือต่าง ๆ ที่จะใช้ในเวที

2. การแบ่งบทบาทในทีมงาน

ควรแบ่งบทบาทในทีมงานอย่างชัดเจน ตามความถนัดของแต่ละคน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น

2.1 วิทยากรกระบวนการ (Facilitator) ทำหน้าที่ อำนวยความสะดวกในการจัดกระบวนการเรียนรู้

2.2 คนเขียน Mind Map ทำหน้าที่ เขียน Mind Map เพื่อประมวลผลภาพรวมในการจัดกระบวนการเรียนรู้ และสรุปข้อมูลที่ได้จากการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนได้รับทราบร่วมกัน

2.3 คนบันทึกละเอียด ทำหน้าที่ บันทึกผลที่เกิดขึ้นในการจัดกระบวนการเรียนรู้ รวมทั้งสังเกตใครมีบทบาทอะไรในเวที เช่น ผู้นำ สมาชิก แกนนำชุมชน เป็นต้น ซึ่งการจดบันทึกข้อมูลข้อมูลที่ได้จากการทำกิจกรรมต้องมีการสรุปและจดบันทึกไว้ทันที เพื่อไม่ให้เกิดการสูญหายของข้อมูล เพราะในกระบวนการทำกิจกรรมจะมีการเคลื่อนไหว เคลื่อนย้ายของข้อมูลอยู่ตลอดเวลา (สร้างสรรค์ ปัญญา, 2564)

2.4 คนบันทึกภาพนิ่งและวิดีโอ ทำหน้าที่ บันทึกภาพทั้งในลักษณะภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในการจัดกระบวนการเรียนรู้

2.5 พี่เลี้ยง ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ กรณีที่ทีมงานยังไม่คุ้นเคยกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ควรให้มีพี่เลี้ยงที่มีประสบการณ์ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้คำแนะนำ สนับสนุน ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ และช่วยแก้ไขปัญหานำงาน ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา

ภาพที่ 2.2 การแบ่งบทบาททีมงานในการจัดกระบวนการเรียนรู้

3. การเตรียมอุปกรณ์

มีการจัดเตรียมอุปกรณ์ในการจัดเวที เช่น กระดาษฟลิปชาร์ต ปากกาเมจิกหลากสี กระดาษกาว ย่น เป็นต้น

ภาพที่ 2.3 การเตรียมการก่อนจัดเวทีชุมชน

สรุปได้ว่าการเตรียมทีมงานเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ สิ่งสำคัญคือการหาคนที่มีความรู้และมีความสนใจในการทำงานร่วมกับชุมชน มีการเรียนรู้เครื่องมือและแบ่งบทบาทของทีมงานในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม และมีพี่เลี้ยงในการดำเนินงาน รวมทั้งการเตรียมสถานที่ และเตรียมอุปกรณ์ในการจัดกระบวนการเรียนรู้

ตอนที่ 2.2 การดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้

เรื่องที่ 2.2.1 การจัดเวทีและการสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้

กรมส่งเสริมการเกษตร (2559) กล่าวถึงการจัดกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร สามารถดำเนินการได้หลายวิธีทั้งการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การ สาธิต การฝึกปฏิบัติ รวมถึงการจัดเวทีเรียนรู้ด้วย ซึ่งแต่ละวิธีนั้นมีขั้นตอน กระบวนการที่แตกต่างกันไปในที่นี้ เป็นการนำเสนอถึงวิธีการจัดเวทีชุมชนเพื่อการเรียนรู้ของเกษตรกร

1. การเตรียมสถานที่

สถานที่ที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องคำนึงในการจัดเวทีเรียนรู้เพราะจะเป็นส่วนช่วยในการสร้างบรรยากาศ การเรียนรู้สำหรับเกษตรกร ฉะนั้น การเลือกสถานที่ต้องเหมาะสมและมีความพร้อมที่จะจัดเวที ซึ่งจะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

- 1.1 สถานที่ต้องสะดวกแก่ทุกคนที่จะเดินทางเข้าร่วมเวที
- 1.2 เป็นสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนหรือของกลุ่มผู้เรียนรู้
- 1.3 หากมีการฝึกปฏิบัติหรือดูงานด้วย บริเวณข้างเคียงของเวทีควรมีจุดดูงานหรือสถานที่ฝึกปฏิบัติได้

1.4 มีสภาพแวดล้อมที่ดี ความเป็นเอกเทศ ผู้คนไม่พลุกพล่าน ไม่อยู่ในตัวเมือง(ตลาด) หรือ ใกล้แหล่ง ขายของกินของใช้ห่างจากถนนรถยนต์

1.5 อากาศถ่ายเทสะดวก ห้องไม่คับแคบหรืออยู่ห้องเล็ก หรือร้อนอบอ้าว

1.6 การจัดผังที่นั่งของเวที ต้องจัดให้ทุกคนเห็นหน้ากัน ทั้งผู้เข้าร่วมเวที ผู้สังเกตการณ์ และวิทยากร อาจจัดเป็นรูปพระจันทร์เสี้ยวก็ได้ แต่ไม่ควรจัดในลักษณะห้องเรียน

ภาพที่ 2.4 รูปแบบการจัดที่นั่งเป็นรูปครึ่งวงกลมและการเลือกสถานที่ที่อากาศถ่ายเทสะดวก ไม่คับแคบ

2. ผู้ร่วมเวที

ในส่วนของผู้ร่วมเวทีการเรียนรู้อาจมีหลากหลายทั้งที่เป็นเกษตรกรเป้าหมาย และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กับเรื่องนั้น ๆ แต่มีข้อควรคำนึงในเรื่องของผู้ร่วมเวที ดังนี้

2.1 ในการจัดเวทีเรียนรู้สิ่งที่ต้องคำนึงสิ่งหนึ่งคือ จำนวนของผู้เข้าร่วมเวที ซึ่งควรมีจำนวนผู้เข้าร่วม ทั้งหมดไม่เกิน 30 คน

2.2 ผู้เข้าร่วมต้องเป็นผู้ที่สนใจ หรือเกี่ยวข้องกับเรื่องหรือประเด็นการเรียนรู้ที่กำหนดไว้

2.3 เป็นผู้พร้อมจะให้ และเปิดใจรับในเรื่องและประเด็นนั้นๆในเวทีเรียนรู้

2.4 อาจมีผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ผู้นำอาชีพเข้าร่วมด้วย

2.5 บุคคลอีกกลุ่มหนึ่งคือ นักวิชาการ ผู้รู้จริง ผู้มีประสบการณ์ตรง ปราชญ์ชาวบ้านเพื่อเป็นผู้ให้ข้อคิดในการตัดสินใจของเวที

3. ขั้นลงมือจัดเวที

ปรารภนา หาญเมธี และจรียา วิไลวรรณ (2562) ระบุว่า ในขั้นตอนนี้ต้องมีการสร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มเป้าหมายก่อน โดยวิธีการแนะนำตัวหรือวิธีการอื่น ๆ ตามความเหมาะสม แล้วจึงเชิญชวนให้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งมีกิจกรรมหลายรูปแบบที่สามารถนำมาออกแบบในขั้นตอนนี้ กิจกรรมนั้นเน้นการ เพื่อให้เกิดความเบิกบาน โดยขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ว่าเราต้องการพาผู้เข้าร่วมเวที เช่น กิจกรรมผ่อนคลายจากความเครียด กิจกรรมทำให้ผู้เข้าร่วมเวทีได้รู้จักกันดีขึ้น หรือกิจกรรมในการจัดกลุ่มอย่างเป็นธรรมชาติ รวมทั้งกิจกรรมความคาดหวังของผู้เข้าร่วม เป็นต้น

4. การตั้งคำถาม

ปรารภนา หาญเมธี และจรียา วิไลวรรณ (2562) ระบุว่าในการจัดกระบวนการเรียนรู้ สิ่งสำคัญคือการตั้งคำถามที่ทรงพลัง คำถามเป็นหัวใจของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม คำถามที่ดีมีลักษณะที่สำคัญ 5 ประการ คือ 1) กระตุ้นให้เกิดพลัง 2) กระตุ้นให้อยากรู้อยากเห็น 3) กระตุ้นปัญญา 4) กระตุ้นให้เกิดการเอาไปใช้ และ 5) ทำให้เกิดความร่วมมือ ตัวอย่างคำถามเพื่อให้เห็นเป้าหมายที่ต้องการบรรลุร่วมกัน เช่น สิ่งที่เราคาดหวังจะให้เกิดในชุมชนภายใน 3-5 ปีข้างหน้าคืออะไร ความคาดหวังในงานที่กำลังทำอยู่คืออะไร ความคิดและทัศนคติ ความรู้ที่ต้องการให้เกิดขึ้นเมื่องานชิ้นนี้เสร็จลง คืออะไร โดยประเด็นที่จะศึกษาจะเริ่มจากประเด็นที่เป็นรูปธรรม เช่น แผนที่ที่ตั้งของแต่ละครัวเรือน จำนวนสมาชิก ฯลฯ แล้วค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นประเด็นที่เป็นนามธรรมขึ้นเรื่อย ๆ เช่น ระบบเครือข่าย ความสัมพันธ์ในชุมชน เป็นต้น (สร้างสรรค์ปัญญา, 2564)

5. การจดบันทึกข้อมูล

สร้างสรรค์ปัญญา (2564) ระบุว่า ข้อมูลที่ได้จากการทำกิจกรรมต้องมีการสรุปและจดบันทึกไว้ทันที อาจจะชวนเกษตรกรที่มีศักยภาพมาร่วมเป็นคนจดบันทึก หรือถ่ายวิดีโอไว้ เพื่อไม่ให้ข้อมูลเกิดการสูญหาย เพราะในกระบวนการทำกิจกรรมจะมีการเคลื่อนไหว เคลื่อนย้ายของข้อมูลอยู่ตลอดเวลา

6. การตรวจสอบข้อมูล

สร้างสรรค์ปัญญา (2564) ระบุว่า การตรวจสอบข้อมูลสามารถทำได้ทันทีในขณะที่กิจกรรมในเวทีดำเนินอยู่ เพราะในกระบวนการของวิธีการนี้ ผู้ให้ข้อมูลจะแสดงความคิดเห็นต่อข้อมูลที่เพื่อนในกลุ่มให้อยู่ตลอดเวลา ในกรณีที่ความคิดเห็นต่อข้อมูลของผู้ให้ไม่ตรงกัน จึงถือว่าการตรวจสอบข้อมูลเป็นการตรวจสอบโดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเอง

7. การสรุปผลการจัดเวที

สร้างสรรค์ปัญญา (2564) ระบุว่า การสรุปบทเรียนการจัดประชุม สิ่งที่เราไม่ได้จากการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมทุกครั้งคือการสรุปบทเรียนการเรียนรู้หลังการจัดเวทีประชุม เพื่อให้คนในชุมชนได้สะท้อนสิ่งที่เขาได้รับและเป็นการต่อยอดซ้ำทวน สิ่งที่เป็นประโยชน์จากการจัดประชุมโดยมีคำถามตัวอย่าง เช่น ความรู้สึกของการได้เข้ามามีส่วนร่วมทำกิจกรรมครั้งนี้เป็นอย่างไร เราได้เรียนรู้อะไรจากการมาทำกิจกรรมร่วมกันในครั้งนี้ เป็นต้น การเปิดพื้นที่การพูดคุย พยายามส่งเสริมให้เกษตรกรที่มาร่วมกิจกรรมได้อภิปราย แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอยู่เรื่อย ๆ ซึ่งวิธีการนี้จะได้ผลดียิ่งขึ้นถ้ากิจกรรมดังกล่าวสามารถนำไปสู่การอภิปราย เพื่อหาแนวทางแก้ปัญหา และลงมือทำจริง ๆ ได้

8. ข้อควรคำนึงอื่นๆ ในการจัดเวทีเรียนรู้

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว การจัดเวทีเรียนรู้ยังมีข้อควรคำนึงอื่น ๆ พอสรุปได้ คือ

8.1 ก่อนจัดเวทีเรียนรู้ต้องมีการกำหนดข้อตกลงร่วม เช่น ตรงเวลา เข้าร่วมทุกครั้ง เลิกตรงเวลา ยอมรับมติในเวทีทั้งนี้ต้องมีการตกลงร่วมกันก่อน

8.2 ต้องดำเนินการในลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

8.3 การกำหนดวันเวลาจัดเวทีต้องคำนึงถึงวันว่างของเกษตรกรไม่ใช่ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร เช่น ไม่ตรงวันสำคัญของชุมชน ไม่ตรงวันปลูก และเก็บเกี่ยวผลผลิต

8.4 เรื่องประเด็นต้องเป็นความต้องการของชุมชน หากต้องการให้เกษตรกรเรียนรู้ในประเด็นที่ต้องการต้องพยายามสอดแทรกในขณะจัดเวที แต่ต้องไม่กำหนดเป็นประเด็นหลัก

8.5 วิทยากรกระบวนการต้องทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการดำเนินงานอย่างแท้จริง

เรื่องที่ 2.2.2 บทบาท และขั้นตอนการดำเนินการจัดเวทีของวิทยากรกระบวนการ

กรมส่งเสริมการเกษตร (2559) กล่าวถึงวิทยากรกระบวนการ “Facilitator” มาจากคำว่า Facilitate แปลว่าความง่าย ความ สะดวก การทำให้ง่าย การทำให้สะดวก ดังนั้นคำว่า Facilitator แปลว่า ผู้ที่ทำหน้าที่ให้ความสะดวกซึ่งอาจ หมายถึงบุคคลที่ทำหน้าที่ดำเนินการประชุม หรือดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ บุคคลผู้นี้ไม่ จำเป็นต้องเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ หรือเป็นผู้เชี่ยวชาญ แต่เป็นผู้ที่มีความสามารถในการจัดกระบวนการ ควบคุม กระบวนการประชุมตั้งแต่ต้นจนจบ ให้สามารถดำเนินการไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนใหญ่ จะมีหน้าที่ ในการเป็นผู้สนับสนุน หรือเป็นพี่เลี้ยง และกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมหรือฝึกอบรมได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น อย่างจริงจัง ช่วยให้สมาชิกในกลุ่มแลกเปลี่ยน และสะท้อนประสบการณ์ หรือปัญหา รวมทั้งแนวทางแก้ไข ช่วยกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มรับฟังซึ่งกันและกัน ช่วยตั้งประเด็นให้กลุ่มคิดเป็นระบบ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ จนเข้าใจปัญหาที่แท้จริงอย่างถ่องแท้ ร่วมกันวางแผน และดำเนินงานตามแผนบนพื้นฐานประโยชน์ร่วมกัน เปรียบเสมือนการเป็นทั้งผู้จัดการ ผู้ประสานงาน ผู้สังเกต ผู้กระตุ้น ผู้สร้างบรรยากาศ ผู้เอื้ออำนวยให้เกิด การสื่อสารแนวราบเป็นผู้ร่วมเรียนรู้ไปกับสมาชิกในกลุ่ม และเป็นพี่เลี้ยงในการเรียนรู้ หรือการแก้ปัญหาด้วยตนเอง บางครั้งมีการเรียกผู้ที่ดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ว่าพิธีกร แต่อย่างไรก็ตามคำว่าพิธีกรและ วิทยากรกระบวนการมีความแตกต่างกันแม้ว่าจะมีส่วนที่

ใกล้เคียงกัน คำว่าวิทยาการกระบวนการได้มีผู้กล่าวถึงและขนานนามกันมาเป็นเวลาหลายปีตั้งแต่มีการพัฒนาแนวใหม่ตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน หรือการพึ่งตนเองและเศรษฐกิจพอเพียง วิทยาการกระบวนการมาจากคำว่า "วิทยาการและกระบวนการ" "วิทยาการ" คือ ผู้รู้และมีความชำนาญเฉพาะสามารถถ่ายทอดให้กับผู้อื่นได้อย่างชัดเจนซึ่งรวมถึงผู้ที่สร้างบรรยากาศแห่ง การเรียนรู้ ส่วนคำว่า "กระบวนการ" หมายถึง ขั้นตอนที่มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ดังนั้น “วิทยาการกระบวนการ” จึงหมายถึง ผู้ที่สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกันโดยมีขั้นตอนการเรียนรู้และเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ผู้ที่จะเป็นวิทยาการกระบวนการได้นั้นจะต้องมีไหวพริบในการกระตุ้นและสร้าง บรรยากาศให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ถ้าขั้นตอนใดมีความเครียดมากเกินไปก็มีกิจกรรมที่ทำให้เกิดความผ่อนคลายได้

ภาพที่ 2.5 การจัดเวทีของวิทยาการกระบวนการ

1. บทบาทวิทยาการกระบวนการ

วิทยาการกระบวนการอาจเป็นสมาชิกของกลุ่มทำงานที่เป็นเจ้าของปัญหาที่อภิปรายหรือเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมจากภายนอก ซึ่งไม่จำเป็นต้องเข้าใจปัญหาหรือบริบท แต่เป็นเจ้าของทักษะในการอำนวยความสะดวก วิทยาการกระบวนการเป็นบุคคลที่สำคัญมากในการช่วยผู้มีส่วนร่วมในการสะท้อนว่าบุคคลกำลังเรียนรู้อะไร และบุคคลจะแก้ไขปัญหาได้อย่างไร วิทยาการกระบวนการจะมีบทบาทเกี่ยวกับการจัดการหลายๆ บทบาท นอกจากบทบาทของการอำนวยความสะดวก ซึ่งบทบาทของการจัดการและการอำนวยความสะดวก จะรวมถึงสิ่งต่างๆ ดังนี้

1.1 เป็นผู้ประสานงาน (Coordinator) การปฏิบัติในฐานะผู้ประสาน การติดต่อกับบุคคลที่เป็นแกน หลักที่อยู่นอกกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ การให้คำแนะนำในการเลือกปัญหาและสมาชิกกลุ่ม

1.2 เป็นผู้กระตุ้น (Catalyst) การดึงบุคคลให้ออกมาจากลักษณะการกระทำในอดีต และนำไปสู่การวิเคราะห์ลักษณะพฤติกรรม (แพร่หลายมากในขั้นตอนเริ่มต้นของกลุ่ม)

1.3 เป็นผู้สังเกตการณ์ (Observer) ความมีใจจดจ่อในกระบวนการกลุ่มที่กำลังพูดเกี่ยวกับอะไร

1.4 เป็นผู้สร้างบรรยากาศ (Climate setter) การจัดบรรยากาศกลุ่มให้มีการเปิดใจกว้าง เพื่อให้เกิดการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ

1.5 เป็นผู้ช่วยการสื่อสาร (Communicator enabler) ช่วยสมาชิกในการพัฒนาทักษะของการให้และการรับสารสนเทศ ความคิดเห็นและประสบการณ์

1.6 เป็นพี่เลี้ยงในการเรียนรู้ (Learning Coach) ช่วยสมาชิกในการจัดการกับประสบการณ์ของตนเอง เหมือนกับเป็นแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ การช่วยเหลือสมาชิกในการรับผิดชอบการเรียนรู้ และการพัฒนาตนเองของสมาชิก ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง จะเห็นได้ว่าวิทยากรกระบวนการมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมาก ดังนั้นเพื่อให้เห็นความชัดเจนขอสรุปเปรียบเทียบบทบาท “วิทยากร” กับ “วิทยากรกระบวนการ” ดังนี้

ตารางที่ 2.2 ความแตกต่างระหว่างวิทยากร และวิทยากรกระบวนการ

วิทยากรในความหมายเดิม	วิทยากรกระบวนการ (Facilitator)
1. เป็นครุฑนักรรยาย (Lecturer)	1. เป็นครูฝึก (Coach) ตั้งคำถาม/สะท้อนความคิด พร้อมให้คำปรึกษา
2. เป็นผู้นำความรู้มาให้นั้นการถ่ายทอดและการฟัง	2. เป็นผู้จัดกระบวนการให้เกิดความรู้ เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (ต้องเตรียมข้อมูลความรู้มาด้วย แต่ไม่จำเป็นต้องสอน/ถ่ายทอด)
3. มีเป้าหมายให้ผู้ฟังเชื่อในสิ่งที่นำเสนอ	3. มีเป้าหมายให้ริเริ่ม เกิดความรู้ ความคิดใหม่
4. วิทยากรเป็นศูนย์กลาง	4. ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เป็นศูนย์กลาง
5. เป็นผู้ตัดสินใจเปลี่ยนแปลงของผู้เข้าร่วมกิจกรรม	5. เป็นเพียงกระจกสะท้อนให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรม 6. การเรียนรู้เปลี่ยนแปลงตนเอง
6. ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ เป็นความรับผิดชอบของวิทยากร	7. ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ เป็นความรับผิดชอบของผู้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ 8. ร่วมกันกับวิทยากร
7. การสื่อสารทางเดียว	9. การสื่อสารสองทาง
8. มีความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน	10. มีความรู้ที่เป็นสหวิทยาการ (องค์รวม)
9. ต้องตอบคำถามได้ทุกอย่าง	11. ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้รู้ทุกอย่าง ความรู้ อยู่กับการเรียนรู้ร่วมกัน
10. สนใจให้รับความรู้ ฟังพาวิทยากร มุ่งยกระดับตัวความรู้	12. สนใจให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน นำไปสู่พลังวิถุคุณและการพึ่งพาตนเอง มุ่งยกระดับความคิด
11. มักเป็นระบบปิด และไม่ยืดหยุ่น	13. เป็นระบบเปิดและยืดหยุ่น
12. สนใจเนื้อหามากกว่ากระบวนการ	14. ให้ความสนใจต่อกระบวนการ การปฏิสัมพันธ์และการเกิดความรู้และวิธีการทำงานของผู้เข้าร่วมสัมมนาใหม่ ๆ มากกว่าการมารับฟังเนื้อหาเพียงอย่างเดียว

2. หน้าที่ของวิทยากรกระบวนการ

การดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ วิทยากรกระบวนการนอกจากความรู้ ความเข้าใจที่ชัดเจนแล้ว บทบาทของการเป็นวิทยากรที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการกุมหัวใจ ว่าทิศทางของแผนนั้นจะประสบ ความสำเร็จหรือไม่บทบาทหน้าที่สำคัญของผู้ที่จะเป็นวิทยากรกระบวนการในกระบวนการเรียนรู้ มีดังนี้

2.1 ทำความเข้าใจกับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ให้ชัดเจนว่าการจัดต้องการอะไร เพียงใด เสร็จแล้วต้องการแบบกิจกรรมการประชุม หรือออกแบบกิจกรรมเพื่อให้สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ ที่ตั้งไว้ให้ได้

2.2 เตรียมการจัดสถานที่ที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วม ไม่คับแคบจนเกินไป เอื้อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ มีบรรยากาศเป็นส่วนตัว มีผนังหรือกระดานสำหรับติดกระดาษในระหว่างการประชุมความคิดเห็นของผู้เข้าเรียนรู้

2.3 บอกกติกาการยาหาการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่จำเป็นระหว่างการประชุมด้วย

2.4 กระตุ้นให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน สะท้อน/ทวน/เชื่อมโยง/สรุปประเด็นให้ตรงกับ ความหมายที่แท้จริงของสมาชิกในกลุ่ม ตัดการอภิปรายที่ยืดเยื้อนอกประเด็น หรือการป้องกัน/แก้ไข ข้อขัดแย้ง ทางความคิดด้วยความนุ่มนวล

2.5 สร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง มีความสนุกสนานในการแสดงความคิดเห็น กระตุ้นให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิก

2.6 สร้างความชัดเจนในข้อความของสมาชิกบางคนที่เขียนหรือพูดแล้ว ไม่สื่อความหมายตามประเด็นควรชักถามให้เขียนหรืออธิบายเพิ่มเติม

3. คุณสมบัติของวิทยากรกระบวนการ

จากบทบาทและหน้าที่ของวิทยากรกระบวนการที่กล่าวมา บุคคลที่สามารถทำหน้าที่ของวิทยากรกระบวนการได้ดีต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

3.1 มีทักษะในการสื่อสารที่ดี รู้จักวิธีการทำให้ทุกคนมีปฏิริยาโต้ตอบกันด้วยสัมพันธภาพที่ดี สร้างความ เชื่อถือไว้วางใจ

3.2 รู้จักการใช้คำถามที่เหมาะสมและกระตุ้นให้คิด รู้จักใช้คำพูดที่กระชับ ตรงประเด็น ชัดเจน ฟังและจับประเด็น เชื่อมโยงความคิด และสรุปได้ดี

3.3 มีความยืดหยุ่นทางความคิด คิดในแง่ดี รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น มีจินตนาการ มีความคิดสร้างสรรค์ ไม่ครอบงำความคิดผู้อื่น

3.4 มีบุคลิกภาพเป็นมิตร มีอารมณ์ขัน ไวต่อความรู้สึกของสมาชิกที่เปลี่ยนไป รู้จักการคลี่คลาย สถานการณ์และผ่อนคลายบรรยากาศเคร่งเครียด

3.5 วางตัวเป็นกลาง ไม่ตัดสินความคิดเห็นใดว่าถูกหรือผิด ไม่ตัดสินคุณค่า ค่านิยม เชิงจริยธรรม

3.6 เชื่อมมั่นในศักยภาพของผู้ด้อยโอกาสและเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกคน

3.7 มีความสามารถในการพูดจูงใจคน โน้มน้าวให้คนตั้งใจฟังและเรียนรู้ร่วมกัน

3.8 มีความสามารถในการยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนกำหนดเวลาและกระบวนการได้ตามความจำเป็นและสถานการณ์ ซึ่งจะทำให้กระบวนการราบรื่น เกิดการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่

3.9 เป็นบุคคลที่พยายามเปลี่ยนแปลง ฝึกฝน พัฒนาตนเองและบุคคลในทีมให้เป็นผู้รอบรู้ มีโลกทัศน์ที่ถูกต้อง (Personal Mastery)

3.10 ให้ความสำคัญกับกระบวนการสื่อสารระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และสังคมโดยเฉพาะการสื่อสาร 2 ทาง (Two way communication)

3.11 กล้าตัดสินใจ และมีความรับผิดชอบสูง

4. ทักษะที่จำเป็นของวิทยากรกระบวนการ

วิทยากรกระบวนการนอกจากต้องมียุทธศาสตร์ที่ คุณสมบัติเฉพาะตัวที่สำคัญแล้ว เพื่อให้การจัดกระบวนการเรียนรู้บรรลุผลตามที่วางไว้ วิทยากรกระบวนการมีความจำเป็นต้องมีทักษะที่สำคัญ ดังนี้

4.1 การตั้งคำถาม การตั้งคำถามเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกที่ร่วมเรียนรู้มีส่วนร่วมในการแสดงและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน เป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะทำให้การจัดกระบวนการเรียนรู้ได้สำเร็จ ซึ่งลักษณะการตั้งคำถามที่ดี มีดังนี้

4.1.1 คำถามปลายเปิด เป็นคำถามที่ผู้ตอบ ตอบได้อย่างอิสระ ไม่กำหนดคำตอบตายตัว คือเป็นคำถามที่คำตอบมีหลาย เป็นคำถามที่ทำให้ผู้ตอบต้องคิดและต้องตอบโดยความคิดเห็นหรือความรู้สึก เปิด โอกาสให้ผู้ถูกถามได้อธิบาย หรือพูดถึงแนวความคิดของตนเองได้อย่างอิสระ เช่น ท่านมีความรู้สึกต่อเรื่องนี้ อย่างไร? สถานการณ์นี้จะส่งผลกระทบต่อพวกเราอย่างไร? เราอยากประเมินความคิดนี้อย่างไร? ที่พี่บอกว่ามีความสุขจากการเป็นเกษตรกร พี่มีความสุขในเรื่องใดบ้างครับ? การทำนาในปีนี้มีปัญหาอะไรบ้าง? ปัญหาเรื่องราคาข้าวตกต่ำมีสาเหตุมาจากอะไรบ้างครับ? หลังจากน้ำท่วม พี่จะจัดการกับนาพี่ต่อไปอย่างไร?

4.1.2 คำถามเจาะลึก เป็นการถามเพื่อติดตาม ถามเพื่อค้นหาข้อเท็จจริงว่าเหตุการณ์ที่เล่าให้ฟังนั้น เกิดขึ้นจริงหรือไม่ จะต้องพยายามให้เล่ารายละเอียดย่อยๆ ที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะเรื่องขั้นตอนปฏิบัติ มักเป็นชุด คำถามที่ถามเพื่อให้ได้รายละเอียดในประเด็นต่างๆ เช่น การดำเนินงานตามระบบใหม่ทำอย่างไร? แตกต่างจากระบบเดิมอย่างไร? ผลเป็นอย่างไรบ้าง? ทำไมระบบจึงยังมีค่าใช้จ่ายสูงอยู่?

4.1.3 คำถามโยนลูก เป็นการถามเพื่อดึงดูดให้ผู้ร่วมเรียนรู้ได้หันกลับมาสนใจกับสิ่งที่กำลังเรียนรู้โดย วิทยากรกระบวนการโยนคำถามให้เพื่อนในกลุ่มได้ตอบคำถามเมื่อมีคนถาม เช่น ท่านอื่นๆ คิดอย่างไรเกี่ยวกับ เรื่อง ? ใครมีประสบการณ์เรื่องนี้บ้าง?

4.1.4 คำถามสะท้อนเพื่อความเข้าใจหรือคำถามสรุป เช่น ขอความกรุณาช่วยสรุปด้วยค่ะ?

4.1.5 คำถามสะท้อนความรู้สึก เป็นคำถามสะท้อนความรู้สึกของสมาชิกภายในกลุ่ม ซึ่งอาจจะใช้ ตรวจสอบเพื่อการปรับบรรยากาศในการเรียนรู้ของกลุ่ม เช่น คุณรู้สึกไม่ค่อยสบายใจกับข้อเสนอที่ได้สรุปไป เมื่อสักครู่นี้ไหม?

4.1.6 คำถามปิด คือ คำถามที่มีคำตอบแน่นอน มีคำตอบให้เลือก คำถามต้องการคำตอบเป็นจำนวน หรือต้องการคำตอบเพียงใช่หรือไม่ หรือเป็นคำตอบสั้นๆ ที่ไม่มีการอธิบาย

รายละเอียด ประโยชน์ที่ได้รับจาก คำถามประเภทนี้จะช่วยให้ประหยัดเวลา ตรงเป้าหมาย ได้คำตอบที่ต้องการในเวลาอันสั้น ส่วนใหญ่ต้องการ คำตอบว่า “ใช่” หรือ “ไม่ใช่” เท่านั้น เช่น สมาชิกเข้าใจประเด็นนี้ดีหรือยัง?

4.1.7 คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ คือ ประโยคคำถามที่ผู้พูดไม่คาดหวังว่าจะได้รับคำตอบ แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อจุดประกายให้ผู้ฟังคิด วิเคราะห์ และหาคำตอบ เช่น มันจะแปลกไหมนะ ถ้าพวกเราทำนาแค่ ปีละสองครั้ง ส่วนเวลาที่เหลือใช้ปลูกถั่วเป็นพืชคลุมดินและไถกลบเป็นปุ๋ยพืชสด? หน่อไม้ฝรั่งเป็นพืชเศรษฐกิจ ที่น่าสนใจนะ?

4.1.8 คำถามท้าทาย คือ คำถามสั้นๆ ที่ท้าทายประโยคบอกเล่าเพื่อใช้เน้นข้อความหรือยุยงให้ผู้อื่น คล้อยตามผู้พูด เช่น ผมว่า เรามาปลูกถั่วหลังนาเพื่อเป็นปุ๋ยพืชสดกันดีกว่า หรือคิดไม่ดี? ลุงจะมาร่วมเวที กับเราอีกไหมวันพรุ่งนี้หรือว่าลุงจะไม่มา?

4.2 การฟัง หมายถึง การที่ผู้ฟังเข้าใจในสิ่งที่ผู้พูดต้องการสื่อให้ทราบ การฟังให้เข้าใจสิ่งที่ผู้เรียนรู้ออกสื่อ ว่าเป็นหัวใจที่สำคัญยิ่งของการจัดกระบวนการเรียนรู้ การฟังที่ดีจะช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้ร่วมแสดงความคิดเห็นและแสดงให้เห็นว่าวิทยากรกระบวนการให้คุณค่าต่อความคิดเห็นของเขา ยิ่งฟังผู้เรียนรู่มากขึ้นเท่าไร ผู้เรียนรู้อย่างยิ่งฟังวิทยากรกระบวนการมากขึ้นเท่านั้น การฟังที่ดีจะต้องใช้ทั้งตาและหู รับรู้ภาษากายและคำพูด ทำความเข้าใจในความหมายของสิ่งที่สื่อออกมาทั้งหมด ไม่ใช่เข้าใจอย่างผิวเผิน

4.3 การสังเกต หมายถึง การเฝ้าดูพฤติกรรมบางอย่างระหว่างการประชุม ผู้ทำหน้าที่สังเกต อาจจะเป็นวิทยากรกระบวนการ หรือผู้นำ ซึ่งวัตถุประสงค์ของการสังเกต คือ การนำผลการสังเกตนั้นไปใช้กระตุ้นหรือ แทรกแซงเพื่อให้กลุ่มมีพฤติกรรมที่เหมาะสม ละเว้นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ซึ่งแนวทางทั่วไปสำหรับการสังเกต คือ

4.3.1 ไม่เข้าร่วมในเนื้อหาของการอภิปรายขณะสังเกต ผู้สังเกตควรนั่งออกมาจากกลุ่มที่กำลังอภิปรายกันอย่างชัดเจน และไม่ควรเข้าร่วมในการอภิปราย ควรใส่ใจกับวิธีการอภิปรายและปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก

4.3.2 การนำเสนอผลการสังเกต ผู้สังเกตควรนำเสนอเฉพาะในส่วนที่ตนเห็นและได้ยินเท่านั้น ไม่ควรเป็นตัวแทนความคิดของผู้อื่น การนำเสนอควรบรรยายอย่างเป็นระบบ เช่น ตามลำดับการเกิดเหตุการณ์หรือตามหัวข้อในการสังเกต

4.3.3 การอภิปรายผล ควรให้สมาชิกแต่ละคนนำเสนอผลการสังเกตของตนว่าแตกต่างไปจากสิ่งที่ผู้สังเกตเห็นหรือไม่

4.4 การให้ข้อมูลป้อนกลับ คือการสะท้อนให้ผู้ใดผู้หนึ่งทราบถึงผลการกระทำของเขา ซึ่งแนวทางสำหรับการให้ข้อมูลป้อนกลับ มีดังนี้

4.4.1 ยอมรับความจำเป็นของการให้ข้อมูลป้อนกลับ ทักษะการให้ข้อมูลป้อนกลับที่ดีเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อปรับปรุงการจัดกระบวนการเรียนรู้และปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนรู้ควรทำความเข้าใจว่าการให้และการรับข้อมูลป้อนกลับเป็นวิธีการที่ทุกคนยอมรับ เพื่อปรับปรุงวิธีการทำงานร่วมกัน เพื่อว่าเมื่อมีการให้ข้อมูล ป้อนกลับและผู้รับจะไม่เกิดความตกใจหรือแปลกใจ

4.4.2 สังเกตพฤติกรรมของสมาชิก วิทยากรกระบวนการและผู้เรียนรู้ควรสังเกตว่า พฤติกรรมใดที่เป็น ประโยชน์สำหรับการจัดกระบวนการเรียนรู้ พฤติกรรมหรือคำพูดใดที่ทำให้ผู้เรียนรู้ไม่สบายใจหรือเกิดความรำคาญ

4.4.3 พิจารณาโอกาสที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงผู้ให้และผู้รับ ควรให้ข้อมูลป้อนกลับ โดยเร็วเมื่อมีโอกาส

4.4.4 วิเคราะห์เป้าหมาย บุคคล สถานที่ เป้าหมายของการให้ข้อมูลป้อนกลับคือการ แสดงความชื่นชมกับพฤติกรรมที่ดี และการขอให้เปลี่ยนพฤติกรรม การวิเคราะห์บุคคลจะทำให้ กำหนดวิธีการให้ข้อมูลป้อนกลับได้อย่างเหมาะสม ส่วนสถานที่สำหรับการให้ข้อมูลป้อนกลับ ควรทำในที่เปิดเผยหากเป็นการชื่นชม กับพฤติกรรมที่ดี แต่ถ้าเป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมควรเป็น การคุยกันส่วนตัว

4.5 ภาษากาย เป็นส่วนที่สำคัญที่วิทยากรกระบวนการสื่อไปยังผู้เรียนรู้อีกส่วนหนึ่ง นอกเหนือจากคำพูด ในระหว่างการจัดกระบวนการเรียนรู้จะมีการส่งผ่านภาษากายระหว่างผู้เรียนรู้ ในทีมมากกว่าคำพูด วิทยากร กระบวนการที่มีไหวพริบจะไม่ส่งภาษากายซึ่งอาจจะได้รับการแปล ความหมายในทางลบโดยผู้เรียนรู้ซึ่งทำให้การอธิบายไม่ค่อยไปข้างหน้า เช่น การดูนาฬิกา เพราะอาจ ทำให้เกิดการเข้าใจผิดว่าอยากให้หยุดพูด

เรื่องที่ 2.2.3 เทคนิคและปัจจัยในการจัดกระบวนการเรียนรู้

กรมส่งเสริมการเกษตร (2559) กล่าวถึง เทคนิคในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องอาศัยเทคนิคการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้สามารถพัฒนากลุ่มเป้าหมายได้ตาม วัตถุประสงค์ มีเทคนิคดังนี้

1. เทคนิคในการจัดกระบวนการเรียนรู้

1.1 การเตรียมทีมงาน

1.1.1 คัดเลือกสมาชิก ควรมีการ พิจารณาจากความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ ทักษะ และความสนใจของทีมงานเพื่อกำหนดบทบาทในกระบวนการเรียนรู้ได้ชัดเจน และคัดเลือกบุคคล ที่มีความหลากหลาย ครอบคลุมมุมมองและความคิดที่แตกต่าง โดยเน้นบุคคลที่มีทักษะการทำงานเป็นทีม สื่อสาร และการแก้ปัญหาได้

1.1.2 กำหนดบทบาทหน้าที่ ควรแบ่งงานให้ชัดเจน สอดคล้องกับความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ของสมาชิก โดยกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน

1.1.3 ควรสร้างความเข้าใจในกระบวนการทุกขั้นตอนให้กับทีมงาน ให้ทีมงานเข้าใจ ภาพรวมและผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้

1.2 การออกแบบแผนเรียนรู้ ควรออกแบบกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละขั้นให้มีความชัดเจน ตั้งแต่วัตถุประสงค์ของการจัดกระบวนการเรียนรู้ กลุ่มเป้าหมายเป็นใคร กระบวนการในการเรียนรู้ มีขั้นตอนอย่างไร บทบาทของผู้เกี่ยวข้องทำอะไร เวลาที่ใช้ในการดำเนินการในแต่ละช่วงสอดคล้อง กับเนื้อหาหรือไม่ ตลอดจนการบริหารจัดการอื่นๆ เช่น อุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการเรียนรู้ สถานที่ อาหารและเครื่องดื่ม และอุปกรณ์อื่นที่จะช่วยให้เกิดบรรยากาศของการเรียนรู้มากที่สุด

1.3 การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ ระหว่างจัดกระบวนการเรียนรู้ทีมงานต้องช่วยกันสร้างบรรยากาศให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยต้องไม่แย่งกันซักถามเพราะจะทำให้กลุ่มเกิดการพูดคุยเป็นกลุ่มย่อยและเกิดการแตกประเด็นเกินกว่าที่กำหนด ทำให้เสียเวลาควรให้ Fa เป็นหลักในการซักถาม และมีทีมงานช่วยเก็บประเด็นและเติมประเด็นให้กับ Fa หากประเด็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ยังไม่สมบูรณ์

1.4 การสรุปผลการจัดเวที หลังจากจัดกระบวนการเรียนรู้เสร็จแล้วต้องมีการสรุปเวทีเพื่อสรุปกระบวนการและข้อมูลที่ได้จากเวที และเพื่อปรับปรุงเวทีครั้งต่อไป

1.5 เครื่องมือต่าง ๆ fa ต้องมีเครื่องมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น เครื่องมือในการ Check in เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนเข้าร่วมเวที เครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นต้น

2. ปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จในการจัดกระบวนการเรียนรู้

2.1 จำนวนผู้เข้าร่วมที่เหมาะสม เพื่อให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการ หรือกรณีที่มีสมาชิกจำนวนมากอาจแบ่งย่อยเป็นกลุ่ม ๆ 5-6 คนต่อกลุ่ม และควรแยกกลุ่มผู้นำออกจากกลุ่มสมาชิก

2.2 กระบวนการที่ดี ผู้ร่วมกระบวนการต้องเปิดใจเรียนรู้ ละวางอัตตาตัวตน เคารพในกฎกติการ่วมกัน ทำความเข้าใจภาพรวมร่วมกันให้ชัด สร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ

2.3 Fa มีความมุ่งมั่น ตั้งใจ มีความยืดหยุ่น ปรับตัวรับสถานการณ์ที่ไม่เป็นไปตามที่คาดหวังไว้ได้ และมีความสามารถในการจัดการความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งต้องอาศัยประสบการณ์

2.4 ทีมงานต้องเข้มแข็ง เพราะการจัดกระบวนการเรียนรู้ต้องอาศัยทั้งคนตั้งคำถามหลัก รองคนจับประเด็น คนที่คอยสังเกตบรรยากาศในเวที เป็นต้น จึงต้องมีทีมงานที่พร้อมร่วมดำเนินการทำให้การจัดเวทีบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้

ตอนที่ 2.3. การดำเนินการหลังการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

เรื่องที่ 2.3.1 การสรุปผลการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้

การสรุปผลการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้เป็นการดำเนินงานหลังจากการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสรุปผลการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายตามแผนที่ได้ออกแบบและกำหนดไว้ เพื่อให้ทราบข้อมูล ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจากการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยการใช้ Mind map เพื่อสรุปข้อมูลที่ได้จากเวทีให้ในกลุ่มได้รับฟัง และสามารถเติมเต็มข้อมูล เป็นการคืนข้อมูลให้กับกลุ่ม หลังจากการจัดเวทีว่าได้เรียนรู้อะไรบ้าง เป็นไปตามเป้าหมายในการเข้าร่วมเวทีหรือไม่ รวมทั้งได้ใช้ในการวางแผนเพื่อการดำเนินงานในเวทีถัดไป

1. ความสำคัญ (ปรับปรุงจากปรารภนา หาญเมธี และจรรยา วิไลวรรณ, 2562)

การสรุปผลการจัดกระบวนการเรียนรู้เป็นขั้นตอนการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้ร่วมเรียนรู้ในเวที ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ทั้งต่อผู้ร่วมเวที ทีมงาน Fa ผู้จัดกระบวนการ และผู้เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 1.1 ช่วยให้ผู้ร่วมเวทีได้ทบทวน ประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง
- 1.2 ช่วยให้ผู้ร่วมเวทีได้ทราบถึงความรู้สึก ความคิดเห็น บทสรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้ของผู้ร่วมเวทีในการมาร่วมเรียนรู้ในเวทีว่าบรรลุตามเป้าหมายที่คาดหวังไว้หรือไม่
- 1.3 ช่วยเป็นฐานข้อมูลในการสะท้อนผลของการจัดกระบวนการในเวทีว่าเป็นอย่างไร เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาในการจัดกระบวนการเรียนรู้ครั้งใหม่

2. แนวทาง (ปรับปรุงจากปรารภนา หาญเมธี และจรรยา วิไลวรรณ, 2562)

- 2.1 ควรให้ผู้ร่วมเวทีได้ประเมินผลการเรียนรู้ของตนเองอย่างอิสระ โดยประเมินให้ครอบคลุมในทุกด้านทั้งความรู้สึก ความรู้ บทเรียนสำคัญ ข้อคิดที่ได้ การนำไปใช้ ข้อเสนอแนะต่างๆ
- 2.2 ควรหารูปแบบที่หลากหลายในการประเมิน แทนการให้ผู้ร่วมกระบวนการเรียนรู้ในเวทีแสดงความคิดเห็นตามแบบฟอร์มที่กำหนดไว้เท่านั้น

3. ประโยชน์ของการสรุปผลการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้

- 3.1 การปรับปรุงการตัดสินใจด้านการทำการเกษตรของชุมชน
- 3.2 ส่งเสริมให้ผู้ร่วมเวทีมีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ค้นหาทางเลือกในแก้ไขปัญหาของตนเอง
- 3.3 ลดความเหลื่อมล้ำของคนในชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนการอาชีพ การเกษตรของตนเองและชุมชน
- 3.4 สร้างความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง คนในชุมชนกับนักส่งเสริมการเกษตร และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ที่มาร่วมเวทีชุมชน

4. การคืนข้อมูลให้ชุมชน มีวิธีการดังนี้ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2561)

- 4.1 การจัดเวทีชุมชน เพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วม
- 4.2 การเลือกข้อมูลที่ “ทรงพลัง” เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมเวทีชุมชน
- 4.3 จัดทำสื่อที่น่าสนใจ เข้าใจง่าย ใช้ภาษาง่าย ๆ เช่น รูปภาพ
- 4.4 การเปิดโอกาสให้ทุกคนในเวทีร่วมแสดงความคิดเห็นและการนำไปใช้ประโยชน์

ภาพที่ 2.6 รูปแบบการคืนข้อมูลให้ชุมชนแบบต่าง ๆ

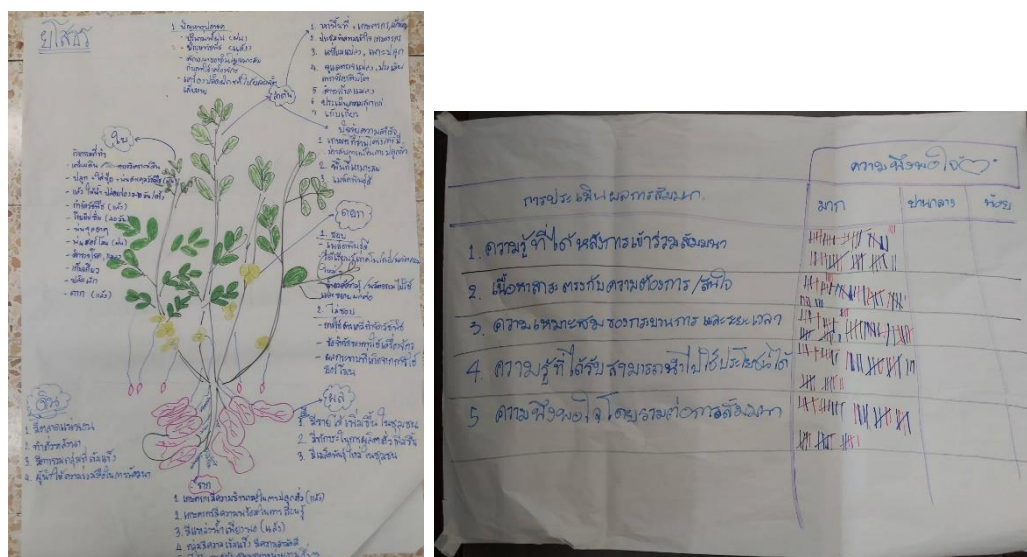
ตัวอย่างกิจกรรมการสรุปผลการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ (ปรับปรุงจากปรรายนา หาญเมธี และจริยา วิไลวรรณ, 2562)

1) **เทคนิคการล้อมวงคุย** เป็นการสะท้อนความรู้สึกของผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ โดย Fa เป็นผู้ตั้งคำถามแล้วให้กลุ่มพูดสะท้อนความรู้สึก บอกเล่าความคิดเห็นของตนเองที่มีต่อกระบวนการ อย่างเปิดเผย อิสระตรงไปตรงมา

2) **เทคนิคการเขียนในบัตรคำ** โดยให้สมาชิกผู้เข้าร่วมเวทีได้สะท้อนความรู้สึก ความคิดเห็น ที่มีต่อกระบวนการเรียนรู้ในครั้งนี้ ถ่ายทอดเป็นตัวหนังสือ

3) **เทคนิคการสรุปการเรียนรู้ด้วยคำถาม** เช่น ความรู้สึกที่เกิดขึ้น ความรู้สำคัญ ๆ ที่ได้รับความ คิดเห็น /มุมมองที่มี ข้อเสนอแนะที่อยากบอก ถ้ามีเวลาให้สมาชิกได้แบ่งปันบทสรุปนั้นในเวที ให้เพื่อนได้รับรู้

4) **เทคนิคแผนภูมิ** ในกรณีที่มีผู้เรียนเป็นกลุ่มใหญ่ อาจใช้เทคนิคแผนภูมิ โดยการวางแผนภูมิ ลงบนฟลิปชาร์ต ระบุประเด็นที่ต้องการประเมินผลไว้บนหัวกระดาษ กำหนดระดับความพึงพอใจ ที่ต้องการประเมิน เช่น ดีมาก ดีปานกลาง พอใช้ แล้วแจกสติ๊กเกอร์สีแผ่นเล็ก ๆ ให้แก่ผู้ร่วมกระบวนการ นำไปติดในช่องที่ตรงกับความรู้สึกของตนเอง

ภาพที่ 2.7 การสรุปผลการจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยแผนภาพและแผนภูมิ

เรื่องที่ 2.3.2 การประเมินผลการทำงานของเจ้าหน้าที่และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย หลักการ/เทคนิค AAR

กรมส่งเสริมการเกษตร (2559) กล่าวถึงการประเมินผลการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลาง เป็นการประเมินผลใน 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการประเมินผลการเรียนรู้หลังทำงาน (After Action Review: AAR) เพื่อนำไปใช้ ในการพัฒนาการจัดกระบวนการเรียนรู้ในครั้งต่อไป และการประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Assessment) เพื่อประเมินผลการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกร

1. ความหมาย

การเรียนรู้หลังทำงาน (After Action Review: AAR) คือ ขั้นตอนหนึ่งในวงจรการทำงาน เป็นการทบทวนหลังการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อทบทวนวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ทั้งความสำเร็จและปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งไม่ใช่เป็นการค้นหาคนที่ทำงานผิดพลาด หรือการกล่าวโทษใครทั้งสิ้น แต่เป็นการทบทวนเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และป้องกันไม่ให้เกิดปัญหานี้ขึ้นซ้ำอีก ในขณะเดียวกันก็คงไว้ซึ่งวิธีการที่ดีอยู่แล้ว เหตุผลในการเลือกใช้การเรียนรู้หลังทำงาน (AAR) เพื่อประเมินการจัดกระบวนการเรียนรู้ ทำให้ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ตระหนักว่าในการจัดกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ไม่ควรชื่นชม

1.1 ความสำเร็จแต่เพียงด้านเดียวหรือเพียงแต่จัดให้เสร็จเท่านั้น แต่ต้องยอมรับปัญหาที่เกิดขึ้นและควรให้ความสนใจกับปัญหาที่เกิดขึ้นให้มาก เพราะปัญหาคือโอกาสในการพัฒนาคนเพื่อพัฒนางาน

1.2 ฝึกการรับฟังและยอมรับความคิดเห็นหรือคำแนะนำของผู้ร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้

1.3 ฝึกการทำงานเป็นทีมต่อไป

1.4 ทบทวนการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ทีมผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ต้องการคำตอบจากคำถาม

4 ข้อ

- 1.4.1 สิ่งที่เราคาดว่าจะได้รับการจัดกระบวนการเรียนรู้คืออะไร
- 1.4.2 สิ่งที่เกิดขึ้นจริงคืออะไร
- 1.4.3 ทำไมจึงแตกต่างกัน
- 1.4.4 สิ่งที่เราได้เรียนรู้และวิธีการลด/แก้ความแตกต่างคืออะไร

2. ขั้นตอนการเรียนรู้หลังทำงาน การเรียนรู้หลังทำงาน (AAR) มี 6 ขั้นตอน ดังนี้

2.1 ทำ AAR ทันที หรืออย่างรวดเร็วที่สุดหลังจากจบการจัดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นๆ เพื่อให้จำเหตุการณ์ และบทเรียนที่ได้รับสามารถประยุกต์ใช้ได้ทันที

2.2 ไม่มีการกล่าวโทษ ชำเติม ตอกย้ำซึ่งกันและกัน ไม่มีความเป็นเจ้านายหรือลูกน้อง มีแต่บรรยากาศที่เป็นกันเอง

2.3 มี “วิทยากรกระบวนการ” ช่วยให้ทีมได้เรียนรู้ ไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ มี “คุณอำนวย คอยอำนวยความสะดวก กระตุ้น ตั้งคำถามให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะของตน

2.4 ทบทวนวัตถุประสงค์ เป้าหมายที่ชัดเจน เพื่อให้ทีมงานเข้าใจตรงกันว่าสิ่งที่คาดหวังคืออะไร หันกลับมาดูว่าความแตกต่างของสิ่งที่เกิดขึ้นจริงกับสิ่งที่ควรได้รับคืออะไร ทำไมจึงมีความแตกต่างกัน ทบทวนว่าเกิดอะไรขึ้น ได้เรียนรู้อะไรเพื่อวันต่อไปจะได้ทำให้ดีขึ้น ค้นหาความจริงเพื่อดูว่ามีปัญหาอะไรบ้าง เปรียบเทียบแผนกับความเป็นจริง

2.5 จัดบันทึกเพื่อเตือนความจำว่าวิธีการใดบ้างที่เคยนำมาแก้ปัญหาแล้ว บันทึกผลการประชุม AAR ในประเด็นที่สำคัญสำหรับการเรียนรู้ของทีม

2.6 การแบ่งปันการเรียนรู้

อย่างไรก็ตาม จะต้องเข้าใจว่าคำตอบหรือวิธีแก้ปัญหาที่ได้จากการทำ AAR ไม่ใช่คำตอบสุดท้าย เพราะเมื่อเวลาเปลี่ยนไป บริบทเปลี่ยนไปย่อมทำให้เกิดปัญหาใหม่ได้ตลอดเวลา ซึ่งวิธีการแก้ปัญหาย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

ตัวอย่าง การเรียนรู้หลังทำงาน (AAR)

๑. สิ่งที่เราคาดว่าจะได้รับการจัดการกระบวนการเรียนรู้การขยายพันธุ์พืชคืออะไร เกษตรกรสามารถเรียนรู้วิธีการขยายพันธุ์พืชด้วยวิธีการติดตาม ทาบกิ่ง ตอนกิ่ง และปฏิบัติได้
๒. สิ่งที่เกิดขึ้นจริง คือ อะไร ปฏิบัติได้หรือไม่ ฝึกปฏิบัติมาด้วย เกษตรกรได้เรียนรู้วิธีการขยายพันธุ์พืชภาคทฤษฎีอย่างครบถ้วน แต่ไม่ทราบว่าสามารถนำไป เนื่องจากทั้งทีมผู้จัดการกระบวนการเรียนรู้และตัวเกษตรกรไม่ได้เตรียมวัสดุอุปกรณ์สำหรับ
๓. ทำไมจึงแตกต่างกัน การสื่อสารระหว่างผู้จัดการกระบวนการเรียนรู้กับเกษตรกรว่าใครจะเป็นผู้เตรียมวัสดุอุปกรณ์ สำหรับการฝึกปฏิบัติ ซึ่งในที่นี้เกษตรกรอาจเข้าใจว่าผู้จัดการกระบวนการเรียนรู้เป็นผู้เตรียมให้ทั้งหมด แต่ทางผู้จัดก็เข้าใจว่าได้แจ้งให้เกษตรกรนำอุปกรณ์มาด้วยแล้ว
๔. สิ่งที่ได้เรียนรู้และวิธีการลด/แก้ความแตกต่าง คือ อะไร ความผิดพลาดทางการสื่อสารทำให้การจัดการกระบวนการเรียนรู้ไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
ดังนั้น ก่อนที่จะมีการจัดการกระบวนการเรียนรู้ควรมอบหมายผู้รับผิดชอบให้ชัดเจน และสื่อสารทำความเข้าใจให้ ตรงกัน เพื่อป้องกันความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นได้

เรื่องที่ 2.3.3 การประเมินผลสัมฤทธิ์ของเกษตรกรภายหลังจากการจัดการกระบวนการเรียนรู้

กรมส่งเสริมการเกษตร (2559) กล่าวถึงการประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Assessment) การประเมินผลการเรียนรู้เป็นการประเมินผลการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกร ใน 3 ด้าน คือ 1) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางด้านความคิด ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ ความชำนาญ และความสามารถ ในการประเมิน วิเคราะห์ และสังเคราะห์ 2) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านความรู้สึก เช่น ความสนใจ ทศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม และ 3) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านการประพฤติ ปฏิบัติ ตลอดจนผลการ ปฏิบัติงานภายหลังการเรียนรู้ ซึ่งการประเมินผลในทั้ง 3 ด้านเป็นการประเมินผลการเรียนรู้ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อต้องการทราบว่าเกษตรกรเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ และได้ผลดีกว่าการเปลี่ยนแปลงด้วยวิธีการเรียนรู้แบบอื่นหรือไม่ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวร หรือเป็นการเปลี่ยนแปลง เพียงชั่วคราว

1. ความหมายและความสำคัญ

การประเมินผลตามสภาพจริง (Authentic Assessment) คือ การประเมินผลที่ใช้วิธีการและเกณฑ์ ที่หลากหลายในการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ทั้ง ๓ ด้าน คือ ความรู้ ความคิด และการปฏิบัติ โดยให้เกษตรกรได้ทำกิจกรรมหรือปฏิบัติงานในสถานการณ์จริง หรือจำลองสถานการณ์ให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริง เพื่อแสดงถึงความรู้และทักษะที่เกษตรกรมี ซึ่งกิจกรรมที่นำมาใช้ในการประเมินนั้นมีลักษณะเหมือนและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในการจัดการกระบวนการเรียนรู้มากกว่าเป็นการทดสอบ หรือกล่าวได้ว่า การประเมินผล ตามสภาพจริง เป็นการประเมินผลจากการให้เกษตรกรลงมือปฏิบัติจริงในสถานการณ์จริง ความสำคัญ การประเมินผลตามสภาพจริง เป็นกระบวนการวัดผล การจัดการกระบวนการเรียนรู้ตามแนวทาง ๓ ประการ คือ

1.1 ประเมินได้ครบถ้วนตามจุดประสงค์การจัดกระบวนการเรียนรู้ 3 ด้าน คือ

1.1.1 วัดความสามารถทางความรู้ ความคิด ของเกษตรกร

1.1.2 วัดการปรับเปลี่ยนทัศนคติของเกษตรกร

1.1.3 วัดความสามารถในการปฏิบัติของเกษตรกร

1.2 ประเมินได้ตรงความเป็นจริง คือ สิ่งที่ประเมินได้นั้น เป็นการแสดงพฤติกรรมที่สะท้อนความสามารถที่แท้จริงของเกษตรกร ทั้งความสามารถทางความรู้ ความคิด การปรับเปลี่ยนทัศนคติ ความสามารถในการปฏิบัติงานของเกษตรกร มีความคลาดเคลื่อนผิดพลาดน้อยที่สุด

1.3 เลือกสรร คัดค้นเครื่องมือและเทคนิคการวัดผลที่เป็นการวัดพฤติกรรมที่แท้จริงที่แสดงออก ซึ่งความสามารถของเกษตรกร ซึ่งอาจได้จากการสังเกตพฤติกรรมของเกษตรกร สังเกตจากการปฏิบัติงาน ที่จัดให้ปฏิบัติในสถานการณ์ที่กำหนด สังเกตจากร่องรอยหลักฐานผลการปฏิบัติของเกษตรกร เช่น สมุดจดบันทึก เป็นต้น

2. ลักษณะการประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริง

การประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริงมีลักษณะ ดังนี้

2.1 ใช้วิธีการประเมินกระบวนการคิด ความคิด ความสามารถในการปฏิบัติงานของเกษตรกร ที่จะทำให้เกิดผลผลิตที่ต้องการ มากกว่าที่จะประเมินว่าเกษตรกรสามารถจดจำความรู้อะไรได้บ้าง

2.2 เป็นการประเมินรอบด้านด้วยวิธีการหลากหลาย ด้วยเครื่องมือที่สอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ และกระทำหลายครั้งอย่างต่อเนื่องตลอดการจัดกระบวนการเรียนรู้

2.3 เป็นการประเมินความสามารถของเกษตรกร เพื่อวินิจฉัยเกษตรกรในส่วนที่ควรส่งเสริม และส่วนที่ควรแก้ไขปรับปรุง เพื่อให้เกษตรกรได้พัฒนาอย่างเต็มศักยภาพตามความสามารถ ความสนใจ และความต้องการของแต่ละบุคคล

2.4 เป็นการประเมินที่เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมประเมินผลงานของทั้งตนเองและของเพื่อนในกลุ่ม เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรรู้จักตัวเอง เชื่อมั่นตนเอง สามารถพัฒนาการผลิตได้

2.5 เป็นการประเมินอย่างต่อเนื่อง ประเมินได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ และเป็นการประเมินแบบไม่เป็นทางการ เพื่อให้เห็นและทราบถึงพฤติกรรมการเรียนรู้ที่แท้จริงของเกษตรกร

2.6 ข้อมูลหรือผลที่ประเมินได้จะต้องสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้และการวางแผนการเรียนรู้ของผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ว่าสามารถตอบสนองความสามารถ ความสนใจ และความต้องการของเกษตรกรแต่ละบุคคลได้หรือไม่

3. เครื่องมือที่ใช้ประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริง

เนื่องจากการประเมินตามสภาพจริงเป็นการประเมินที่ใช้วิธีการและเกณฑ์ที่หลากหลายในการประเมินผลการเรียนรู้ใน 3 ด้าน คือ ความรู้ ความคิด และการปฏิบัติ ดังนั้นวิธีการและเครื่องมือที่ใช้จึงมีหลากหลายชนิด ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และวิธีการประเมิน ดังนี้

3.1 การสังเกต เป็นวิธีหนึ่งในการเก็บข้อมูลพฤติกรรมด้านการใช้ความคิด การปฏิบัติงาน และโดยเฉพาะด้านอารมณ์ ความรู้สึก และลักษณะนิสัย สามารถทำได้ทุกเวลา วิธีการสังเกตสามารถทำได้โดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ ดังนี้

3.1.1 การสังเกตโดยตั้งใจหรือมีโครงสร้าง หมายถึงวิทยากรหรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้กำหนด พฤติกรรมที่ต้องสังเกต ช่วงเวลาสังเกตและวิธีการสังเกต

3.1.2 การสังเกตแบบไม่ตั้งใจ หรือไม่มีโครงสร้าง หมายถึงไม่มีการกำหนดรายการสังเกตไว้ล่วงหน้า วิทยากรหรือผู้จัดกระบวนการเรียนรู้อาจมีกระดาษแผ่นเล็ก ๆ ติดตัวไว้ตลอดเวลา เพื่อบันทึกเมื่อพบพฤติกรรม การแสดงออกที่มีความหมาย หรือสะดุดความสนใจ การบันทึกอาจทำได้โดยย่อก่อน แล้วขยายความสมบูรณ์ภายหลัง

วิธีการสังเกตที่ดีควรใช้ทั้งสองวิธี เพราะการสังเกตโดยตั้งใจ อาจทำให้ละเลยมองข้าม พฤติกรรมที่น่าสนใจแต่ไม่มีในรายการที่กำหนด ส่วนการสังเกตโดยไม่ตั้งใจอาจทำให้วิทยากร กระบวนการขาดความ ชัดเจนว่าพฤติกรรมใด การแสดงออกใด ที่ควรแก่การสนใจและบันทึกไว้ เป็นต้น ข้อเตือนใจสำหรับการใช้วิธี สังเกต คือ ต้องสังเกตหลาย ๆ ครั้งในหลายๆ สถานการณ์ (การปฏิบัติ ตามคำสั่ง การเข้าร่วมกิจกรรม การ ทำงานร่วมกัน การแสดงความคิดเห็น ฯลฯ) แล้วนำข้อมูลเหล่านี้ มาพิจารณา เครื่องมือที่ใช้ประกอบการสังเกต ได้แก่ แบบสำรวจรายการ แบบประเมินค่า

3.2 การสัมภาษณ์ ใช้เก็บข้อมูลพฤติกรรมด้าน ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ กระบวนการ ขั้นตอนในการทำงาน วิธีแก้ปัญหา ฯลฯ อาจใช้ประกอบการสังเกตเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มั่นใจมากยิ่งขึ้น วิธีการสัมภาษณ์

3.2.1 หาข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรกรก่อนเพื่อให้การสัมภาษณ์เจาะตรงประเด็นและ ได้ข้อมูลยิ่งขึ้น เตรียมชุดคำถามล่วงหน้าและจัดลำดับคำถามช่วยให้การตอบไม่วกวน

3.2.2 ขณะสัมภาษณ์ควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่เป็นทางการ น้ำเสียงที่เป็นมิตร ไม่บีบคั้น ให้เกษตรกร ตอบในสิ่งที่ยังตอบไม่ได้ หรือไม่อยากตอบ พยายามโน้มน้าวให้เกษตรกรรู้สึกว่าเป็นกันเอง หรือเป็นพวกเดียวกัน เพื่อสร้างความรู้สึกให้อยากพูด / เล่า

3.2.3 ใช้คำถามที่เกษตรกรเข้าใจง่าย

3.2.4 อาจใช้วิธีสัมภาษณ์ทางอ้อม คือ สัมภาษณ์จากบุคคลที่ใกล้ชิดกับเกษตรกร เช่น เพื่อนบ้าน ญาติ พี่น้อง เป็นต้น เครื่องมือที่ใช้ประกอบการสัมภาษณ์ คือ แบบบันทึกการสัมภาษณ์

3.3 การสอบถาม ใช้เก็บข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการ ความสนใจ ที่แสดงออกซึ่งความรู้สึกได้อย่างอิสระ เครื่องมือที่ใช้ประกอบการสอบถาม คือ แบบสอบถาม

3.4 การทดสอบ ใช้ในการทดสอบความรู้ ความสามารถการปฏิบัติงานต่างๆ ที่ต้องการทราบ วิธีการทดสอบ สามารถทำได้ 2 วิธี คือ

3.4.1 การสร้างแบบทดสอบ แล้วให้เกษตรกรเขียนคำตอบลงในกระดาษ

3.4.2 การทดสอบโดยการปฏิบัติจริง ซึ่งจะใช้กับกิจกรรมที่ไม่อาจสังเกตได้ รวมถึงการ ปฏิบัติบางอย่าง ที่จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ในขณะที่จัดกระบวนการเรียนรู้

3.5 การประเมินจากผลงาน สิ่งหรือผลงานที่เกษตรกรได้ทำขึ้น และแสดงให้เห็นถึงความพยายาม ความก้าวหน้า และผลสัมฤทธิ์ ในเรื่องนั้นๆ เช่น การทำน้ำหมักชีวภาพสูตรต่างๆ การประดิษฐ์เครื่องดูดเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล เป็นต้น

การประเมินผล โดยดูจากผลงาน เป็นวิธีการประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริงของกระบวนการ เรียนรู้ที่ยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลางได้อย่างชัดเจน เนื่องจากเกษตรกรสามารถนำความรู้หลักคิด และวิธีปฏิบัติ ไปพัฒนาหรือต่อยอดให้เกิดสิ่งใหม่ในการทำการเกษตรให้ดีขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2556. คู่มือการปฏิบัติงานเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร “การจัดกระบวนการเรียนรู้” กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2559. กรมส่งเสริมการเกษตรและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2559. เอกสารแนวการศึกษา ชุมวิชาการจัดกระบวนการเรียนรู้. คณะทำงานพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างสมรรถนะ นักส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการ.กรมส่งเสริมการเกษตร. กรุงเทพมหานคร.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2561. คู่มือการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อลดการใช้สารเคมี. กรมส่งเสริมการเกษตรร่วมกับสำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน). กรุงเทพฯ. คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล. 2563. งานจัดการความรู้ คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล. สืบค้น 10 พฤษภาคม 2567 . <https://www2.si.mahidol.ac.th/km/knowledgeassets/definition/10641>.
- สร้างสรรค์ปัญญา. 2564. การจัดเวทีชุมชนแบบมีส่วนร่วม. สืบค้น 6 กรกฎาคม 2567. จาก <https://www.facebook.com/SangsanpanyaTH/photos/a.115284203171648/446961826670549/?type=3>.
- KM class @PSU. 2564. เครื่องมือการจัดการความรู้. สืบค้น 7 กรกฎาคม 2567. จาก [paper_1677_6087c620c5ed56087c6.pdf](https://www.psu.ac.th/paper_1677_6087c620c5ed56087c6.pdf).
- Organizational Learning Resource Guide. n.d. BEFORE ACTION REVIEW. สืบค้น 3 กรกฎาคม 2567 จาก https://usaidlearninglab.org/system/files/resource/files/bar_ol_resource_guide.pdf.

1. ดร.ปริญญารัตน์ ภูศิริ
ผู้อำนวยการกลุ่มวิจัยด้านส่งเสริมการเกษตร
กรมส่งเสริมการเกษตร
2. นางสาววิไลพร ชวศรี
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
กรมส่งเสริมการเกษตร
3. นางสาวอารยา สุขเกษม
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
กรมส่งเสริมการเกษตร
4. นางสาวสุพรรณษา นิลท้อย
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร
กรมส่งเสริมการเกษตร

บทที่ 3

เครื่องมือที่ใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

เครื่องมือที่มักใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในงานส่งเสริมการเกษตร มีหลากหลาย ดังนั้น เพื่อให้ นักส่งเสริมการเกษตรมีความเข้าใจในการนำเครื่องมือต่าง ๆ ไปปรับใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจหลักการใช้เครื่องมือ รวมทั้ง แหล่งข้อมูลที่สามารถเข้าถึงวิธีการใช้เครื่องมือ โดยจำแนกเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์การใช้งาน เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้ถูกต้อง ตรงตามวัตถุประสงค์ ซึ่งเนื้อหาสาระประกอบด้วย 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 3.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

เรื่องที่ 3.1.1 หลักการใช้เครื่องมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

เรื่องที่ 3.1.2 แหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ตอนที่ 3.2 เครื่องมือในการระดมความเห็นในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

เรื่องที่ 3.2.1 การระดมความคิดเห็นที่มาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

เรื่องที่ 3.2.2 การระดมความคิดเห็นที่มาจากวิถีปฏิบัติ อาชีพ ความเป็นอยู่

ตอนที่ 3.3 เครื่องมือในการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อวางแผนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรแบบมีส่วนร่วม

เรื่องที่ 3.3.1 การวิเคราะห์สถานการณ์ SMART A4

เรื่องที่ 3.3.2 การวิเคราะห์สถานการณ์ตลอดห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain)

ตอนที่ 3.4 เครื่องมือในการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อยกระดับศักยภาพชุมชนสู่การเป็นผู้ประกอบการ

เรื่องที่ 3.4.1 GAP Analysis โดยแผนผังใยแมงมุม

เรื่องที่ 3.4.2 การวิเคราะห์ชุมชนด้วยตัวแบบ GROW (GROW model)

เรื่องที่ 3.4.3 การวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนด้วยเส้นโค้งแห่งรอยยิ้ม (Smiling Curve)

เรื่องที่ 3.4.4 แบบจำลองธุรกิจ หรือ Business Model Canvas (BMC)/ การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder analysis)

ตอนที่ 3.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย หลักการใช้เครื่องมือและแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

เรื่องที่ 3.1.1 หลักการใช้เครื่องมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

หลักการเลือกเครื่องมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม สิ่งสำคัญ คือ ต้องเลือกเครื่องมือให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ร่วมกระบวนการเรียนรู้ วัตถุประสงค์ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ เครื่องมือที่ผู้จัดกระบวนการมีความเข้าใจและถนัด การเลือกเครื่องมือที่สร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ และการเลือกใช้เครื่องมือที่สามารถกระตุ้นการเรียนรู้ รายละเอียดดังนี้

1. การเลือกเครื่องมือที่สอดคล้องกับผู้ร่วมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจะต้องคำนึงถึงผู้ร่วมกระบวนการเป็นหลัก เนื่องจากกระบวนการมีส่วนร่วมให้ความสำคัญกับผู้เข้าร่วมที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ดังนั้น ผู้จัดกระบวนการอาจจะต้องใช้หลักการเลือกเครื่องมือที่เหมาะสมกับผู้ร่วมกระบวนการ เช่น อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ ประเด็นการสื่อสาร และวัตถุประสงค์ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ยกตัวอย่างเช่น การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตถั่วลิสงพันธุ์เกษตรศาสตร์ สวก. 1 ให้แก่เกษตรกรผู้ปลูกถั่วลิสงในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นเกษตรกรสูงวัย ดังนั้น การจัดกระบวนการเรียนรู้ต้องผสมผสานเครื่องมือง่าย ๆ โดยใช้ Timeline และปฏิทินการปลูกถั่วลิสงของเกษตรกรแล้วลงรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนของการใช้เทคโนโลยีที่เป็นประเด็นหลัก เพื่อให้ง่ายต่อการเชื่อมโยงไปยังกระบวนการอื่น ๆ ที่วางแผนไว้ (กองวิจัยและพัฒนาส่งเสริมการเกษตร, 2566)

2. การเลือกเครื่องมือที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

วัตถุประสงค์ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับนำไปใช้ประโยชน์ เช่น การวิเคราะห์กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอะโวคาโด จังหวัดตาก ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์การผลิตอะโวคาโด อำเภอพบพระ จังหวัดตาก ดังนั้นการเลือกใช้เครื่องมือจึงต้องเน้นการวิเคราะห์สถานการณ์การผลิต การแปรรูป และการตลาด โดยใช้เครื่องมือการวิเคราะห์ supply chain เพื่อให้เกษตรกรในกลุ่มได้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิเคราะห์สถานการณ์การผลิตอะโวคาโดของกลุ่มตลอดห่วงโซ่อุปทาน ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกระบวนการเรียนรู้ พบว่า การผลิตอะโวคาโดของเกษตรกรยังเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่จำหน่ายไม่ได้ราคา สหชาติไม่ดี ไม่เป็นที่ต้องการของตลาด ยังไม่มีการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า จากข้อมูลดังกล่าว สามารถนำไปใช้ในการวางแผนการพัฒนากิจการของพื้นที่ที่เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด (กองวิจัยและพัฒนาส่งเสริมการเกษตร, 2566)

3. การเลือกเครื่องมือที่ผู้จัดกระบวนการมีความเข้าใจและถนัด

ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ควรทำความเข้าใจเครื่องมือที่จะนำมาใช้ ซึ่งการเลือกเครื่องมือที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ในการจัดเวทีเรียนรู้แต่ละครั้งเป็นสิ่งสำคัญ ไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องมือมากเกินไป ซึ่งสามารถหาความรู้ประกอบการใช้เครื่องมือผ่านช่องทางต่าง ๆ ทั้งนี้ หากผู้จัดกระบวนการเรียนรู้เลือกใช้เครื่องมือโดยไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ และวิธีการใช้จะทำให้ผู้ร่วมกระบวนการเกิดความสับสนระหว่างการจัดกระบวนการเรียนรู้ทำให้กระบวนการไม่มีความต่อเนื่อง เช่น เมื่อเลือกใช้เครื่องมือการวิเคราะห์สถานการณ์จุดเจ็บปวด (Pain Point) แต่ไม่มีการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่ และเลือกใช้ประเด็นคำถามที่ไม่สอดคล้องไม่สามารถเจาะลึก เข้าถึงสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา ทำให้ไม่สามารถเข้าถึง Pain Point ของพื้นที่ และความต้องการที่แท้จริงของพื้นที่

4. การเลือกใช้เครื่องมือที่สร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์

การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมควรสร้างบรรยากาศที่เปิดกว้างและเชื่อมโยงกับประเด็นการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร โดยสามารถแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ระหว่างผู้เข้าร่วมกระบวนการที่สามารถสร้างการสนทนาและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้อย่างอิสระ ทั้งนี้ ถ้าผู้จัดกระบวนการเรียนรู้เลือกเครื่องมือแล้ว เมื่อนำมาใช้จริงบรรยากาศไม่เป็นตามที่วางแผนไว้ ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ควรสังเกตบรรยากาศว่าสิ่งที่เป็นประเด็นเป้าหมายร่วมของผู้ร่วมกระบวนการคืออะไร และสามารถปรับกระบวนการได้ เช่น เมื่อเรานำเครื่องมือ SWOT มาใช้ในการวิเคราะห์การผลิตมังคุด แต่เกษตรกรไม่เข้าใจและเริ่มไม่สนใจ เราสามารถปรับกระบวนการจากการถามคำถามตามประเด็นตามหลักการมาเป็นการสนทนากลุ่มย่อยที่มีขนาดผู้เข้าร่วมจำนวน 4 - 5 คนต่อกลุ่ม เพื่อให้เกษตรกรที่เข้าร่วมกระบวนการได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในแต่ละประเด็นแล้วจึงนำข้อมูลที่ได้นำสรุปในกลุ่มใหญ่ (กองวิจัยและพัฒนาส่งเสริมการเกษตร, 2563)

5. การเลือกใช้เครื่องมือที่สามารถกระตุ้นการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมเรียนรู้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ควรกระตุ้นความสนใจและกระตุ้นการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกระบวนการ โดยต้องทันสถานการณ์ ยกตัวอย่างที่ไม่ไกลตัวเกินไปทำให้ผู้เข้าร่วมมีประสบการณ์ร่วมกัน ส่งผลให้กระบวนการเรียนรู้มีความสนุกและท้าทาย เช่น การใช้กรณีศึกษาจากประสบการณ์จริงที่ประสบความสำเร็จ การสอดแทรกเกมสำหรับสร้างการเรียนรู้ รวมถึงการเลือกใช้ภาษาที่สื่อสารง่าย ไม่เป็นทางการ เพื่อสร้างความคุ้นเคย ให้ความสำคัญต่อการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ผ่านรูปแบบการสนทนากลุ่มจำนวนคนประมาณ 4 - 5 คน หรือการระดมสมอง ร่วมกับการได้ลงมือปฏิบัติของผู้ร่วมกระบวนการ

สรุปว่า หลักการเลือกเครื่องมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้มีด้วยกัน 5 ข้อ คือ 1) เลือกเครื่องมือที่สอดคล้องกับผู้ร่วมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม 2) เลือกเครื่องมือที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม 3) เลือกเครื่องมือที่ผู้จัดกระบวนการมีความเข้าใจและถนัด 4) เลือกเครื่องมือที่สร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วม และ 5) เลือกใช้เครื่องมือที่สามารถกระตุ้นการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมเรียนรู้

เรื่องที่ 3.1.2 แหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับการใช้เครื่องมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมีความสำคัญ ซึ่งผู้เรียนสามารถหาความรู้เพิ่มเติมได้จากแหล่งข้อมูลของหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา ภาคเอกชน หรือ NGO ที่เผยแพร่ผ่านทางช่องทางต่าง ๆ เช่น E - book YouTube Fan page หรือ Facebook เป็นต้น ดังนั้น เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียน จึงได้รวบรวมแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการใช้เครื่องมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไว้ โดยแบ่งตามแหล่งข้อมูลที่ใช้ ดังนี้

1. แหล่งข้อมูล

1.1 ภาครัฐ หน่วยงานภาครัฐที่มีการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นหน่วยงานที่มีการดำเนินงานในชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการพัฒนาชุมชน กรมชลประทาน เป็นต้น ในส่วนกรมส่งเสริมการเกษตรมีการจัดเวทีชุมชนแบบมีส่วนร่วม เช่น การจัดเวทีชุมชนในการทำงานส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่ การใช้กระบวนการโรงเรียนเกษตรกรในการถ่ายทอดความรู้ การทำเกษตรผสมผสาน เป็นต้น

1.2 สถาบันการศึกษา สถาบันที่มีการเรียนการสอนในเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นสถาบันที่มีการดำเนินงานวิจัยในพื้นที่ เพื่อนำองค์ความรู้ไปใช้ในการแก้ปัญหา พัฒนา และสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในชุมชน เช่น มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นต้น

1.3 ภาคเอกชน มีการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงงานในสังคม โดยการทำกิจกรรม/โครงการต่าง ๆ โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาของพื้นที่ตนเอง เช่น บริษัทสร้างสรรค์ปัญญา คือองค์การที่ต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงของสังคม สร้างการเข้าถึง ลดช่องว่างของสังคม โดยการสร้างพื้นที่ให้ทุกคนเข้าถึงทรัพยากรด้านต่าง ๆ รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพคน ติดอาวุธทางปัญญา นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมอย่างทั่วถึง โดยมีการดำเนินงาน เช่น การพัฒนาเครื่องมือการวิเคราะห์ความคุ้มทุน มาใช้ในการประเมินค่าหรือให้น้ำหนักปัจจัยที่เกิดขึ้นระหว่างการทำกิจกรรม/โครงการ ทั้งเรื่องคน งบประมาณ เวลา อุปกรณ์ ฯลฯ เพื่อทราบว่ามีปัจจัยใดบ้างที่มีความสำคัญต่อกิจกรรม/โครงการ และมีความสำคัญมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้มีการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องการจัดการน้ำ เป็นการสร้างรูปธรรมการใช้น้ำอย่างรู้คุณค่าและมีธรรมาภิบาลในการวางแผนการบริหารจัดการน้ำระดับพื้นที่ เป็นต้น (สร้างสรรค์ปัญญา, มปป.)

1.4 องค์กรที่ไม่แสวงผลกำไร (NGO) เป็นองค์กรการกุศลที่จัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ความรู้กับคนที่ทำงานพัฒนาในทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน NGO และนักบวช เช่น **เสมสิกขาลัย (SEM – Spirit in Education Movement)** เป็นหน่วยงานการกุศลภายใต้ มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีจิตวิญญาณแบบองค์รวม ซึ่งเน้นรูปแบบของการมีส่วนร่วมของผู้เรียน มุ่งเนื้อหาที่กลับมาหาความสุขและความมั่นคงภายในแห่งชีวิต โดยไม่เน้นความสำเร็จทางวัตถุ และความสำเร็จภายนอก และสนับสนุนผู้เรียนให้ได้ฝึกฝนตนเองในทุกด้านของชีวิต โดยเฉพาะสามารถผสมผสานความรู้ทางสมองและหัวใจเข้าด้วยกัน เพื่อเข้าถึงความดี ความงาม และความจริง ซึ่งจะเป็น

รากฐานสำคัญที่นำไปสู่ความรักและเข้าใจเรื่องความเป็นธรรมทาง สังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนระบบนิเวศวิทยา เสนอศึกษาเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งทำให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนตนเองในทุกด้านของชีวิต ในบรรยากาศของความเป็นกัลยาณมิตรที่เกื้อกูลกันระหว่างครูและผู้เรียน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผสมผสานทั้งในแง่ของการรับรู้อย่างลึกซึ้ง การคิดอย่างเชื่อมโยงและมีจินตนาการ สร้างสรรค์ รวมถึงการเรียนรู้แบบผ่านประสบการณ์จากการลงมือปฏิบัติจริง เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเติบโตทั้งด้านสติปัญญา จิตใจ ทักษะและพฤติกรรมของผู้เรียน เสนอศึกษาเรียนรู้เนื้อหาวิชาประกอบด้วย 6 หมวดวิชาหลัก ดังนี้ ชุดวิชา 1) เข้าใจและเปลี่ยนแปลงชีวิต ชุดวิชา 2) สร้างสรรค์สัมพันธ์ภาพ ชุดวิชา 3) เข้าใจธรรมชาติ ชุดวิชา 4) เข้าใจสังคม ชุดวิชา 5) เข้าถึงความงาม และ ชุดวิชา 6) วิธีการแสวงหาความรู้ (เสนอศึกษา, มปป.)

ตารางที่ 3.1 เครื่องมือ วัตถุประสงค์ และแหล่งข้อมูลในการสืบค้นเครื่องมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

เครื่องมือ	วัตถุประสงค์	แหล่งข้อมูล
การระดมความเห็น	เพื่อให้ผู้ร่วมเวทีมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น	- YouTube DOAE e – learning: กรมส่งเสริมการเกษตร เครื่องมือในงานส่งเสริมการเกษตร https://www.youtube.com/watch?v=DE81U34ozSs&list=PL_ofyGdtqG066BKLua4HTgi_U8mq3LZhT - E – Book : กองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร ถอดความลับการส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่สำหรับนักส่งเสริมการเกษตร http://new.research.doae.go.th/?p=12116 - E – Book : ศูนย์บริการร่วมกรมส่งเสริมการเกษตร คู่มือปฏิบัติงานเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร การวิเคราะห์สถานการณ์ด้านการเกษตร http://www.servicelink.doae.go.th/webpage/book_%2024%20guide/07.pdf - E – Book : ศูนย์บริการร่วมกรมส่งเสริมการเกษตร คู่มือปฏิบัติงานเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร การทำงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชน http://www.servicelink.doae.go.th/webpage/book_%2024%20guide/01.pdf

เครื่องมือ	วัตถุประสงค์	แหล่งข้อมูล
เครื่องมือวิเคราะห์สถานการณ์	เข้าใจสถานการณ์ของชุมชน วิเคราะห์ และวางแผนพัฒนา	- เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ : กองวิจัยและพัฒนาางานส่งเสริมการเกษตร การจัดเวทีชุมชนเพื่อการทำแผนพัฒนาการเกษตรเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วม http://new.research.doae.go.th/wp-content/uploads/3.1.workshop-zoning-09042564-Used-2.pdf - E – Book : กองวิจัยและพัฒนาางานส่งเสริมการเกษตร คู่มือดำเนินโครงการพัฒนาบุคลากรในงานส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่ http://new.research.doae.go.th/?p=10278
การวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานสินค้าเกษตร (Supply Chain Analysis)		- คู่มือดำเนินการโครงการพัฒนาบุคลากรในงานส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่ http://new.research.doae.go.th/?p=10278
Smart A4	วางแผนบนฐานคิดการพึ่งพาตนเอง	- http://new.research.doae.go.th/wp-content/uploads/3.-smartA4.pdf - https://www.facebook.com/KTsoiltestkit/posts/smart-a4 - https://www.youtube.com/watch?v=TRli7O03DV4 - https://www.youtube.com/watch?v=nZ8vTO19s_A - https://www.youtube.com/watch?v=dDVGJaSfZDI
SMART GOAL	กำหนดเป้าหมายร่วม	- คู่มือดำเนินการโครงการพัฒนาบุคลากรในงานส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่ http://new.research.doae.go.th/?p=10278

ตอนที่ 3.2 เครื่องมือในการระดมความเห็นในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม สิ่งสำคัญ คือให้เกษตรกรผู้ร่วมเวทีได้มีส่วนในการแสดงความคิดเห็นอย่างทั่วถึงกัน ดังนั้นเครื่องมือที่ใช้ในการระดมความคิดเห็นทำให้เกษตรกรมีส่วนร่วม ในที่นี้จะนำเสนอเครื่องมือที่นักส่งเสริมการเกษตรสามารถนำไปใช้ได้หลายสถานการณ์ เช่น การระดมความคิดเห็นที่มาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการระดมความคิดเห็นที่มาจากวิถีปฏิบัติ อาชีพ ความเป็นอยู่

เรื่องที่ 3.2.1 การระดมความคิดเห็นที่มาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

1. แผนที่ความคิด (Mind Map)

วัตถุประสงค์ : จัดระบบความคิด และช่วยความจำ

จุดเด่น : คือ เทคนิคการคิด และวิธีการจดบันทึกความคิดของเราเปรียบเสมือนการจำลองความคิดจากสมองลงสู่กระดาษ โดยออกมาในลักษณะคล้ายแผนที่แผนที่ที่แตกแขนงออกเหมือนกิ่งไม้และเชื่อมโยงกันเหมือนเซลล์ประสาทในสมอง โดยจะใช้ภาพ เส้น สี สัญลักษณ์ และคำสำคัญ มาใช้วาดจากตรงกลางแล้วกระจายความคิดออกไป แทนการเขียนบันทึกด้วยตัวอักษรเรียงเป็นบรรทัดยาว ๆ

อุปกรณ์ : กระดาษ ปากกา เทปขาว

วิธีการ

- 1) ต้องเตรียมตัว ศึกษา (เรื่องราว/ประเด็น) ทำความเข้าใจ (วัตถุประสงค์/เป้าหมาย)
- 2) เลือกหัวข้อหลัก (แก่นกลาง) : เริ่มต้นโดยการเขียนหัวข้อหลักที่อยู่ใจกลางของ Mind map ของคุณ ซึ่งเป็นแนวคิดหรือหัวข้อให้ที่ต้องการให้ Mind map ของคุณมุ่งเน้น
- 3) สร้างสาขา (กิ่งแก้ว) : จากนั้นเขียนสาขาหรือประเด็นรองที่ขยายประเด็นหลักของคุณและเชื่อมต่อกับมันโดยใช้เส้นที่ออกจากหัวข้อหลัก
- 4) ขยายความเชื่อมโยง (กิ่งก้อย) : ในแต่ละสาขาที่คุณสร้างขึ้น คุณสามารถเพิ่มข้อมูลเพิ่มเติมหรือคำขยายความประเด็นรองเพิ่มเติมที่เชื่อมโยงกับสาขานั้น ๆ
- 5) ใช้สีและรูปภาพ : การใช้สีและรูปภาพสามารถทำให้ Mind map ของคุณมีความน่าสนใจมากขึ้น คุณสามารถใช้สีเพื่อแยกประเภทของข้อมูลหรือนำความสำคัญ และการเพิ่มรูปภาพจะช่วยให้ความคิดของคุณมีความสมบูรณ์และน่าจดจำมากขึ้นด้วย
- 6) ตรวจสอบและปรับแต่ง : เมื่อคุณเสร็จสิ้น Mind map ของคุณแล้ว คุณสามารถตรวจสอบและปรับแต่งได้ตามต้องการ อาจจะเพิ่มข้อมูลเพิ่มเติม ลบสิ่งที่ไม่จำเป็น หรือปรับเปลี่ยนโครงสร้างของ Mind map ของคุณ

เทคนิค

1) การนำไปใช้ ใช้ระดมพลังสมองเพื่อให้ผู้ร่วมเวทีได้แสดงความคิดเห็น ใช้จัดระบบความคิดและช่วยความจำเพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบการเขียนรายงาน รวมทั้งใช้สรุปผลข้อมูลที่ได้จากการจัดเวทีเรียนรู้

2) สิ่งที่ต้องคำนึงถึงเวลาเขียน Mind map เมื่อเริ่มฟังอย่างมีสมาธิ ไม่ออกแวก หรือคิดถึงสิ่งอื่น จับประเด็นของผู้พูดให้ได้เร็วที่สุด เขียนไว้กลางหน้ากระดาษ จับคำสำคัญในประเด็นที่ฟังได้ประเด็นรองนำมาเขียนต่อกับประเด็นหลัก ในคำสำคัญ จับประเด็นย่อย ๆ นำมาเชื่อมโยงกัน โดยใช้สีและเส้นเป็นตัวเชื่อมโยงต้องมีการทบทวนข้อมูลในเวทีเป็นระยะเพื่อทวนสอบความ ถูกต้องและดึงความสนใจของคนในวงสนทนาอยู่ในประเด็น

3) ปัญหาที่มักพบในการใช้ Mind Map

(1) ฟังไม่ทัน ดังนั้นควรมีสมาธิ และตั้งใจฟัง

(2) จับประเด็นไม่ถูก แยกไม่ออกไม่รู้ว่าควรเป็นหมวดใด กลุ่มใด ไม่รู้ว่าจะวางเรื่องอย่างไร อันไหนควรเป็นเรื่องหลัก เรื่องรองหรือ เรื่องย่อย ๆ ลงมา ดังนั้นควรศึกษาประเด็นที่ต้องการได้จากเวทีมาเบื้องต้น เพื่อให้การจับประเด็นได้ง่ายขึ้น และจับคำสำคัญ จุดประสงค์/เป้าหมายเป็นประเด็นหลัก และประเด็นรองช่วยเสริมให้สมบูรณ์มากขึ้น

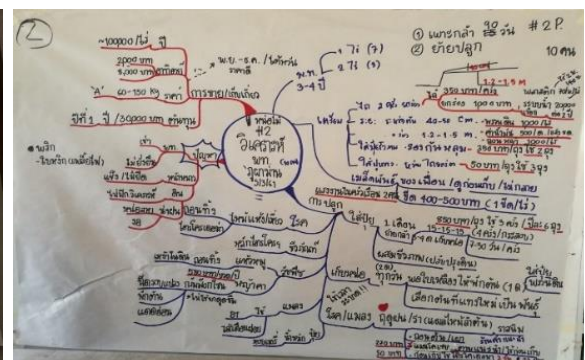
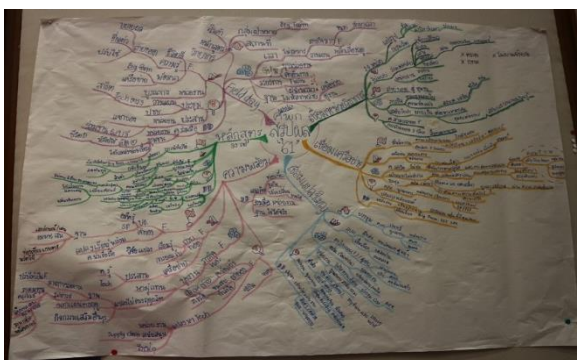
4) ความแตกต่างระหว่างแผนผังมโนทัศน์ (CONCEPT MAP) และแผนที่ความคิด (MIND MAP)

(1) จุดเริ่มต้น หรือ ใจกลาง Concept Map อาจมีข้อมูลความคิดรวบยอดหรือกระบวนการทัศน์มากกว่าหนึ่งประเด็นได้ แต่ Mind Map มีแก่นแกนได้ประการเดียวเท่านั้น

(2) การใช้สี สำหรับ Concept Map นั้นไม่มีความสำคัญและไม่เน้น แต่ Mind Map ให้มีความสำคัญ และเน้นการใช้สี เพราะถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญมาก

(3) Concept Map สามารถวาดกรอบ หรือตีกรอบล้อมกรอบข้อความได้ แต่ Mind Map ห้าม หรือ ไม่ให้วาดกรอบล้อมรอบข้อความ

(4) Concept Map นิยมใช้เส้นตรง แต่ Mind Map สามารถใช้เส้นตรง และเส้นโค้งได้ โดยเส้นโค้งจะโค้งไปกับความยาวของภาพ หรือ ความยาวของกระดาษ

ภาพที่ 3.1 การใช้ Mind Map ในการจัดเวทีชุมชน

2. บัตรคำ (Card Technique)

วัตถุประสงค์ : เพื่อรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นของผู้เข้าร่วม นำมาวิเคราะห์เหตุและผลของปัญหา

จุดเด่น : บัตรคำเป็นเครื่องมือการสื่อสารที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นจากผู้เรียนรู้ที่สำคัญยิ่งชนิดหนึ่ง โดยการเขียนความคิดเห็นลงในกระดาษโดยไม่ระบุชื่อผู้เขียน เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนรู้ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม ช่วยกระตุ้นให้คนที่ไม่กล้าแสดงออกไม่กล้าบอกความคิดตรง ๆ หรือพูดไม่เก่งได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น เป็นวิธีการส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่มอย่างมีส่วนร่วม ลดการโต้เถียงขัดแย้ง และการข่มความคิดของผู้อื่นได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

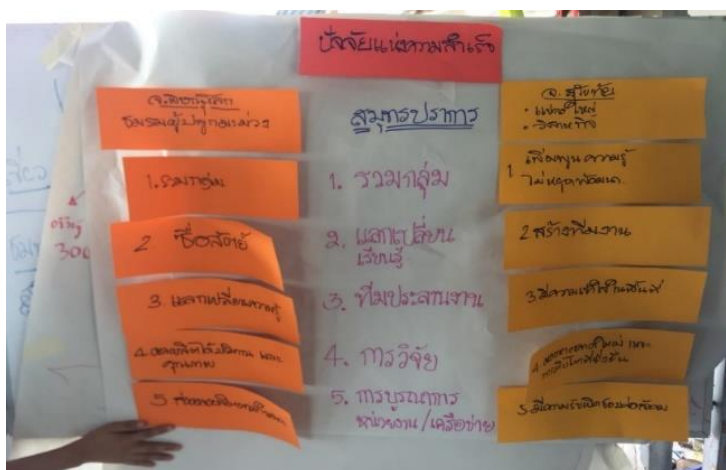
อุปกรณ์ : บัตรคำ กระดาษ ปากกา เทปกาว

วิธีการ

- 1) ใช้กระดาษ A4 ตัดครึ่งตามแนวยาว อาจใช้กระดาษที่ใช้แล้ว แต่มีหน้าว่างอีกหน้าหนึ่งเหลืออยู่ (Reused)
- 2) วิทยากรกระบวนการกำหนดโจทย์ที่ต้องการให้ผู้ร่วมเรียนรู้ เขียนคำสั้นๆ ลงในบัตรคำ
- 3) ผู้เรียนรู้เขียนคำหลักหรือวลีสั้นๆ ที่ได้ความลงบนแผ่นกระดาษ เพื่อตอบโจทย์ที่ตั้งไว้ (ใช้บัตรคำ 1 ใบ เขียน 1 ความหมายเท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อความสะดวกในการจัดกลุ่มหรือหมวดหมู่)
- 4) วิทยากรกระบวนการนำบัตรคำไปติดที่แผ่นกระดานหรือผนัง โลง ฯ โดยข้อความประเด็นเดียวกันให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน หรือการให้ แต่ละคนอ่านบัตรคำของตนและทำการจดบันทึก
- 5) หากไม่แน่ใจว่าข้อความบนบัตรคำควรอยู่ในหมวดหมู่ใด ต้องถาม ความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมประชุม
- 6) ในกรณีที่ต้องจัดลำดับความสำคัญของประเด็นหลักต่าง ๆ วิทยากรกระบวนการอาจแจกกระดาษสติ๊กเกอร์สีให้แก่ผู้เข้าร่วมเรียนรู้ เพื่อติดในประเด็นที่ตนเห็นว่าสำคัญ

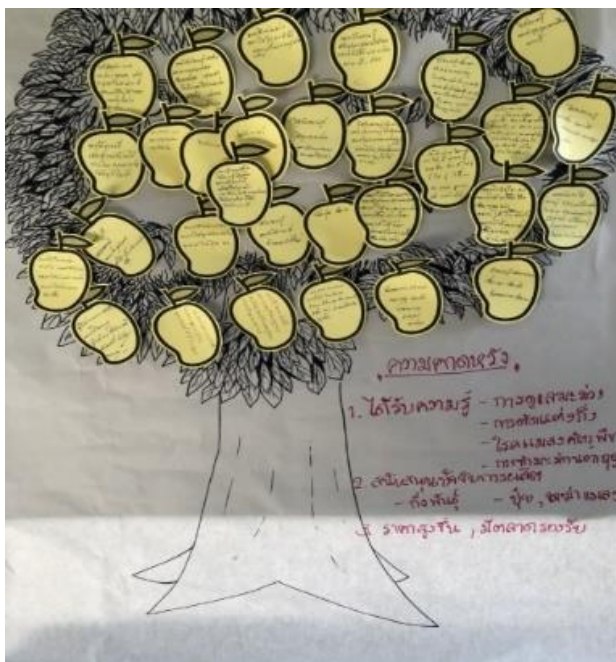
เทคนิค

- 1) การเขียน 1 บัตร 1 ประเด็นที่กระชับ ชัดเจน
- 2) ใช้ปากกาเมจิก เพื่อให้เห็นชัดเจน
- 3) สามารถใช้บัตรคำร่วมกับการอธิบายหรือสาธิตเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อช่วยให้เกษตรกรสนใจและเข้าใจได้ง่ายขึ้น

ภาพที่ 3.2 การใช้บัตรคำในการระดมความคิดเห็นในเวทีชุมชน

ภาพที่ 3.3 การใช้บัตรคำในการถามความคาดหวังของผู้เข้าร่วมเวทีชุมชน

เรื่องที่ 3.2.2 การระดมความคิดเห็นที่มาจากวิถีปฏิบัติ อาชีพ ความเป็นอยู่

1. เส้นเวลา (Timeline)

วัตถุประสงค์ : เพื่อใช้ในการรวบรวมการเปลี่ยนแปลง เหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้น ตามช่วงเวลาจากในอดีตถึงปัจจุบัน

จุดเด่น : บันทึกข้อมูลที่เป็นรูปธรรม ทำให้เข้าใจที่มาที่ไป รากเหง้าในอดีตและได้ข้อมูลอย่างกว้างขวางทั้งนี้ในด้านข้อมูลชุมชนสมาชิกยังได้ร่วมกันสร้างข้อมูลในอดีตเกิดความรู้สึกเกี่ยวข้องกับผูกพัน และภาคภูมิใจในครอบครัว กลุ่ม ชุมชน

อุปกรณ์ : กระดาษฟาง ปากกาเคมี เทปขาวกระดาษ

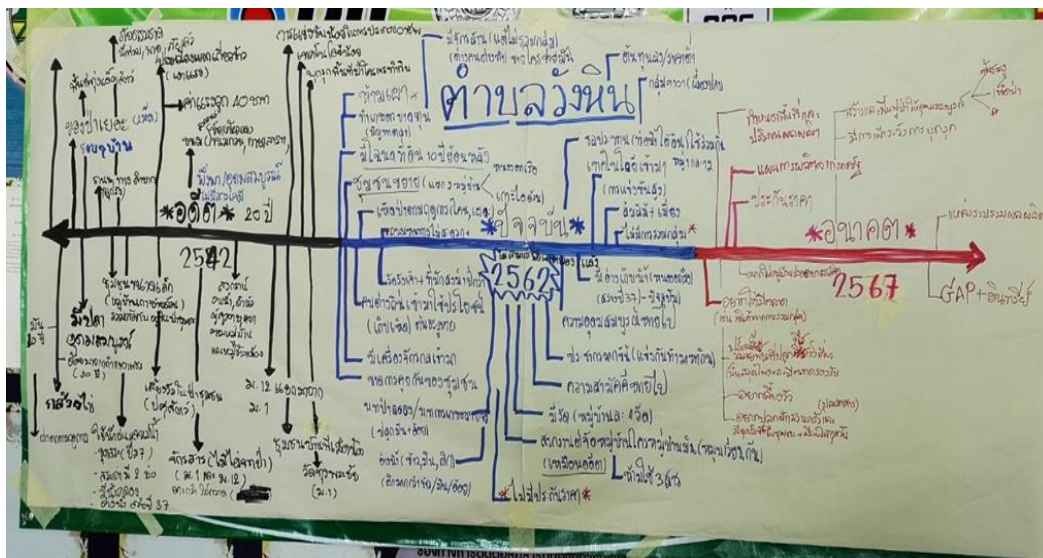
วิธีการ

- 1) วิทยากรอธิบายให้สมาชิกเข้าใจวัตถุประสงค์ประโยชน์ตลอดจนวิธีการที่จะทำร่วมกัน
- 2) ตัดกระดาษฟาง โดยมีเส้นแบ่งเวลาตามที่กำหนดไว้แล้วในพื้นที่ที่เห็นว่าเหมาะสม และสะดวกที่จะให้สมาชิกได้เขียนหรือใส่ข้อมูลเพิ่มเติมอย่างทั่วถึง
- 3) ให้สมาชิกได้ครุ่นคิด รำลึกถึงเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่ผ่านมาที่ตนรู้จำความได้ แล้วเขียนข้อมูลลงในกระดาษฟาง ในบรรยากาศที่เป็นอิสระ
- 4) ร่วมกันสรุปภาพรวมทั้งหมด พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้สมาชิกเพิ่มเติมข้อมูลให้มีความสมบูรณ์

เทคนิค

- 1) การสะท้อนข้อมูลความรู้ ประสบการณ์ของแต่ละคนมาหลอมรวมกัน เพื่อวางแผนอนาคต
- 2) การเชื่อมโยงสถานการณ์ของปัจจุบันที่เกิดขึ้นจากอดีต โดยสามารถเชื่อมโยงปัญหาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

- 3) การเล่า อธิบายเหตุการณ์สำคัญ หรือใช้เพื่อเล่าพัฒนาการของกลุ่มหรือพื้นที่
- 4) การวางแผนการจัดการอนาคตที่เชื่อมโยงมาจากอดีตและปัจจุบันได้
- 5) การใช้เครื่องมือ time line ช่วยหลอมรวมคนที่เคยอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันให้มาร่วมมือกันได้ ลดความขัดแย้ง

ภาพที่ 3.4 การใช้ time line ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของตำบลวังหิน เพื่อลดการเผา

2. ปฏิทินอาชีพ (Crop Calendar)

วัตถุประสงค์ : เพื่อบรรณข้อมูลกิจกรรมทางการเกษตร และนำข้อมูลต่าง ๆ มาวิเคราะห์
ประกอบการวางแผนได้

จุดเด่น : แผนภาพที่ใช้ช่วงเวลารายเดือนเป็นหลักในการแสดงรายละเอียดของการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ทางเกษตร ซึ่งแสดงถึงความต้องการปัจจัยการผลิตในแต่ละช่วงเวลา

อุปกรณ์ : บัตรคำ กระดาษ ปากกา เทปขาว

วิธีการ

- 1) วิทยาการกระบวนการแนะนำการสร้างตารางตามแนวนอนโดยกำหนดให้มีจำนวนช่องแนวนอนทั้งหมด 13 ช่อง
- 2) กำหนดให้ช่องทางซ้ายมือสุดเป็นชื่อกิจกรรมนั้น ๆ ช่องถัดมาเป็นชื่อเดือนทำช่องทั้งหมดอีก 12 ช่องจนครบจำนวนเดือนในรอบปี
- 3) วิทยาการกระบวนการสอบถามถึงสิ่งที่ผู้เข้าร่วมเวทีต้องการทราบตามหัวข้อกิจกรรมนั้น ๆ ในแต่ละเดือน
- 4) แสดงการเขียนในเชิงปริมาณโดยแสดงเป็นกราฟง่าย ๆ โดยอาจใช้เทคนิคการทำแผนผังข้อมูลแบบแท่งหรือแบบเส้นมาใช้ได้ ทั้งนี้การทำปฏิทินแต่ละกิจกรรมให้ทุกคนในเวทีมีส่วนร่วมในการทำทุก ๆ ขั้นตอน

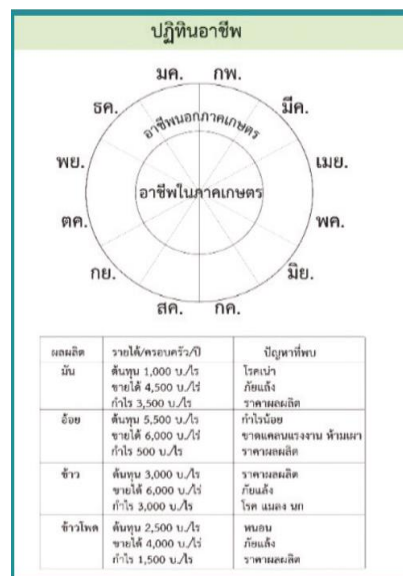
เทคนิค

ข้อมูลที่จะใช้ในการทำปฏิทินการเกษตรในชุมชนประกอบด้วย 4 ด้านหลัก

- 1) ด้านกายภาพ-ชีวภาพ เช่น แผนที่หมู่บ้านหรือแผนที่ทรัพยากร (Village Map or Resource Map) แผนที่ภาพตัดขวางหมู่บ้าน (Transect Map) ปฏิทินการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ (Season Calendar) ปฏิทินการใช้น้ำ ปฏิทินฤดูกาล-น้ำฝน
- 2) ด้านสังคม เช่น ประวัติชุมชน (History Profile) แผนผังการ เคลื่อนไหวชุมชนของกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน (Mobility Map) ปฏิทิน การนำเข้าแรงงาน
- 3) ด้านเศรษฐกิจ เช่น ข้อมูลรายรับ-รายจ่ายทางการเกษตร ปัญหาและความต้องการของเกษตรกร เป็นต้น

ภาพที่ 3.5 เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กลุ่มผู้ปลูกมะม่วง จังหวัดอ่างทอง

ภาพที่ 3.6 การจัดทำปฏิทินอาชีพของกลุ่มเกษตรกรจังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : กองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร , 2563

3. แผนที่เดินดิน (Geo-Social Mapping)

วัตถุประสงค์ : เพื่อทำความเข้าใจชุมชน (เห็นพื้นที่ทางกายภาพ และเข้าใจพื้นที่ทางสังคม)

จุดเด่น : คือ เทคนิคการคิด และวิธีการจดบันทึกความคิดของเราเปรียบเสมือนการจำลองความคิดจากสมองลงสู่กระดาษ โดยออกมาในลักษณะคล้ายแผนที่แผนที่ที่แตกต่างออกเหมือนกิ่งไม้และเชื่อมโยงกัน เหมือนเซลล์ประสาทในสมอง โดยจะใช้ภาพ เส้น สี สัญลักษณ์ และคำสำคัญ มาใช้วาดจากตรงกลางแล้วกระจายความคิดออกไป แทนการเขียนบันทึกด้วยตัวอักษรเรียงเป็นบรรทัดยาว ๆ

อุปกรณ์ : กระดาษ ปากกา เทปขาว

วิธีการ

1) ให้เริ่มต้นด้วยการเดินสำรวจพื้นที่ให้ทั่วด้วยตัวเอง โดยใช้การสังเกตรอบ ๆ พูดคุยกับผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ แล้วจดบันทึกทั้งลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมทางสังคมที่เราพบเห็นแล้วค่อยเขียนเป็นแผนที่ออกมา

2) นำแผนที่ชุมชน (แผนที่ตั้งโต๊ะ) ที่มีอยู่แล้วมาประกอบ ถ้ามีแผนที่กายภาพอยู่แล้ว เช่น Google Maps ก็ให้นำเอามาใช้ตั้งต้นเป็นพื้นฐานในการทำแผนที่เดินดินได้ แต่ต้องสังเกตดูด้วยว่าปัจจุบันมีสภาพอะไรที่เปลี่ยนแปลงไปจากสภาพในแผนที่ที่เรานำมาใช้เป็นพื้นฐานด้วย

3) ลงข้อมูลพื้นฐานในแผนที่ เติมข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ ลงในแผนที่ เช่น โรงเรียน บ้านผู้นำชุมชน วัด สถานที่/เวลาที่พบปะกันระหว่างสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ ชนิดพืชสำคัญ ๆ ที่ปลูก เป็นต้น

4) ลงพื้นที่เดินสำรวจ พูดคุย สัมภาษณ์และสังเกตลงพื้นที่ เพื่อสำรวจ พูดคุย สัมภาษณ์ไต่ถามเรื่องราว ตลอดจนเริ่มสังเกตสภาพแวดล้อม และเหตุการณ์ภายในชุมชน โดยเน้นพูดคุยอย่างเป็นธรรมชาติให้มากที่สุด ทั้งนี้การลงพื้นที่ด้วยการเดินนั้นเป็น วิธีการที่ดีมากกว่าการสัมภาษณ์โดยใช้ยานพาหนะเนื่องจากเหมาะที่จะหยุดแะเพื่อพูดคุยสัมภาษณ์ได้ทันที และใช้สามารถเวลานาน ๆ ได้

5) จากการสังเกต ให้เขียนอธิบายเพิ่มเติมลักษณะทางกายภาพของชุมชนให้มากยิ่งขึ้น เช่น ถิ่นที่อยู่ หรือที่ตั้งของแหล่งทรัพยากรหรือสาธารณูปโภคที่สำคัญต่อชุมชน พื้นที่ปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ในชุมชน

6) สังเกตกิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่กายภาพต่าง ๆ แล้วให้นำมาบันทึกลงในแผนที่

7) เชื่อมโยง “ความสัมพันธ์ในชุมชน” ด้วยเส้นและลูกศรพร้อมคำอธิบายที่ช่วยให้เห็นความเชื่อมโยงที่เกิดขึ้นแต่ละกรณี ๆ

เทคนิค

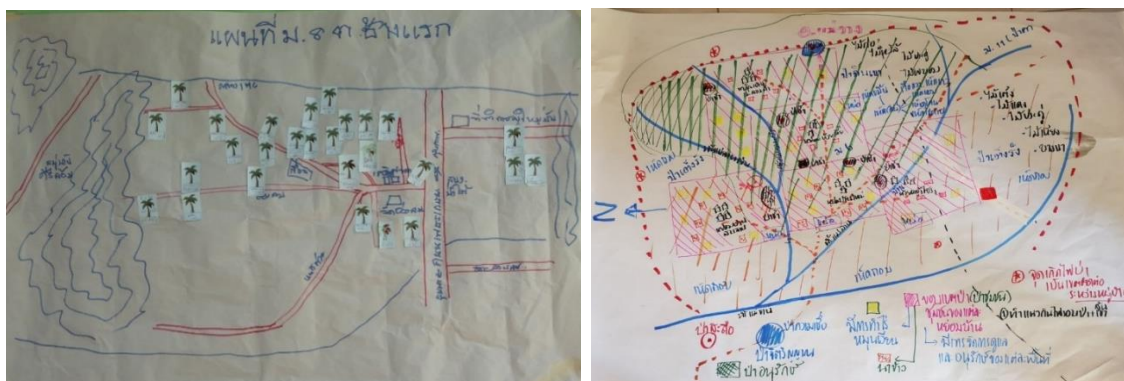
1) ไม่นั่งรถทำแผนที่ ควรเดินเท้าสำรวจด้วยตัวเอง หากเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ ระยะห่างมาก ๆ อาจใช้จักรยาน หรือ จักรยานยนต์

2) นำแผนที่เก่ามาตรวจสอบ เพื่อมีการเปลี่ยนแปลง

3) เมื่อมีทีมหลายคน รวมกลุ่มกันเดินเพื่อให้ได้แผนที่เดียว

4) การมีผู้นำพาไป ทำให้ได้ข้อมูลที่รวดเร็ว แต่อาจมีอคติได้

5) เขียนข้อสังเกต และพูดคุยแลกเปลี่ยนกันในทีมระหว่างเดินสำรวจ

ภาพที่ 3.7 แผนที่ปลูกมะพร้าวในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และแผนที่พื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่

ตอนที่ 3.3 เครื่องมือในการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อวางแผนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรแบบมีส่วนร่วม

เครื่องมือในการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อวางแผนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรแบบมีส่วนร่วม มีด้วยกันหลายเครื่องมือ ในที่นี้ยกตัวอย่าง 2 เครื่องมือ คือ การวิเคราะห์สถานการณ์ SMART A4 และการวิเคราะห์สถานการณ์ตลอดห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) ซึ่งนักส่งเสริมการเกษตรสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

เรื่องที่ 3.3.1 การวิเคราะห์สถานการณ์ SMART A4

วัตถุประสงค์ : เพื่อใช้วางแผนบนฐานคิดการพึ่งพาตนเอง

จุดเด่น : เป็นเครื่องมือที่ใช้วางแผนบนฐานคิดการพึ่งพาตนเอง โดยกำหนดเป้าหมายที่ชัด ทำท้าวัตผลได้ ให้คนคิดอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์ปัญหาอย่างรอบด้าน เลือักแก้ที่จุดเล็ก แก้ง่าย ท้นเวลา และส่งผลมาก

อุปกรณ์ : กระดาษ A4 กระดาษฟาง ปากกาเคมี เทปขาว

วิธีการ

1) กำหนดเป้าหมาย

- (1) มีหลักคิด เป้าต้องชัด ทำท้าวัตผลได้ โดยให้คนทำเป็นคนคิด
- (2) แจกกระดาษ A4 คนละ 1 แผ่น พับครึ่ง 3 ครั้ง ให้ได้ช่อง 8 ช่อง หรือใช้แบบฟอร์มตาราง 8 ช่อง
- (3) เขียนเป้าหมายลงในช่องบนสุดซ้ายมือ
- (4) ให้ต่างคนต่างคิด ใช้เวลา 5 -10 นาที

2) วิเคราะห์ปัญหา

(1) หลักคิด ต้องวิเคราะห์ปัญหาอย่างรอบด้าน (360 องศา)

(2) วิเคราะห์ปัญหา โดยตั้งคำถามว่า ถ้าต้องบรรลุเป้าที่กำหนดไว้ในขั้นที่ 1 จะต้องแก้ปัญหาหาอะไรบ้าง ไม่เกิน 7 ปัญหา ในแต่ละช่องให้เขียน 1 ปัญหาเท่านั้น (เขียนปัญหาเป็นประเด็นสั้นๆ เฉพาะเจาะจง)

(3) วิทยากรกระบวนการกระตุ้นผู้เข้าร่วมให้เขียนปัญหาด้วยตนเอง ต่างคนต่างคิด เขียนเท่าที่คิดได้ ใช้เวลา 15 – 20 นาที

3) คัดเลือกปัญหา

(1) หลักคิด ปัญหา 4 ประเภท 1) ปัญหาโลกแตก 2) ปัญหาให้คนอื่นแก้ 3) ปัญหาที่แก้ได้แต่ไม่ทันเวลา และ 4) ปัญหาที่แก้ได้ทันเวลา ให้ทำเครื่องหมาย ✓ หน้าช่องเฉพาะปัญหาประเภทที่ 4 (ปัญหาที่แก้ได้ทันเวลา) เท่านั้น

(2) ให้ต่างคนต่างคิด ใช้เวลา 5 -10 นาที

4) จัดลำดับความสำคัญของปัญหา

(1) หลักคิด จัดลำดับปัญหาที่แก้ได้ แก้ง่าย และส่งผลมากที่สุดให้เป็นลำดับที่ 1 และปัญหารองลงมาไม่เกิน 3 ปัญหา

(2) ถ้าแก้เพียง 1 ปัญหา แล้วบรรลุเป้า แสดงว่าเป้าหมายนั้นไม่ท้าทาย ให้ปรับเป้าให้สูงขึ้น

(3) ให้ต่างคนต่างคิด ใช้เวลา 5 -10 นาที

5) กำหนดวิธีแก้ปัญหา

หลักคิด หนึ่งปัญหามีหลายทางออก ให้คัดเลือกวิธีแก้ที่ประหยัดสุด และได้ประโยชน์สูงสุด

6) จัดทำแผนปฏิบัติการ

จัดทำแผนปฏิบัติการ มีรายละเอียดเป้าหมาย และวิธีแก้ไขแต่ละปัญหา ทำอะไร อย่างไร เมื่อไหร่ ที่ไหน ใช้อะไรบ้าง ฯลฯ

SMART A4 การวางแผนบนฐานคิดการพึ่งตนเอง

สร้างคุณคุณภาพ ทีมคุณภาพ

- “ระเบิดจากข้างใน” ปรับกระบวนการทัศน์สู่ “คิดพึ่งตนเอง” และ “คิดพึ่งกัน” เปลี่ยน “มุมมอง”
- “ปฏิรูปการเรียนรู้” คิดแบบองค์รวม คิดเป็นระบบ คิดสร้างสรรค์
- “สานพลัง” จัดใจ สติปัญญา ความคิด ข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์

กรอบแนวความคิด Smart A4 เป็น “เครื่องมือ” ใช้สร้างเป็นระบบ คิดอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์ปัญหารอบด้าน 360 องศา แต่ “แก้ที่จุดเล็ก” เฉพาะปัญหาที่แก้ง่าย ส่งผลมาก นั่นก็คือ “การพึ่งตนเอง”

4 หลักคิด

1. ปัญหาของการพัฒนา
2. คนทำไม่ได้ คิดคนเดียวไม่ได้ทำ
3. คิดคนเดียว
4. ปัญหาโลกแตก

4 ขั้นตอน

1. กำหนดเป้าหมาย จัด ทำหาย
2. วิเคราะห์ปัญหารอบด้าน จาก 108 ปัญหา คิดเหลือไม่เกิน 7 ปัญหา
3. คัดเลือกปัญหา ปัญหาที่แก้ได้ทันที
4. จัดลำดับความสำคัญของปัญหา แก้ง่าย ส่งผลมาก ไม่เกิน 3 ปัญหา

4 ขั้นตอน

1. กำหนดเป้าหมาย จัด ทำหาย
2. วิเคราะห์ปัญหารอบด้าน จาก 108 ปัญหา คิดเหลือไม่เกิน 7 ปัญหา
3. คัดเลือกปัญหา ปัญหาที่แก้ได้ทันที
4. จัดลำดับความสำคัญของปัญหา แก้ง่าย ส่งผลมาก ไม่เกิน 3 ปัญหา

กลุ่ม - ระดมความคิดและสรุป

1 ปัญหาที่ 1
2 ปัญหาที่ 2
3 ปัญหาที่ 3

กลุ่ม - ระดมความคิดและสรุป

1 ปัญหาที่ 1
2 ปัญหาที่ 2
3 ปัญหาที่ 3

ภาพที่ 3.8 การใช้ SMART A4

ที่มา : ดร.ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ , 2565

เรื่องที่ 3.3.2 การวิเคราะห์สถานการณ์ตลอดห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain)

วัตถุประสงค์ : เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์ วิเคราะห์ และวางแผนพัฒนา

จุดเด่น : เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์ปัจจุบันของสินค้าเกษตรที่ครอบคลุมกิจกรรมต่าง ๆ ของพื้นที่ ตั้งแต่ ต้นทาง กลางทาง และปลายทาง (ตลอดห่วงโซ่อุปทาน / Supply Chain) เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ วางแผนพัฒนาการผลิตและจัดการสินค้าของตนเองได้

อุปกรณ์ : กระดาษฟาง ปากกาเคมี เทปขาว

วิธีการ

- 1) สร้างเครื่องมือแผนผังห่วงโซ่อุปทาน โดยระบุกิจกรรมต่าง ๆ ที่ครอบคลุม ได้แก่ การจัดการทรัพยากร ต้นทาง กลางทาง และปลายทาง พร้อมระบุประเด็นวิเคราะห์ ได้แก่ สถานการณ์ที่เป็นอยู่ ปัญหา/อุปสรรคที่เกิดขึ้น วิธีแก้ไข / แนวทางการพัฒนาและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ตัวอย่างตามตาราง
- 2) วิทยากรกระบวนกรตั้งประเด็นคำถามให้ผู้เข้าร่วมเวทีช่วยกันวิเคราะห์ และให้ข้อมูลไล่ตามลำดับของห่วงโซ่อุปทานโดยเริ่มจากด้านการจัดการทรัพยากร ต้นทาง กลางทาง และปลายทาง
- 3) ในการวิเคราะห์ ควรวิเคราะห์ไล่ตามลำดับที่ละคอสมันไล่ลงมาทีละประเด็นจากสถานการณ์ที่เป็นอยู่ ปัญหาที่เกิดขึ้น การหาแนวทางแก้ไข แนวทางการพัฒนา องค์ความรู้ที่ต้องการ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจนครบทั้งหมด แล้วจึงวิเคราะห์ข้อมูลห่วงโซ่ลำดับถัดไป
- 4) ช่วยกันสรุปกิจกรรมที่วิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานสินค้าเกษตร ว่ามีกิจกรรมใดบ้างตลอดห่วงโซ่อุปทาน โดยเชื่อมโยงกับข้อมูลที่ได้จากการใช้เครื่องมืออื่น ๆ ต่อไป

ตารางที่ 3.2 แผนผังการวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานสินค้าเกษตร

แผนผังการวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานสินค้าเกษตร				
ประเด็นการวิเคราะห์	การจัดการทรัพยากร (ดิน/น้ำ/พันธุกรรม)	ต้นทาง (การผลิต/การดูแลรักษา)	กลางทาง (การแปรรูป/เพิ่มมูลค่า/การรวบรวมผลผลิต/มาตรฐาน)	ปลายทาง (การสื่อสาร/การขนส่ง/การตลาด)
สถานการณ์ที่เป็นอยู่	- สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินเป็น อย่างไร - มีน้ำ เพียงพอต่อการเพาะปลูกหรือไม่ - ต้นพันธุ์/ท่อนพันธุ์/เมล็ดพันธุ์ มีการจัดการอย่างไร (เก็บ/ซื้อ/แลกเปลี่ยน) - ฯลฯ	- ต้นทุนเฉลี่ยกี่บาท - มีสัดส่วนเท่าไร - ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่เท่าไร - พื้นที่ปลูกรวมทั้งตำบลกี่ไร่ - ระบบการผลิตเป็นอย่างไร (เชิงเดี่ยว/ผสมผสาน) - มีการใช้ปุ๋ยเคมี/สารเคมีอย่างไร - ฯลฯ	- การแปรรูปสินค้าหรือไม่ทำอะไร - มีการรวบรวมผลผลิตเพื่อ จัดส่งอย่างไร - ได้รับมาตรฐานอะไรบ้าง - ฯลฯ	- ราคาขายเฉลี่ยกี่บาท/กก. - มีตลาดรองรับกี่แห่ง - มีช่องทางการจำหน่ายที่ใดบ้าง - การขนส่งสินค้าทำอย่างไร - ฯลฯ
ปัญหา/อุปสรรคที่เกิดขึ้น	ระบุสภาพปัญหาเป็นอย่างไร ต้องระบุให้ชัดเจนเป็นประเด็นสั้นๆ			

แผนผังการวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานสินค้าเกษตร				
ประเด็นการวิเคราะห์	การจัดการทรัพยากร (ดิน/น้ำ/พันธุกรรม)	ต้นทาง (การผลิต/การดูแลรักษา)	กลางทาง (การแปรรูป/เพิ่มมูลค่า/การรวบรวมผลผลิต/มาตรฐาน)	ปลายทาง (การสื่อสาร/การขนส่ง/การตลาด)
วิธีแก้ไข / แนวทางการพัฒนา	ระบุแนวทางการพัฒนา และการแก้ปัญหาว่าจะมีวิธีการอย่างไร เขียนให้ชัดเจน			
เทคโนโลยี/องค์ความรู้ที่จะนำมาใช้	ระบุเทคโนโลยีหรือความรู้ที่ต้องนำมาใช้ในการแก้ปัญหาหรือการพัฒนา			
ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง	ระบุว่ามีหน่วยงานทั้ง ภาครัฐ เครือข่ายทั้งใน และนอกพื้นที่ มีใครบ้าง และเกี่ยวข้องอย่างไร (ระบุลักษณะความสัมพันธ์ว่าทำอะไรร่วมกัน)			

เทคนิค

- 1) การแจ้งผู้ที่เกี่ยวข้องรวบรวมเตรียมข้อมูลก่อน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุม และทำให้การกระบวนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพ รวดเร็วยิ่งขึ้น
- 2) กรณีที่มีสินค้าเกษตรหลายชนิดสามารถแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อวิเคราะห์ได้

ตอนที่ 3.4 เครื่องมือในการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อยกระดับศักยภาพชุมชนสู่การเป็นผู้ประกอบการ

การวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อยกระดับศักยภาพชุมชนสู่การเป็นผู้ประกอบการมีเครื่องมือหลายชนิดที่สามารถนำมาใช้ ซึ่งในที่นี้นำเสนอเครื่องมือ 4 ชนิดที่นักส่งเสริมการเกษตรสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์กลุ่มเพื่อยกระดับสู่การเป็นผู้ประกอบการต่อไป ประกอบด้วย การวิเคราะห์ GAP Analysis โดยแผนผังใยแมงมุม การวิเคราะห์และเพิ่มศักยภาพกลุ่มด้วย GROW model การเพิ่มศักยภาพชุมชนด้วยเส้นโค้งแห่งรอยยิ้ม (Smiling Curve) และการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder analysis)

เรื่องที่ 3.4.1 การวิเคราะห์ GAP Analysis โดยแผนผังใยแมงมุม

วัตถุประสงค์ : เพื่อการตรวจประเมินเบื้องต้นเพื่อหาความแตกต่างระหว่างระบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของกับเป้าหมายที่ตั้งไว้ นำสู่การวางแผนปรับปรุงและแก้ไข

จุดเด่น : การวิเคราะห์ช่องว่างเรียกอีกอย่างว่าการวิเคราะห์ความต้องการ เป็นวิธีการประเมินผล การดำเนินงานปัจจุบันของธุรกิจตามที่คาดหวัง และใช้ข้อมูลนี้เพื่อพิจารณาว่าตนบรรลุเป้าหมายและใช้ทรัพยากรได้ดีที่สุดหรือไม่ คำว่า 'ช่องว่าง' แสดงถึงความแตกต่างระหว่างสถานะปัจจุบันของคุณและ

เป้าหมายในอนาคต การวิเคราะห์ช่องว่างให้รอบการทำงานที่มีโครงสร้างเพื่อระบุว่าคุณอยู่ที่ไหนและคุณต้องการอยู่ที่ไหน

อุปกรณ์ : กระดาษฟาง ปากกาเคมี เทปกาว

วิธีการ

1) ชวนกลุ่ม/ชุมชนกำหนดเป้าหมาย วิสัยทัศน์กิจกรรม เป็นการมองภาพอนาคตแบบองค์รวม เพื่อการปรับกระบวนการทัศน์ เดิมความรู้ ทักษะ

2) วิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันอะไรที่ยังเป็นจุดอ่อน อุปสรรคของกลุ่ม หรือจุดแข็งและโอกาสของกลุ่มคืออะไร เพื่อชี้ให้กลุ่มเห็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ถ้าจะไปให้ถึงวิสัยทัศน์ กลุ่มยังต้องมีการ “ขจัด ลด ยก สร้าง” อะไรเพิ่มเติมตามประเด็นของแผนผังใยแมงมุม

3) การวัดความสำเร็จตามเป้าหมายการพัฒนาในแต่ละชั้น โดยดำเนินการเก็บข้อมูลเกษตรกรที่เข้าร่วม กิจกรรมตามแบบประเมินศักยภาพพื้นที่ด้วย แผนภาพใยแมงมุม เพื่อให้ทราบจุดที่ยังต้องมีการพัฒนาต่อไป

วิธีการนำไปใช้กับกลุ่ม

1) เจ้าหน้าที่อ่านประเด็นให้เกษตรกรฟัง ประกอบด้วย 8 ประเด็น โดยสามารถเลือกประเด็นตามเป้าหมายการพัฒนาในแต่ละชั้น ดังนี้

ตารางที่ 3.3 ประเด็นคำถามในการประเมินสถานการณ์ของกลุ่มในแต่ละขั้นตอน

ขั้นที่ 1 จัดการตนเอง	ขั้นที่ 2 เชื่อมโยงภาคีและเครือข่าย	ขั้นที่ 3 พัฒนาสู่ผู้ประกอบการ
ประเด็น 1. สามารถจัดการปัญหาได้ทันที 2. ความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กร 3. การพึ่งพาพร้อมกัน 4. การเข้าถึงแหล่งปัจจัยการผลิต 5. การเข้าถึงความรู้ ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็น 6. การผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 7. ความสามารถบริหารจัดการปัจจัยการผลิตและทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า 8. การวางแผนการผลิตเพื่อเพิ่มผลิตภัณท์	ประเด็น 1. ความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กร 2. การพึ่งพาพร้อมกัน 3. ประสาน เชื่อมโยงหน่วยงานวิชาการ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ 4. การผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 5. ความสามารถบริหารจัดการปัจจัยการผลิตและทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า 6. ภาคีและเครือข่าย ร่วมสนับสนุนความรู้และงบประมาณ 7. การเข้าถึงแหล่งปัจจัยการผลิต 8. ภาคีและเครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรม	ประเด็น 1. มีส่วนร่วมในการวางแผนธุรกิจเกษตร 2. ความสามารถบริหารจัดการปัจจัยการผลิตและทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า 3. การเข้าถึงแหล่งปัจจัยการผลิต 4. แผนการผลิตตรงตามความต้องการตลาด 5. การสร้างแบรนด์ 6. การเข้าถึงตลาดที่เป็นธรรม 7. กิจกรรมที่กระจายผลประโยชน์สู่ชุมชน 8. การผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ที่มา : รศ. จุฑาทิพย์ ภัทราวาท , 256

- 2) เกษตรกรเลือกคะแนนโดยวิธีการ "ยกมือ" เลือกคะแนนที่ตรงตามความคิดของเกษตรกรมากที่สุด
3 คะแนน คือ 1 2 และ 3 คะแนน ตามลำดับ

ที่	ประเด็นการเชื่อมโยงภาคี เครือข่าย	ความคิดเห็นเกษตรกร		
		มากที่สุด (3)	มาก (2)	น้อย (1)
1	ความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กร			
2	การพึ่งพาาร่วมกัน			
3	ประสาน เชื่อมโยงหน่วยงานวิชาการ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์			
4	การผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม			
5	ความสามารถบริหารจัดการปัจจัยการผลิตและทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า			
6	ภาคีและเครือข่าย ร่วมสนับสนุนความรู้และงบประมาณ			
7	การเข้าถึงแหล่งปัจจัยการผลิต			
8	ภาคีและเครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรม			

ภาพที่ 3.9 ประเด็นคำถามการเชื่อมโยงเครือข่าย
ที่มา : รศ. จุฑาทิพย์ ภัทราวาท , 2564

- 3) สรุปคะแนนเฉลี่ยในเวที และนำเสนอเป็นภาพใยแมงมุมดังภาพ

(1) การคิดคะแนนเฉลี่ย

ก. จำนวนเกษตรกรทั้งหมด.....คน

ข. จำนวนเกษตรกรที่เลือกคะแนนแต่ละคะแนน.....คน

ค. นำจำนวนเกษตรกร X คะแนน = คะแนนรวม / จำนวนเกษตรกร = คะแนนเฉลี่ยของ

แต่ละประเด็น

- 4) การนำไปใช้จะต้องให้เวทีแลกเปลี่ยนเลือกประเด็นที่คะแนนเฉลี่ยที่น้อย เพื่อนำไปใช้วางแผนการพัฒนาศักยภาพกลุ่มต่อไป เช่น ความสามารถบริหารจัดการปัจจัยการผลิตและทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า คะแนนเฉลี่ย 1.61 และการเข้าถึงแหล่งปัจจัยการผลิต 1.78 ดังในภาพที่ 3-10

ภาพที่ 3.10 แสดงตารางการวิเคราะห์ความเข้มแข็งของกลุ่มและการเชื่อมโยงภาคีเครือข่าย
ที่มา : กรมส่งเสริมการเกษตร , 2566

5) นำประเด็นที่ต้องพัฒนามาจัดลำดับความสำคัญ โดยให้ชุมชนร่วมกันลงคะแนน เลือกประเด็น ที่มีคะแนนสูงสุดมาร่วมกันกำหนดแผนกลยุทธ์ เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนากลุ่มต่อไป

เรื่องที่ 3.4.2 การวิเคราะห์และเพิ่มศักยภาพกลุ่มด้วย GROW model

วัตถุประสงค์ : เพื่อพัฒนาและยกระดับศักยภาพของกลุ่มสู่การเป็นผู้ประกอบการ

จุดเด่น : การนำเครื่องมือด้านการวางแผนการบริหารจัดการ และการเชื่อมโยงเครือข่ายธุรกิจระหว่างภาคี

วิธีการ :

1) การวิเคราะห์สถานการณ์จริงด้วย Value Chain Analysis, SWOT Analysis เพื่อสร้างความตระหนักในปัญหา (Pain point) ที่เผชิญอยู่ในปัจจุบัน

2) การกำหนดทิศทางอนาคต (ระยะยาว) และเป้าหมายรวมด้วย SWOT Matrix Analysis หรือเครื่องมือที่เหมาะสม เพื่อเปิดกระบวนการทัศนกลุ่มเป้าหมายในการมองเห็นภาพใหญ่ และโอกาสท้าทายในอนาคต

3) การออกแบบธุรกิจของกลุ่มแบบมีส่วนร่วม ด้วยการใช้เครื่องมือการวิเคราะห์ Value Chain Development Framework และ Business Model Canvas เพื่อการพัฒนาตัวแบบธุรกิจที่เหมาะสมกับทุนทรัพยากรและบริบทของกลุ่มเป้าหมาย สู่การบรรลุเป้าหมายรวม ซึ่งการออกแบบธุรกิจของกลุ่มโดยชุมชนมีส่วนร่วมมีแนวทาง ดังนี้ ดัดแปลงจาก จุฑาทิพย์ ภัทราวาท (2564)

(1) **การกำหนดเป้าหมาย (G -Goal)** เป็นขั้นตอนการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาในแนวทางการพึ่งพาตนเอง และความยั่งยืน โดย fa หรือวิทยาการกระบวนการชวนมองภาพใหญ่ของระบบเศรษฐกิจและสังคม และธุรกิจที่เกี่ยวข้อง โดยเล่าเรื่องกรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวมาช่วยพิจารณา

(2) **การวิเคราะห์สถานการณ์ที่เป็นจริงก่อนเริ่มโครงการ (R-Reality)** เป็นการประเมินสถานการณ์ของกลุ่ม เช่น ทุน ทรัพยากร ความรู้ เครือข่าย อุปสรรค หรือจุดแข็ง โดยใช้เครื่องมือต่าง ๆ เช่น SWOT analysis หรือ GAP analysis

(3) **การมองโอกาส/แนวทางกลยุทธ์ (O-Option)** เป็นการมองโอกาส แนวทางกลยุทธ์และการเป็นไปตามความต้องการของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยนักส่งเสริมการเกษตรสนับสนุนข้อมูล ความรู้ ทางเลือกเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจ

(4) **การขับเคลื่อนการพัฒนา (W-Way Forward)** เป็นการขับเคลื่อนการพัฒนาภายใต้กลไกการบริหารจัดการกลุ่มภายใต้การมีส่วนร่วมในพื้นที่เรียนรู้ชุมชนสู่การบรรลุเป้าหมาย/วิสัยทัศน์ร่วม โดยการใช้เวทีเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อสื่อสารความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรมจากทุกภาคส่วนเพื่อขับเคลื่อนสู่เป้าหมายร่วมของชุมชน

ภาพที่ 3.11 เครื่องมือในการยกระดับกลุ่มสู่การเป็นผู้ประกอบการด้วย GROW Model
ที่มา : สายสุตา ศรีอุไร และคณะ , 2565

เทคนิค

1) การดำเนินการวิเคราะห์กลุ่ม/ชุมชนด้วยเครื่องมือ GROW Model เป็นการช่วยให้เกษตรกรมองเห็นภาพรวม และแนวทางในการพัฒนาของกลุ่มสู่การเป็นผู้ประกอบการ โดยใช้เครื่องมือต่าง ๆ มาช่วยในการวิเคราะห์ เช่น การจัดทำโมเดลธุรกิจ (Business Model Canvas) การวิเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain Analysis) เป็นต้น

2) การดำเนินการตาม Grow Model ควรต้องหาทีมเกษตรกรที่เป็นทีมกลยุทธ์ในการดำเนินงาน หลังจากที่ได้มีการวิเคราะห์กลุ่มและคิดกลยุทธ์ในการพัฒนาสู่การเป็นผู้ประกอบการแล้ว โดยมีนักส่งเสริมการเกษตร และภาคีเครือข่ายให้การสนับสนุนตามบทบาทภารกิจ

เรื่องที่ 3.4.3 การเพิ่มศักยภาพชุมชนด้วยเส้นโค้งแห่งรอยยิ้ม (Smiling Curve)

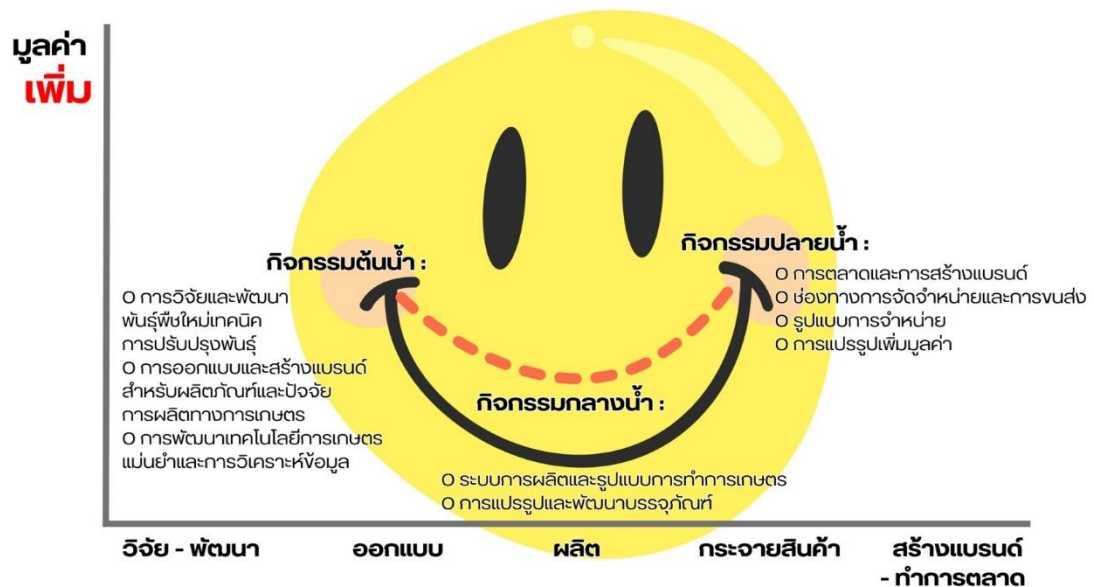
วัตถุประสงค์ : เพื่อเพิ่มศักยภาพกิจกรรมที่สามารถเพิ่มมูลค่าสูงสุดและมีโอกาสทำกำไร

จุดเด่น : เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์โอกาสในการสร้างมูลค่าเพิ่มและผลกำไรสูงสุด ซึ่งจะอยู่ที่ปลายสุดของห่วงโซ่คุณค่า คือ กิจกรรมต้นน้ำ และปลายน้ำ มากกว่ากิจกรรมการผลิตกลางน้ำ

วิธีการ

1) วิเคราะห์กิจกรรมต้นน้ำ กลางน้ำ และกิจกรรมปลายน้ำของกลุ่ม/ชุมชน โดยนำเสนอให้เห็นถึงกิจกรรมเดิมในกระบวนการผลิต การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การเพิ่มมูลค่า และการตลาด

2) ออกแบบกระบวนการที่สามารถเพิ่มมูลค่าให้ได้มากที่สุด โดยดำเนินการ 3 หลักการ คือ การยกระดับกระบวนการผลิตอย่างเดียว (กิจกรรมกลางน้ำ) จะอยู่ในจุดที่มีมูลค่าเพิ่มต่ำที่สุด แต่ถ้ามีการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพเช่น การใช้พันธุ์ใหม่ ถ้านำนงานวิจัย เทคโนโลยีเกษตรแม่นยำหรือนวัตกรรมเข้ามาใช้ ก็จะสามารถเพิ่มมูลค่าให้สูงขึ้นได้ สามารถเพิ่มมูลค่าขึ้นมาได้ (กิจกรรมต้นน้ำ) และการยกระดับผลิตภัณฑ์โดยการกระจายสินค้า การสร้างแบรนด์ และการทำตลาด เป็นการยกระดับไปสู่กิจกรรมที่มีมูลค่าเพิ่มขึ้นมาได้ (กิจกรรมปลายน้ำ)

ภาพที่ 3.12 การเพิ่มศักยภาพการผลิตด้วยเส้นโค้งแห่งรอยยิ้ม (Smiling Curve)

ที่มา : ดัดแปลงจาก รศ. จุฑาทิพย์ ภัทราวาท , 2564

ภาพที่ 3.13 การยกระดับมูลค่าผลิตภัณฑ์ด้วยเส้นโค้งรอยยิ้ม

ของวิสาหกิจชุมชนมะพร้าว น้ำหอมดอนมโนรา จังหวัดสมุทรสงคราม

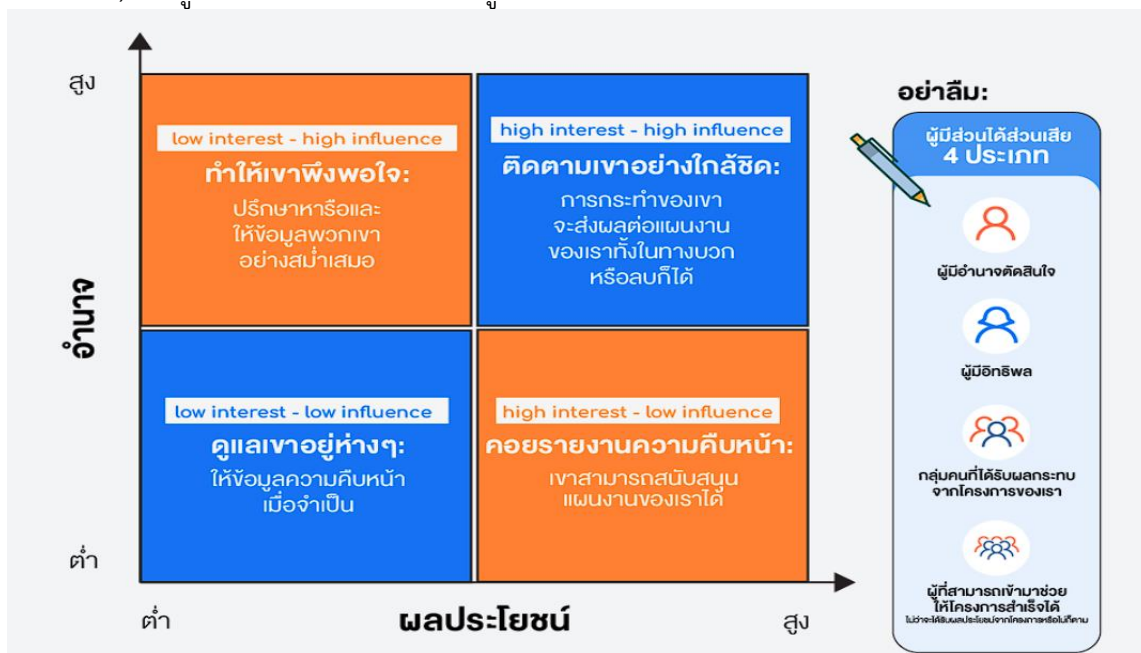
ที่มา : สายสุตา ศรีอุไร และคณะ , 2565

จากภาพแสดงให้เห็นกิจกรรมที่ได้รับการยกระดับของวิสาหกิจชุมชนมะพร้าว น้ำหอมดอนมโนรา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งจากเดิมมีปัญหาผลผลิตที่ตกเกรด ขายเหมา ขายไม่ได้ราคา และยังมีปัญหาจากการจัดการเศษวัสดุเหลือทิ้ง เมื่อทำการวิเคราะห์ห่วงโซ่ จึงได้ออกแบบกิจกรรมยกระดับใหม่เพื่อเพิ่มมูลค่า โดยได้ร่วมกับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในการช่วยพัฒนาแต่ละกิจกรรม

2) วางผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในตารางผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รายละเอียดดังภาพ

ภาพที่ 3.15 ตารางวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ที่มา : สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2566

ตารางจะประกอบด้วยแกน X ซึ่งเป็นระดับอิทธิพลของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หรืออำนาจที่ส่งผลต่อการดำเนินโครงการ และแกน Y ซึ่งเป็นระดับผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และให้แยกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามระดับอิทธิพล/ผลประโยชน์ และเมื่อแยกเสร็จแล้วเราจะมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด 4 กลุ่มประกอบด้วย

(1) ผู้ที่มีอิทธิพลสูงและผลประโยชน์ต่ำ : สำหรับคนกลุ่มนี้ เราต้องคอยรายงานความคืบหน้าให้ทราบหรือแสวงหาคำปรึกษาจากพวกเขา โดยเราต้องคงระดับความพอใจของพวกเขาเอาไว้

(2) ผู้ที่มีทั้งอิทธิพลและผลประโยชน์สูง : คนกลุ่มนี้อยู่ในของการทำงานของเรา เพราะฉะนั้นการกระทำของพวกเขา ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนหรือต่อต้าน จะส่งผลกระทบอย่างมากต่อความสำเร็จของโครงการ เราจึงต้องจัดการความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด และคำนึงถึงการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพกับคนเหล่านี้

(3) ผู้ที่มีอิทธิพลต่ำและผลประโยชน์สูง : คนเหล่านี้กระตือรือร้นที่จะสนับสนุนโครงการ เราจึงจำเป็นต้องคอยรายงานความคืบหน้าให้พวกเขาได้รับรู้

(4) ผู้ที่มีทั้งอิทธิพลและผลประโยชน์ต่ำ : คนเหล่านี้อยู่รอบนอกโครงการของเรา จึงไม่ต้องการความสนใจมากนัก เราสามารถสังเกตจากไกล ๆ และรายงานความคืบหน้าให้พวกเขาได้รับรู้เมื่อจำเป็น

ยกตัวอย่าง โครงการส่งเสริมและพัฒนาการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตถั่วลิสงพันธุ์เกษตรศาสตร์ สวก. 1 เพื่อเพิ่มผลผลิตและคุณภาพในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นำการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไปใช้ประโยชน์ในโครงการ ซึ่งมีการบูรณาการของหน่วยงานภาคีทุกภาคส่วน โดยแยกประเภทหน่วยงานจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกถั่วลิสง กรมส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ศูนย์วิจัยและพัฒนาเมล็ดพันธุ์พืชขอนแก่น และบริษัท แมวรายการเกษตร จำกัด เพื่อกำหนดบทบาท/หน้าที่ของหน่วยงานภาคีในการร่วมพัฒนาถั่วลิสง

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2556ก. คู่มือปฏิบัติงานเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร การทำงานส่งเสริมการเกษตร กับชุมชน. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- _____. 2556ข. คู่มือปฏิบัติงานเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร การวิเคราะห์สถานการณ์ด้านการเกษตร. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- _____. 2564. เครื่องมือในงานส่งเสริมการเกษตร. สืบค้น 28 มิถุนายน 2567. https://www.youtube.com/watch?v=DE81U34ozSs&list=PL_ofygDtqG066BKLUa4HTgi_U8mq3LZhT
- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2560. การจัดการโซ่อุปทาน (Supply Chain Management). สืบค้น 28 มิถุนายน 2567. <https://www.youtube.com/watch?v=pHZoNBrLO0U>
- กองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร. กรมส่งเสริมการเกษตร. 2563. คู่มือดำเนินการโครงการพัฒนาบุคลากรในงานส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่. กรุงเทพฯ.
- _____. กรมส่งเสริมการเกษตร. 2564. Smart A4. สืบค้น 28 มิถุนายน 2567. <http://new.research.doae.go.th/wp-content/uploads/3.-smartA4.pdf>
- _____. กรมส่งเสริมการเกษตร. 2566. ถอดความหลักการส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่สำหรับนักส่งเสริมการเกษตร. กรุงเทพฯ.
- จุฑาทิพย์ ภัทรวาท. 2564. การพัฒนาแนวทางการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน. เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการการส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่ 21 เมษายน 2564. ณ ห้องประชุมออนไลน์ กรมส่งเสริมการเกษตร.
- ซึบเบรน บล็อก. 2564. Business Model Canvas (BMC). สืบค้น 28 มิถุนายน 2567. <https://www.sub-brain.com/business/business-model-canvas-sbc/>
- ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์. 2564. คู่มือการวางแผนพัฒนาการเกษตรเชิงพื้นที่ (ระดับตำบล). สืบค้น 28 มิถุนายน 2567. <https://anyflip.com/hsknn/coul/basic>
- ปริญญารัตน์ ภูศิริ และคณะ. 2566. การส่งเสริมและพัฒนากาพย์ทอดเทคโนโลยีการผลิตถั่วลิสงพันธุ์เกษตรศาสตร์ สวก. 1 เพื่อเพิ่มผลผลิตและคุณภาพในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. เอกสารวิจัย. กรมส่งเสริมการเกษตร
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. โซ่อุปทานสินค้าเกษตร. 2562. สืบค้น 28 มิถุนายน 2567. <https://www.youtube.com/watch?v=hfXSUkz3yII>
- วิศรุต ต้อยศักดิ์. สำนักงานเกษตรจังหวัดสมุทรปราการ. 2564. การจัดเวทีชุมชนเพื่อการทำแผนพัฒนาการเกษตรเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วม. สืบค้น 28 มิถุนายน 2567. <http://new.research.doae.go.th/wpcontent/uploads/3.1.workshop-zoning-09042564-Used-2.pdf>
- สถาบันวิชาการด้านสหกรณ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. Gap analysis. 2564. สืบค้น 28 มิถุนายน 2567. <https://www.cai.ku.ac.th/cai/>
- สายสุตา ศรีอุไร และคณะ. 2565. โครงการเสริมศักยภาพวิสาหกิจชุมชนมะพร้าวอ่อนน้ำหอมดอนมโนราห์และวิสาหกิจชุมชนแปลงใหญ่มะพร้าว น้ำหอมบางตลาดด้วยแพลตฟอร์ม GROW Model เพื่อเชื่อมโยงการผลิตและการตลาดอย่างยั่งยืน. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2566. การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย. สืบค้น 28 มิถุนายน 2567. จาก <https://thailandpolicylab.com/stakeholder-analysis/>.

สร้างสรรค์ปัญญา. มปป. สร้างสรรค์ปัญญาCreative Intelligence. สืบค้น 28 มิถุนายน 2567. <https://www.sangsanpanya.com>

เสมสิกขาลัย. มปป. เสมสิกขาลัย การศึกษาเพื่อชีวิต สังคม และธรรมชาติ. สืบค้น 28 มิถุนายน 2567. <https://www.semsikkha.org>

1. ดร.ปริญญารัตน์ ภูศิริ
ผู้อำนวยการกลุ่มวิจัยด้านส่งเสริมการเกษตร
กรมส่งเสริมการเกษตร
2. นายวิศรุต ต้อยศักดิ์
หัวหน้ากลุ่มยุทธศาสตร์และสารสนเทศ
กรมส่งเสริมการเกษตร
3. นางสาววิไลพร ชวศรี
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
กรมส่งเสริมการเกษตร

บทที่ 4

กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดกระบวนการเรียนรู้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ในงานส่งเสริมการเกษตรเพื่อให้เกษตรกรได้เรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เปลี่ยนความคิด ความเชื่อ เพื่อพัฒนาระดับการทำการเกษตร สามารถยกระดับรายได้ และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งจำเป็นต้องเรียนรู้ ฝึกฝน ลงมือทำเพื่อสร้างเสริมประสบการณ์ สรุปลงเป็นบทเรียนให้นักส่งเสริมการเกษตรที่สนใจได้มาเรียนรู้นำไปประยุกต์ใช้ต่อไป ซึ่งเนื้อหาสาระประกอบด้วย 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 4.1 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดเวทีเพื่อยกระดับการพัฒนากลุ่ม

สู่การเป็นผู้ประกอบการ

เรื่องที่ 4.1.1 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนามังคุดลานสกาผลไม้

อัตลักษณ์จากบ้านสู่ห้าง

เรื่องที่ 4.1.2 กรณีศึกษาการพัฒนามะพร้าว น้ำหอมดอนมะโนรา

จากมะพร้าวตกเกรดสู่ผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย

ตอนที่ 4.2 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดเวทีเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน

เรื่องที่ 4.2.1 กรณีศึกษาโครงการความร่วมมือเพื่อสร้างอาชีพที่ยั่งยืน

กรณีศึกษาชุมชนอ่าวเมียน ตำบลพระบาท อำเภอเมือง

จังหวัดลำปาง

เรื่องที่ 4.2.2 กรณีศึกษาการส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่

กรณีศึกษาดำบบางด้วน อำเภอเมืองสมุทรปราการ

จังหวัดสมุทรปราการ

ตอนที่ 4.1 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดเวทีเพื่อยกระดับการพัฒนากลุ่ม สู่การเป็นผู้ประกอบการ

เรื่องที่ 4.1.1 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนามังคุดลานสกาผลไม้ จากบ้านสู่ห้าง

การศึกษาข้อมูลพืชเศรษฐกิจของจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า มังคุด เป็นพืชเศรษฐกิจของจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งอำเภอลานสกาเป็นแหล่งผลิตมังคุดที่สำคัญของจังหวัด จากข้อมูลการวิเคราะห์พื้นที่ปลูกมังคุดของอำเภอลานสกาทั้งหมด จำนวน 737 ไร่ และอยู่ในพื้นที่เหมาะสม (S1) มีสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสม และมีจุดเด่น/อัตลักษณ์ คือ มังคุด 100 ปี มีประวัติมาอย่างยาวนาน ทั้งนี้พื้นที่อำเภอลานสกา มีกลุ่มผู้ปลูกมังคุด ซึ่งมีสมาชิก 102 ราย โดยมี YSF และ SF เป็นสมาชิกของกลุ่ม กลุ่มผู้ปลูกมังคุดอำเภอลานสกา มีความเข้มแข็งและมีส่วนร่วมกับหน่วยงานภาคี อีกทั้ง

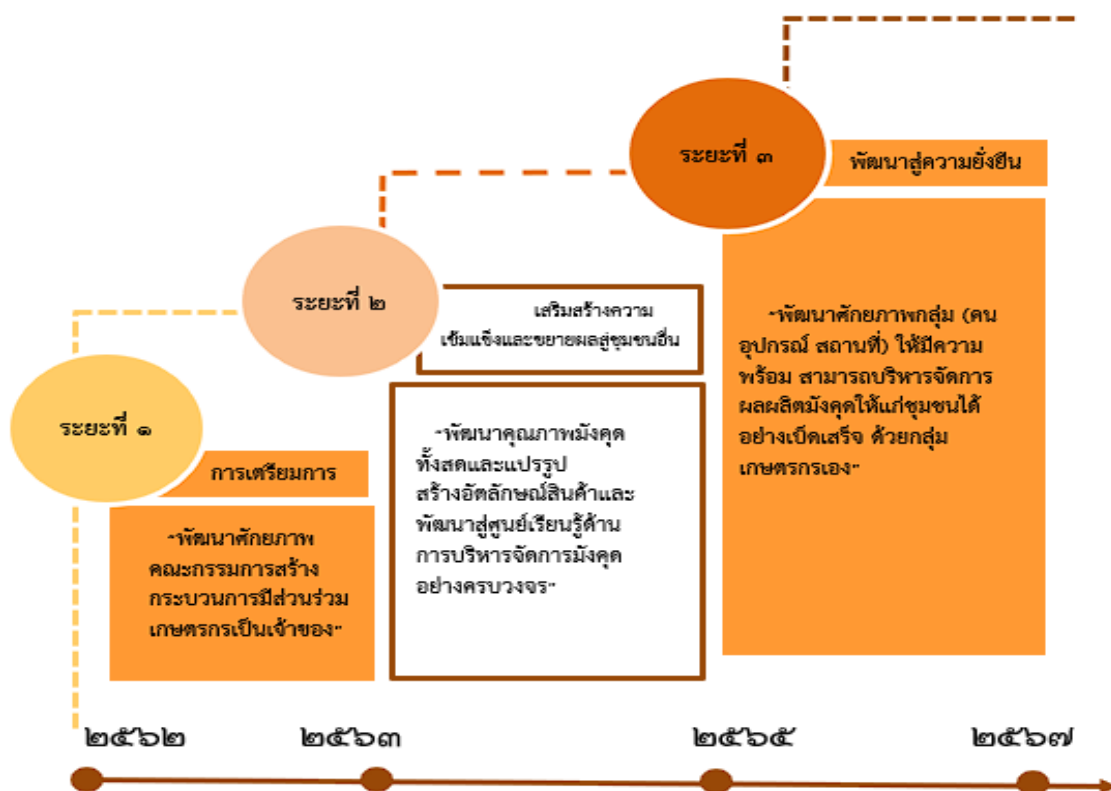
ยังร่วมเป็นกลไกการขับเคลื่อนงานส่งเสริมการเกษตรพัฒนามังคุด ซึ่งเป็น ศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) ศูนย์จัดการศัตรูพืชชุมชน (ศจช.) และ ศูนย์เรียนรู้การจัดการดินปุ๋ยชุมชน (ศดปช.) และมีเครือข่ายกับวิสาหกิจชุมชนแปรรูป กลุ่มเครือข่ายท่องเที่ยวของอำเภอ เนื่องจากพื้นที่อำเภอลานสกามีความสวยงามตามธรรมชาติ ที่สามารถเชื่อมโยงมังคุดกับกิจกรรมการท่องเที่ยวได้

สภาพปัญหาจากการจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเกษตรกรผู้ปลูกมังคุด อำเภอลานสกา พบว่า ผลผลิตตกเกรดประมาณร้อยละ 40 ที่ไม่ผ่านเกรดส่งออก ทำให้จำหน่ายได้ราคาต่ำ และราคาผลผลิตในภาพรวมจำหน่ายได้ในราคาที่ต่ำ จากการจัดกระบวนการกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมังคุดมีความหึกเหิมที่จะพัฒนามังคุด ร้อยละ 40 ที่ตกเกรด “ความฮึกเหิม” สามารถสร้างได้ผ่านการจัดเวทีชุมชน และการใช้ประโยชน์จากการเยี่ยมชมตามระบบส่งเสริมการเกษตร ทำให้เกษตรกรเห็นหนทางที่จะจัดการผลผลิตด้วยคุณภาพเพื่อยกระดับมังคุดลานสกาให้มีมูลค่าเพิ่ม

ภาพที่ 4.1 สถานการณ์การผลิตมังคุดอำเภอลานสกา

ทั้งนี้ ทีมงานสำนักงานเกษตรจังหวัดและอำเภอ จัดกระบวนการเรียนรู้ โดยการวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทาน Supply Chain ชี้ให้เห็นว่า กลไกของราคา และการตลาดจะส่งผลกระทบต่อใคร เพื่อทำให้กลุ่มได้เล็งเห็นความสำคัญของสถานการณ์การตลาด โดยวิเคราะห์แล้ว เกษตรกรต้องการมังคุดให้เข้าสู่กระบวนการแปรรูปเพิ่มมูลค่า สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร จากการวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานเกษตรกรกำหนดเป้าหมาย “การแก้ไขปัญหามังคุดเบอร์รองที่ไม่สามารถส่งออกได้ ในการแปรรูปให้เกิดมูลค่าเพิ่ม และทำให้เป็น ZERO WASTE” เพื่อให้เป้าหมายสามารถพัฒนาเป็นแผนพัฒนา “มังคุด” ตลอดห่วงโซ่อุปทานในระยะเวลา 5 ปี

ภาพที่ 4.2 แนวทางการขับเคลื่อนงานการพัฒนามังคุดลานสกาใน 3 ระยะ
ที่มา : กรมส่งเสริมการเกษตร , 2562

ทั้งนี้ จากการร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้สามารถสรุปผลการดำเนินการของการส่งเสริมและพัฒนามังคุดลานสกาผลไม้อัตลักษณ์จากบ้านสู่ห้าง ดังนี้

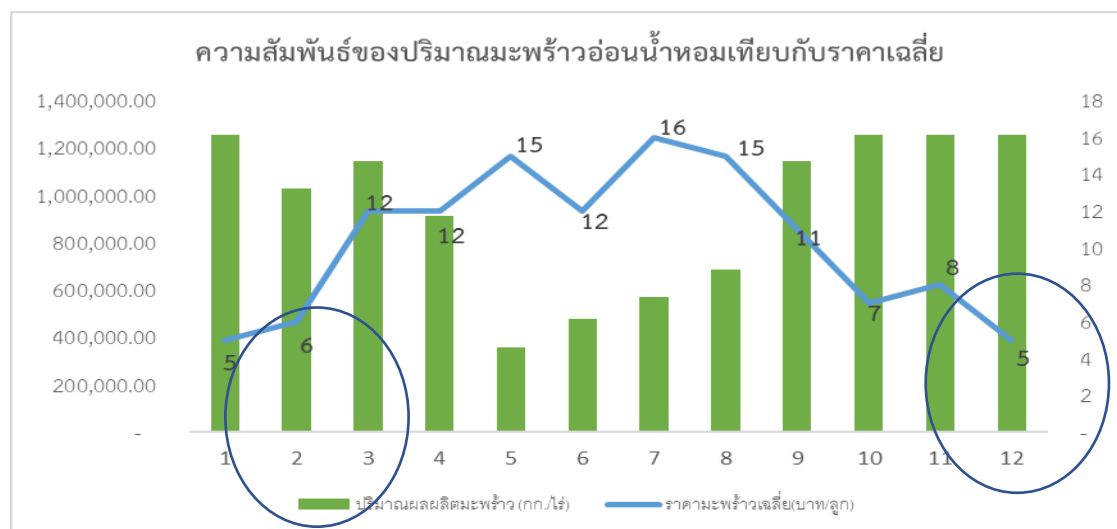
ภาพที่ 4.3 กระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มผลผลิตมังคุดลานสกา โดยชุมชนมีส่วนร่วม
 ที่มา : กรมส่งเสริมการเกษตร , 2562

สิ่งที่สำคัญจากการทำงานส่งเสริมการเกษตรที่เกินเป้าหมาย คือ การที่กลุ่มเกษตรกรสามารถนำแนวคิด วิธีการที่ได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่ไปประยุกต์ใช้ ในปี 2564 มังคุดภาคใต้ ประสบปัญหาาราคาตกต่ำ สืบเนื่องจากไม่สามารถส่งออกผลผลิตไปยังประเทศคู่ค้า เช่น จีน เนื่องจากสถานการณ์โควิด - 19 แต่พื้นที่อำเภอลานสกา มีกลุ่มเกษตรกรแบบแปลงใหญ่ที่จัดกิจกรรมการประมวลมังคุด ทำให้สามารถพยุงราคา ไม่ทำให้เกษตรกรได้รับความเดือดร้อนมากนัก สอดคล้องกับแนวคิดตามระบบส่งเสริมการเกษตรที่สามารถทำให้เกษตรกรมีความตระหนัก เห็นความสำคัญของอาชีพเกษตรกรที่สามารถต่อยอดไปสู่การเป็นผู้ประกอบการได้

เรื่อง 4.1.2 กรณีศึกษาการพัฒนามะพร้าวน้ำหอมดอนมะโนราจากมะพร้าวตากเกรดสู่ผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย

อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นอำเภอที่มีการปลูกมะพร้าวจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่มีการปลูกมะพร้าวพันธุ์หมูสี ซึ่งเป็นพันธุ์มะพร้าวสำหรับทำน้ำตาลมะพร้าว แต่ในปี พ.ศ. 2563 ได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นพันธุ์กันจิบ ซึ่งเป็นพันธุ์ที่คัดเลือกจากสายพันธุ์ที่ปลูกในพื้นที่ที่มีจุดเด่น คือ รสชาติหวาน หอม อร่อย มีอายุการเก็บเกี่ยวระยะยาว ประเด็นปัญหาในระยะเวลาการผลิตแรก คือ เกษตรกรในพื้นที่ใส่ปุ๋ยโดยขาดการตรวจวิเคราะห์ดิน ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการใส่ปุ๋ยมากเกินไป ทำให้ผลผลิตไม่ได้คุณภาพเท่าที่ควร ศัตรูมะพร้าว โดยเฉพาะ “กระรอก” ซึ่งเป็นศัตรูมะพร้าวที่สำคัญ ซึ่งเป็นวาระของจังหวัดสมุทรสงครามในการหาแนวทางแก้ไขทั้งนี้ผลผลิตของเกษตรกรร้อยละ 90 เน้นการส่งออกจำหน่ายต่างประเทศ มีเพียงร้อยละ 10.0 ที่จำหน่ายภายในประเทศ โดยเกษตรกรสามารถจำหน่ายได้ราคาเฉลี่ยลูกละ 10 บาท เมื่อจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ โดยผสมผสาน Time Line ร่วมกับ GAP Analysis พบว่า ข้อมูลราคาจำหน่ายผลมะพร้าวอ่อนน้ำหอมขึ้นอยู่ช่วงเวลาและปริมาณผลผลิต แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของปริมาณและราคามะพร้าวอ่อนน้ำหอม ซึ่งในช่วงเวลาที่ผลผลิตมีปริมาณมากแต่ราคาไม่สูง ทำให้เกษตรกรมีความต้องการที่จะแปรรูปมะพร้าวอ่อนน้ำหอม เพื่อเพิ่มมูลค่าสร้างรายได้

ภาพที่ 4.4 ความสัมพันธ์ของปริมาณมะพร้าวอ่อนน้ำหอมเทียบกับราคาเฉลี่ยของอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ปี 2563
ที่มา : สายสุตา ศรีอุไร และคณะ , 2565

สำนักงานเกษตรอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม และสำนักงานเกษตรจังหวัดสมุทรสงครามร่วมกับกองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร และสถาบันวิชาการด้านสหกรณ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชนโดยยกระดับเกษตรกรสู่การเป็นผู้ประกอบการ โดยใช้เครื่องมือ GROW Model เพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ ค้นหาทางเลือกและวางแผนการขับเคลื่อน รายละเอียด ดังนี้

- 1) G-Goal การกำหนดเป้าหมายร่วมของชุมชน
- 2) R-Reality วิเคราะห์สถานการณ์การผลิตและการตลาดของชุมชน
- 3) O-Option การค้นหาทางเลือกที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน
- 4) W-Way Forward วางแผนการขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชน

ภาพที่ 4.5 การใช้เครื่องมือ GROW Model ให้ชุมชนได้วิเคราะห์ตนเอง

และยกระดับการพัฒนาสู่ผู้ประกอบการ

ที่มา : สายสุตา ศรีอุไร และคณะ , 2565

การใช้เครื่องมือ Smiling Curve ในการยกระดับมูลค่าผลิตภัณฑ์ตลอดห่วงโซ่มูลค่า ดังนี้

1) การยกระดับผลผลิต โดยการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตในการจัดการดูแลสวน การปรับปรุงบำรุงดิน การทำมาตรฐาน GAP และ GI โดยจัดทำแผนถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อยกระดับผลผลิต

(1) การแก้ปัญหาเรื่องขยะในสวนมะพร้าว โดยการเสริมสร้างองค์ความรู้เรื่อง “การผลิตไบโอชาร์จากเปลือกมะพร้าวเหลือทิ้ง” วิทยากร ดร.พงษ์ศักดิ์ เสงนิรันดร์ อาจารย์คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่มีองค์ความรู้เฉพาะทาง สมาชิกกลุ่มมีความสนใจในกิจกรรม ดังกล่าว เนื่องจากที่สถานการณ์ปุ๋ยราคาแพง ทำให้สมาชิกกลับมาให้ความสนใจ

(2) การจัดการศัตรูมะพร้าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “กระรอก” จึงเสนอทางเลือกสำหรับเกษตรกรที่ต้องการวิธีการไล่แทนการฆ่า โดยใช้น้ำส้มควันไม้ ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการเผาถ่านไบโอชาร์ในการไล่กระรอก

(3) การเพิ่มประสิทธิภาพมะพร้าวโดยมาตรฐานต่าง ๆ ซึ่งหนึ่งในมาตรฐานที่พื้นที่ยังไม่มี การดำเนินการ คือ การขอทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ GI มะพร้าว ซึ่งกลุ่มเกษตรกรมีความสนใจ

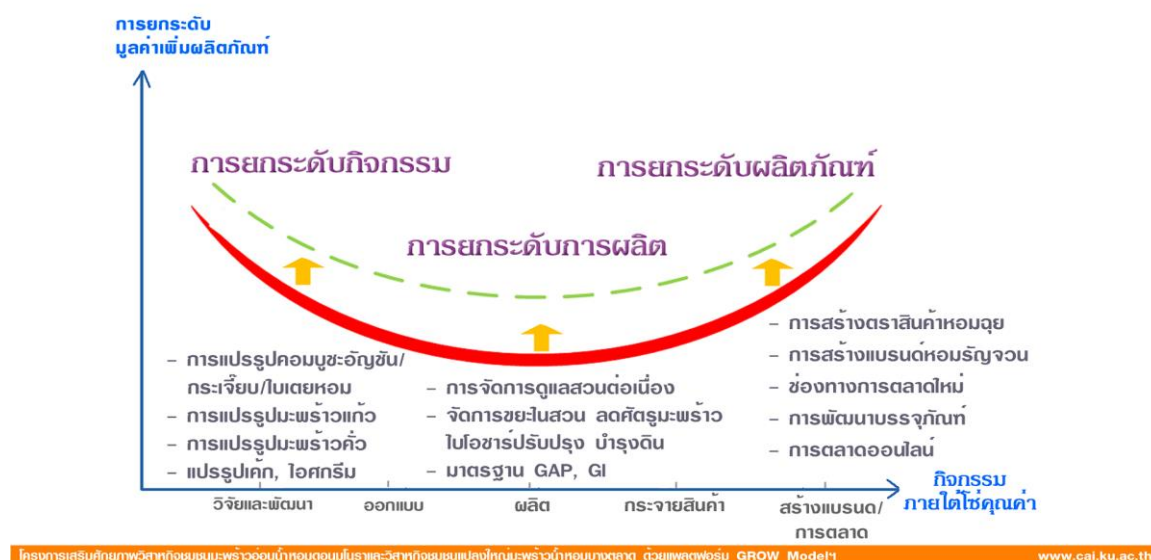
ดังนั้น จึงมีการวางแผนที่จะค้นหา วิเคราะห์จุดเด่นของมะพร้าวน้ำหอม เพื่อดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไป

2) การยกระดับกิจกรรม โดยการแปรรูปผลผลิตมะพร้าว เช่น คอมบูฉะ ไอศกรีม

(1) การแปรรูปมะพร้าวน้ำหอมช่วงที่ไม่ได้ราคา เป็นคอมบูฉะอัญชันหมักผสมน้ำมะพร้าว ซึ่งมีวิทยาการซึ่งมีความเชี่ยวชาญจากคณะอุตสาหกรรมเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดย ดร.เมธาวี เพียรภักดิ์ เพื่อเป็นการยืดอายุน้ำมะพร้าว

3) การยกระดับผลิตภัณฑ์ โดยการสร้างตราสินค้า สร้างแบรนด์

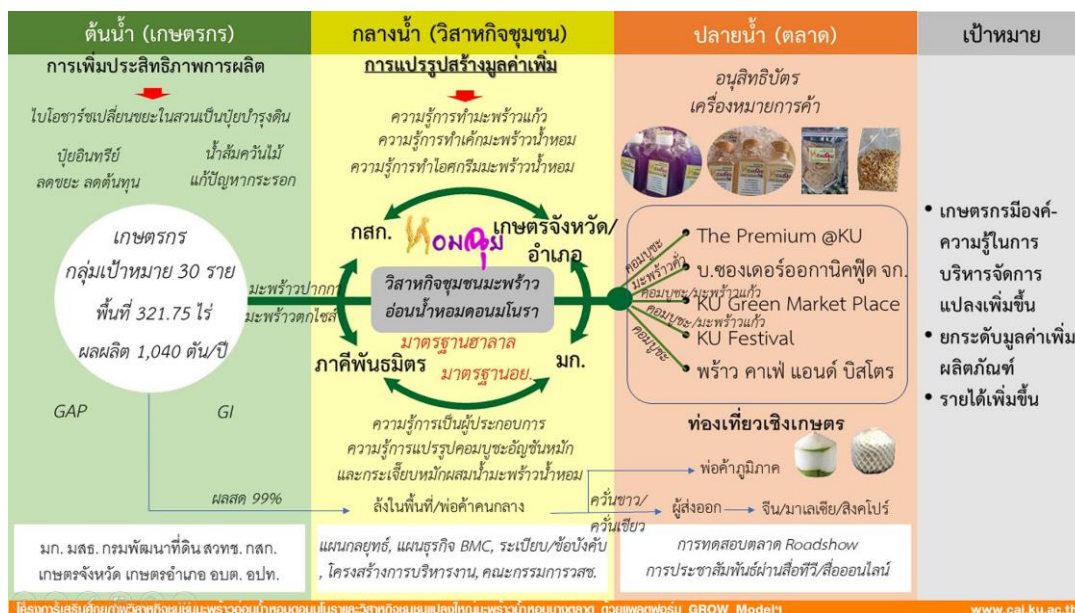
(1) การร่วมกันออกแบบแบรนด์ของสมาชิกได้ชื่อแบรนด์ “พรวนคนที” และ “หอมฉุย”

ภาพที่ 4.6 การใช้เครื่องมือ Smiling Curve ในการยกระดับมูลค่าผลิตภัณฑ์มะพร้าวตลอดห่วงโซ่คุณค่า

ที่มา : สายสุตา ศรีอุไร และคณะ , 2565

ทั้งนี้ สามารถสรุปผลจากการส่งเสริม “การพัฒนามะพร้าวน้ำหอมดอนมดแดงโนราห์จากมะพร้าวตากเกรดสู่ผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย” จากการบูรณาการหน่วยงานภาคี โดยการยกระดับการผลิตต้นน้ำ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ส่วนกลางน้ำมีการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เพื่อเพิ่มมูลค่า และปลายน้ำได้สร้างแบรนด์ เชื่อมโยงตลาด โดยมีเป้าหมาย เพื่อให้เกษตรกรมีความรู้ในการบริหารจัดการการผลิต และการตลาด สามารถยกระดับมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ และมีรายได้เพิ่มขึ้น ซึ่งการยกระดับวิสาหกิจชุมชนสู่การเป็นผู้ประกอบการ ต้องมีแกนนำที่เข้าใจในเรื่องการผลิตและการตลาด พร้อมทั้งสามารถทำงานร่วมกับชุมชนในการบริหารจัดการเพื่อกระจายรายได้ให้คนในชุมชนอย่างเป็นธรรม

ภาพที่ 4.7 การยกระดับผลิตภัณฑ์มะพร้าวตลอดห่วงโซ่อุปทาน

ที่มา : สายสุตา ศรีอุไร และคณะ , 2565

ตอนที่ 4.2 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดเวทีเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน

เรื่องที่ 4.2.1 กรณีศึกษาโครงการความร่วมมือเพื่อสร้างอาชีพที่ยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนอิวเมียน ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ในการจัดเวทีเรียนรู้สิ่งที่นักส่งเสริมการเกษตรต้องเจอไม่ได้มีแค่ภาพของความสำเร็จหรือบรรยากาศที่เกษตรกรมาเรียนรู้ร่วมกันอย่างสนุกสนาน ภาพของความขัดแย้ง ความคุกรุ่นของอารมณ์ผู้เข้าร่วมเวทีที่เกิดจากความไม่พอใจ ความอัดอั้นคับข้องใจก็สามารถเกิดขึ้นได้ สิ่งที่สำคัญคือการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อคลี่คลายความสับสนของผู้เข้าร่วมเวที นี่เป็นทักษะที่นักส่งเสริมการเกษตรต้องมีการเรียนรู้ และเตรียมตัวเองให้พร้อม เหมือนกับกรณีศึกษาการจัดเวทีชุมชนอิวเมียน ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

1. ที่มา

กรมส่งเสริมการเกษตร และภาคเอกชน ได้แก่ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) จำกัด และบริษัทเจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน) ได้ตระหนักถึงปัญหาการเผาในที่ป่าเพื่อหาของป่า รวมทั้งการเผาป่าเพื่อการรุกพื้นที่ทำกิน ก่อให้เกิดปัญหาหมอกควันที่เป็นปัญหาวิกฤตด้านสิ่งแวดล้อม ในช่วงที่ผ่านมา จึงได้ร่วมมือกันพิจารณาและหาแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยการส่งเสริมการสร้างอาชีพที่ยั่งยืนสำหรับชุมชนที่อาศัยในพื้นที่ป่า และ/หรือชาวบ้านที่มีความเสี่ยงต่อการเผาป่าเพื่อหาของป่า

โดยบูรณาการร่วมกันระหว่างกรมส่งเสริมการเกษตร กรมป่าไม้ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) จำกัด และบริษัทเจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน) นำร่องดำเนินงานในพื้นที่ 5 จังหวัดๆ ละ 1 แห่ง ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำปาง และจังหวัดตาก โดยมีแนวทางการดำเนินงานประกอบด้วย การจัดเวทีชุมชน การฝึกอบรม การสนับสนุนปัจจัยการผลิต การเชื่อมโยงตลาด การติดตามประเมินผล และการขยายผลไปสู่ชุมชนอื่นต่อไป ทำให้ประมาณเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2562 ได้เกิดเวทีเรียนรู้ใน 5 ชุมชนเพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหาโดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง

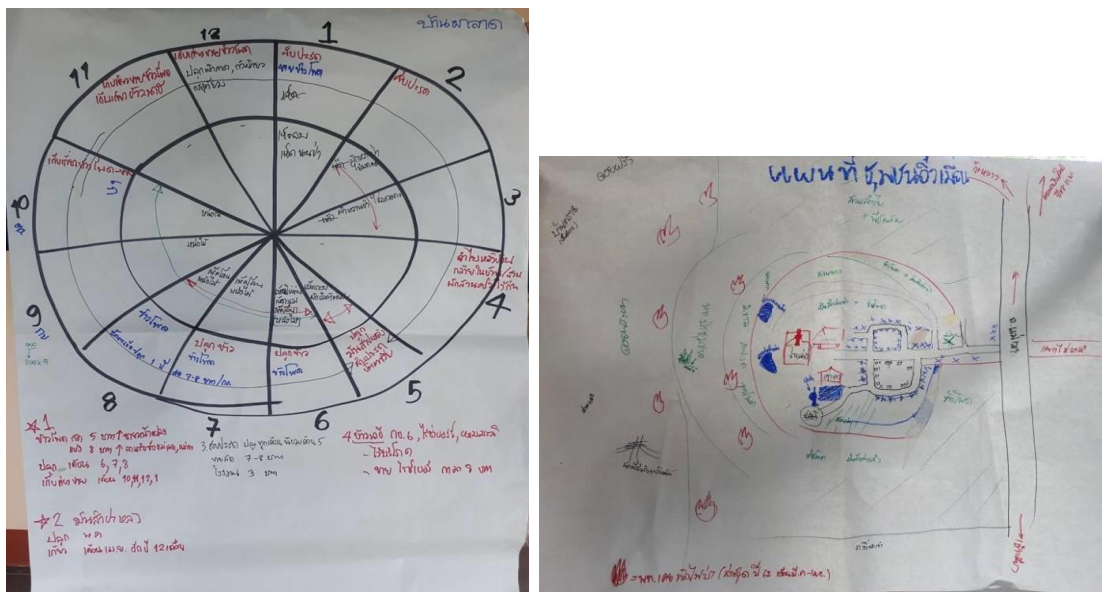
2. บริบทพื้นที่

ชุมชนอัวเมี่ยน หมู่ที่ 4 ต.พระบาท อ.เมือง จ.ลำปาง ประกอบด้วย 2 ชุมชน คือ อัวเมี่ยน และผาลาด ชุมชนอัวเมี่ยน ซึ่งทั้งหมดเป็นชาวไทยภูเขา มีจำนวน 40 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 200 คน มีพื้นที่ป่าชุมชน 9,300 ไร่ มีพื้นที่การเกษตรประมาณ 3,500 ไร่ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญคือ มันสำปะหลัง ยางพารา สับปะรด ข้าวโพด ข้าวสาลี ถั่วลิสง บริเวณดอยพระบาทซึ่งมีสภาพสูงชันต้องประสบกับปัญหาไฟป่าและหมอกควันเป็นประจำทุกปี จากสภาพพื้นที่สูงชัน ทำให้การดับไฟทำได้ยาก สาเหตุหลักของการเกิดไฟป่าและหมอกควัน เกิดจากคนพื้นที่อื่นเข้ามาเผาป่าเพื่อหาของป่า เช่น ผักหวานป่า ลำสาตร์ และบางปีไฟป่าลามมาจากพื้นที่อื่น เนื่องจากมีพื้นที่ติดต่อกับ อ.แม่เมาะ และผู้นำชุมชนดูแลผืนป่าได้ไม่ทั่วถึง เนื่องจากไม่สามารถแบ่งป่าเป็น 2 ชุมชนได้ เวลาเกิดไฟป่าจึงบริหารจัดการได้ยาก แนวทางการแก้ปัญหาคือการเผาที่ผ่านมา จะมีการเผาระวังไฟป่า โดยจัดชุดลาดตระเวน ตั้งด่านสกัด มีทีมงานอาสาดับไฟป่า ทำฝายชะลอน้ำทุกปี และนำเศษวัสดุมาทำปุ๋ยหมักเพื่อใช้ในชุมชน

3. เรียนรู้ร่วมกัน

เวทีเรียนรู้ถูกวางแผนดำเนินการในช่วงกลางเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2562 ทีมกองวิจัยและพัฒนาส่งเสริมการเกษตร กองส่งเสริมโครงการพระราชดำริ การจัดการพื้นที่และวิศวกรรมเกษตร ร่วมกับทีมสำนักงานเกษตรจังหวัดลำปาง ได้ร่วมกันออกแบบการจัดเวทีเรียนรู้เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์และจัดทำแผนพัฒนาอาชีพของชุมชน โดยโจทย์ที่สำคัญคือ ทีมงานมีเวลาครึ่งวันในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ชาวบ้านได้ร่วมกันคิด และกำหนดแผนพัฒนาของตนเอง

ทีมงานเริ่มเวทีเรียนรู้ด้วยการทำ “กิจกรรมสนทนาการ” เพื่อสร้างบรรยากาศให้ผ่อนคลายและเป็นกันเอง เนื่องจากทีมงานทั้งหมดเป็นคนนอกชุมชน และประเด็นที่มาพูดคุยก็เป็นเรื่องราวที่มีความอ่อนไหว การสร้างความคุ้นเคยและไว้วางใจจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี บรรยากาศเป็นไปด้วยดี ชาวบ้านเริ่มคลายความกังวลใจ จากนั้นเราใช้ “ปฏิทินอาชีพ” เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์สถานการณ์เรื่องราวได้ของคนในชุมชนตลอดทั้งปี ว่ามีรายได้จากอะไรบ้าง สิ่งที่เกิดขึ้นคือ เราเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พืชหลักของชุมชนอัวเมี่ยน คือ มันสำปะหลัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ สับปะรด และยางพารา เพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นสถานการณ์การผลิตของตนเองได้ชัดขึ้น เราจึงใช้ “ตารางการวิเคราะห์สถานการณ์พืช” มาช่วยให้ชาวบ้านได้ระดมความคิด เพื่อจะสะท้อนสถานการณ์จริงของการผลิตซึ่งทำให้ได้เห็นต้นทุนการผลิต รายได้และสภาพปัญหาของพืชหลักที่เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชุมชน

ภาพที่ 4.8 การวิเคราะห์แผนที่ชุมชนบ้านลาด และชุมชนอ้วเมียน

จากนั้นเราให้ชาวบ้านร่วมกันวาด “แผนที่ชุมชน” เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์การเกิดไฟฟ้า โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ตามสภาพชุมชนย่อย ๆ ที่เข้าร่วมเวที คือ อ้วเมียน และผาลาด ซึ่งมีถนนเป็นเส้นแบ่งของทั้ง 2 ชุมชน ภาพที่ชาวบ้านได้ร่วมกันแลกเปลี่ยน บอกเล่าเหตุการณ์การเกิดไฟฟ้า ทำให้ความเป็นจริงปรากฏขึ้นมา คือ ปัญหาไฟฟ้าของชุมชนอ้วเมียน ไม่ได้เกิดจากคนในชุมชนเลย เพราะป่าชุมชนในพื้นที่คือ แหล่งอาหารและรายได้เสริมของชาวบ้าน ซึ่งภาพดังกล่าวสอดคล้องกับผลของการวิเคราะห์ “ปฏิทินอาชีพ” ในช่วงแรกของการจัดเวที

หลังจากที่ชาวบ้านได้เห็นสถานการณ์ปัจจุบันของตัวเอง ทั้งเรื่องอาชีพ รายได้ สถานการณ์ไฟฟ้าที่ตัวเองต้องประสบแล้ว ทีมงานก็ชวนชาวบ้านมาร่วมกันคิดว่า “ถ้าจะพัฒนาอาชีพเพื่อเป็นรายได้เสริมของชุมชนจะอย่างไร ?” ภายใต้บริบทและความพร้อมของชุมชน โดยต้องช่วยกันคิดว่าจะทำอะไร ทำเพื่ออะไร ทำอย่างไร ทำเมื่อไหร่ และใครเป็นคนทำ ผลของการร่วมระดมความคิดของชาวบ้าน ออกมาได้ 7 กิจกรรมที่ต้องการจะทำการพัฒนาอาชีพของชุมชน คือ

- 1) การแปรรูปกล้วยและสับปะรด
- 2) การพัฒนางานหัตถกรรม (ปักผ้า/ดอกไม้ประดิษฐ์)
- 3) การทำเกษตรอินทรีย์
- 4) การปลูกผักหวาน
- 5) การเพาะเห็ด
- 6) การปลูกโกโก้
- 7) การจัดการทรัพยากรป่าชุมชน (ทำฝาย/ถนนรอบพื้นที่ป่า/แนวป้องกันไฟฟ้า/พัฒนาสภาพป่า)

จากกิจกรรมทั้ง 7 เรื่องที่ชาวบ้านช่วยกันคิดเพื่อจะพัฒนาอาชีพเสริมของตัวเอง ก็นำมาสู่การร่วมกัน “ลำดับความสำคัญของกิจกรรม” เนื่องจากทั้ง 7 กิจกรรม หากจะมีการทำทั้งหมดก็จะใช้งบประมาณค่อนข้างสูง ซึ่งเป็นข้อจำกัดของโครงการในครั้งนี้ ประเด็นที่ทีมงานให้ชาวบ้านได้ร่วมกันวิเคราะห์เพื่อลำดับความสำคัญ ก็คือ

- 1) ความเร่งด่วนของกิจกรรม
- 2) ความสำคัญของกิจกรรม
- 3) ผลกระทบของกิจกรรมที่ส่งต่อการหยุดเผาในพื้นที่ป่า

ในการร่วมกันลำดับความสำคัญของกิจกรรมทั้งหมด ทำให้ชาวบ้านได้มองเห็นความสำคัญของการแก้ปัญหาไฟป่า ที่ชาวบ้านเองก็ร่วมกันทำมาตลอดหลายสิบปีที่ผ่านมา แต่การจัดเวทีในครั้งนี้ได้ช่วยให้ชาวบ้านได้มองเห็นอีกหลายมิติที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน โดยกิจกรรมที่ชาวบ้านได้ช่วยกันลำดับความสำคัญ คือ

- 1) การจัดการทรัพยากรป่าชุมชน
- 2) การปลูกผักหวาน
- 3) การเพาะเห็ด
- 4) การทำเกษตรอินทรีย์
- 5) การพัฒนางานหัตถกรรม (ปักผ้า/ดอกไม้ประดิษฐ์)
- 6) การแปรรูปกล้วยและสับปะรด
- 7) การปลูกโกโก้

กิจกรรม	ความเร่งด่วน	ความสำคัญ	ผลกระทบ	รวม	อันดับ
1. การปลูก (มะม่วง/ส้ม)	2	4	9	11	6
2. สับปะรด (ปลูก/หั่น)	19	16	16	17	5
3. กล้วย (ปลูก/หั่น)	3	11	14	28	4
4. การปลูกผักหวาน	15	24	34	34	3
5. การเพาะเห็ด	2	24	20	67	2
6. การปลูกโกโก้	2	3	1	6	7
7. การทำเกษตรอินทรีย์	14				
8. การทำเกษตรอินทรีย์					
9. การทำเกษตรอินทรีย์					
10. การทำเกษตรอินทรีย์					
รวมกิจกรรมทั้งหมด	30	40	34	104	1

ภาพที่ 4.9 การจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมโดยชุมชน

4. บทสรุป

ซึ่งผลจากการจัดเวทีเรียนรู้ในครั้งก็นำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในเดือนต่อมา โดยเริ่มต้นที่การถ่ายทอดความรู้เรื่องการปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานป่า การปลูกไผ่ขางหม่น (ซึ่งหลังจากการจัดเวทีเรียนรู้ชาวบ้านได้มีการพูดคุยกันอีกครั้งและได้มีการขอเปลี่ยนจากการเดิมที่ต้องการการเพาะเห็ด) และการแปรรูปกล้วยน้ำว้าและฟักทอง ซึ่งชุมชนจะได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตเป็นต้นพันธุ์ผักหวานป่าจำนวน 4,000 ต้น และต้นพันธุ์ไผ่ขางหม่นจำนวน 4,500 ต้น ในกิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนนั้น ชาวบ้านก็ได้ร่วมกันดำเนินการในบางประเด็นด้วยตนเอง และบางประเด็นก็เป็นการบูรณาการกับส่วนท้องถิ่นที่จะเข้ามาร่วมกันจัดการทรัพยากรป่าชุมชนเพื่อลดปัญหาการเผาป่า และพัฒนาเป็นชุมชนต้นแบบของการจัดการปัญหาไฟป่าต่อไป

เรื่องที่ 4.2.2 กรณีศึกษาการส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่ กรณีศึกษาดำบลบางด้วน อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ

การส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่เป็นกระบวนการส่งเสริมการเกษตรที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในทุกขั้นตอน คือ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมลงมือทำ ร่วมติดตาม และร่วมรับผลประโยชน์ โดยสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านการจัดเวทีชุมชน มีการกำหนดเป้าหมายร่วม วิเคราะห์ข้อมูล แสวงหาทางเลือกในการพัฒนา โดยให้ความสำคัญกับการบูรณาการกับทุกภาคส่วน และมองการพัฒนาในหลายมิติที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน กรณีศึกษาการส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่ของตำบลบางด้วน อำเภอเมืองสมุทรปราการ ซึ่งเป็นเขตพื้นที่เมือง มีความหลากหลายทางความคิด แต่การใช้กระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมก็สามารถนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้

1. ที่มา

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านสีเขียว ณ บางด้วน ก่อตั้งเมื่อปี 2559 ร่วมกับสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองสมุทรปราการ มีสมาชิก 17 คน เนื่องด้วยตำบลบางด้วน เป็นพื้นที่ในเขตเมือง เป็นชุมชนขนาดใหญ่ ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง จากปัญหาการระบาดของ Covid-19 ในปี 2562 ทำให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับผลกระทบจากการเลิกจ้างงาน ทำให้รายได้ลดลง ในขณะที่ค่าครองชีพสูงขึ้น ส่งผลให้ประสบปัญหาการเข้าถึงอาหารที่ไม่เพียงพอ ในปี 2564 กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านสีเขียว ณ บางด้วน ได้เข้าร่วมศึกษาวิจัยในโครงการสมุทรปราการโมเดล เพื่อศึกษาโครงข่ายการตลาดเพื่อสร้างรายได้แก่วิสาหกิจชุมชนขนาดเล็กที่ได้รับผลกระทบจาก Covid-19 ทำให้เกษตรกรได้รับการเสริมสร้างและพัฒนาในด้านการเกษตร ปี 2565 สำนักงานเกษตรจังหวัดสมุทรปราการ ร่วมกับสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองสมุทรปราการ ได้มีการดำเนินงาน “การส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่” โดยเลือกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านสีเขียว ณ บางด้วน เป็นพื้นที่นำร่องของอำเภอเมือง มีวัตถุประสงค์ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการผลิตผักปลอดภัย เพื่อสร้างรายได้ ลดรายจ่ายในครัวเรือน และสร้างพื้นที่ความมั่นคงด้านอาหารให้กับชุมชน

2. บริบทพื้นที่

ตำบลบางด้วน อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการเป็นพื้นที่ในเขตเมือง มีจำนวน 3,264 ครัวเรือน จำนวนประชากร 7,997 คน มีผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) จำนวน 1,250 คน มีเด็กและเยาวชน (อายุไม่เกิน 18 ปี) จำนวน 1,478 คน (ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลบางด้วน) ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง ซึ่งในช่วงการระบาดของ Covid-19 ประชาชนในพื้นที่ได้รับผลกระทบอย่างเนื่องจากการเลิกจ้างงาน ส่งผลให้รายรับในครัวเรือนลดลง ในขณะที่ค่าครองชีพสูงขึ้น จากการปรับตัวของราคาสินค้าอุปโภคบริโภค และพลังงานที่เพิ่มขึ้น ส่งผลโดยตรงให้จ่ายในการบริโภคในครัวเรือนสูงขึ้น ทำให้ประชาชนในพื้นที่ประสบปัญหาการเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ มีความปลอดภัย ตลอดจนมีคุณค่าทางโภชนาการที่สามารถตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

3. เรียนรู้ร่วมกัน

เวทีเรียนรู้ถูกวางแผนดำเนินการในช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2565 ทีมสำนักงานเกษตรจังหวัดสมุทรปราการร่วมกับทีมสำนักงานเกษตรอำเภอเมือง ได้ร่วมกันออกแบบการจัดเวทีเรียนรู้เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์และจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรของชุมชน โดยโจทย์ที่สำคัญคือ การจัดการกระบวนการเรียนรู้จะต้องให้ชาวบ้านได้ร่วมกันคิด และกำหนดแผนพัฒนาของตนเอง

ทีมงานเริ่มเวทีเรียนรู้ด้วยการให้สมาชิกทุกคนได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายของกลุ่ม โดยการใช้ “เข็มทิศสร้างสุข” ซึ่งผลที่ได้ออกมา 5 มิติ และได้ทุกคนได้ร่วมกันประเมินระดับที่เป็นอยู่ในปัจจุบันผลที่ได้ คือ

1) มีตลาดรองรับผลผลิต	คะแนน 2.82
2) ผลผลิตมีคุณภาพได้มาตรฐาน	คะแนน 3.18
3) ผลผลิตมีการเจริญเติบโตดี	คะแนน 3.36
4) มีความสุขในการทำการเกษตร	คะแนน 4.27
5) ประหยัดรายจ่ายในครัวเรือน	คะแนน 3.82

ภาพที่ 4.10 การประเมินเป้าหมายกลุ่มด้วยผังใยแมงมุม

การประเมินระดับที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้กระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มได้เห็น “ช่องว่าง” ที่ยังสามารถพัฒนาได้อีก แต่ทุกคนรู้สึกพอใจกับการประเมินมิติการมีความสุขในการทำเกษตร

เพื่อให้สมาชิกได้เห็นสถานการณ์ปัจจุบันของตนเองได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทีมงานได้ชวนให้สมาชิกได้มาร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ของ “พื้นที่-คน-สินค้า” เพื่อให้เข้าใจตัวเองมากยิ่งขึ้น ในการวิเคราะห์จะให้สมาชิกได้ทบทวนสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน เพื่อระบุ “สภาพปัญหา” และมองหา “ศักยภาพ” ของกลุ่ม

วิเคราะห์สถานการณ์พื้นที่			
ประเด็น	สถานการณ์ปัจจุบัน	ศักยภาพ / จุดเด่น	สภาพปัญหา
พื้นที่	- ล้อมเขตสวน รั้ว การเกษตร - ดิน ไร่ ความอุดมสมบูรณ์ - ใช้ปุ๋ย ปุ๋ยหมัก การทำเกษตร - อาชีพ ส่วนใหญ่ ปลูกยางพารา	- ผลิตผลผลิตดี - ผลิตผลดี มีคุณภาพ - ผลิตผลดี มีคุณภาพ - ผลิตผลดี มีคุณภาพ	- ผลิตผลดี มีคุณภาพ - ผลิตผลดี มีคุณภาพ - ผลิตผลดี มีคุณภาพ - ผลิตผลดี มีคุณภาพ
คน	- อายุ 40-50 ปี เกษตรกร - ปลูกยางพารา - ปลูกยางพารา	- ปลูกยางพารา - ปลูกยางพารา - ปลูกยางพารา	- ปลูกยางพารา - ปลูกยางพารา - ปลูกยางพารา
สินค้า	- ผลิตผลดี มีคุณภาพ - ผลิตผลดี มีคุณภาพ - ผลิตผลดี มีคุณภาพ	- ผลิตผลดี มีคุณภาพ - ผลิตผลดี มีคุณภาพ - ผลิตผลดี มีคุณภาพ	- ผลิตผลดี มีคุณภาพ - ผลิตผลดี มีคุณภาพ - ผลิตผลดี มีคุณภาพ

ภาพที่ 4.11 การวิเคราะห์สถานการณ์คน พื้นที่ สินค้า

หลังจากนั้นทีมวิทยากรก็ใช้ Smart A4 ซึ่งเป็นเครื่องมือในการวางแผนการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเอง ให้สมาชิกได้ลองฝึกทำ โดยให้ร่วมกันเลือกมิติที่จะใช้เป็นเป้าหมายรวมที่จะพัฒนามาจาก 5 มิติที่ได้ประเมินในเข็มทิศสร้างสุข

ในการกำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินการ จะมีทั้งกิจกรรมที่กลุ่มจะดำเนินการเอง กิจกรรมที่จะดำเนินการร่วมกับหน่วยงานภาคี และกิจกรรมที่จะขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคี สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 4.1 แสดงกิจกรรมที่กลุ่มจะดำเนินการเอง หรือต้องมีหน่วยงานอื่นมาร่วมและสนับสนุน

กิจกรรม	รายละเอียดกิจกรรม	การดำเนินการ		
		ทำเอง	ทำร่วม	ขอการสนับสนุน
1. การปรับปรุงบำรุงดิน	เนื่องจากกลุ่มมีองค์ความรู้เรื่องการทำดินผสม และอยากพัฒนาเพิ่มเติม จึงได้ตั้งเป็นศูนย์จัดการดินปุ๋ยชุมชน (ศูนย์เครือข่าย)	/		

กิจกรรม	รายละเอียดกิจกรรม	การดำเนินการ		
		ทำเอง	ทำร่วม	ขอการสนับสนุน
2. การขอรับรองมาตรฐาน (GAP/PGS)	ประสานงานสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดสมุทรปราการ เพื่อเข้าร่วมโครงการขอรับการรับรองแบบมีส่วนร่วม (Participatory Guarantee Systems: PGS) ในปี 2566		/	
3. การจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน	ขอรับการสนับสนุนวิทยากรจากสำนักงานเกษตรจังหวัดสมุทรปราการถ่ายทอดความรู้เรื่องการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน		/	
4. การส่งเสริมการผลิตพืชผักหลากหลาย	สมาชิกกลุ่มร่วมกันปรับพื้นที่และจัดหาเมล็ดพันธุ์ กิ่งพันธุ์เพื่อทำการปลูกในพื้นที่	/		
5. การส่งเสริมการผลิตพืชผักปลอดภัยรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนใน	จัดทำโครงการสวนผักบ้านสี่เหลี่ยมสร้างเสริมความมั่นคงด้านอาหาร ณ บางด้วน ขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากชุดโครงการพัฒนาพื้นที่อาหารของเมืองเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะชุมชนเมืองที่ได้รับผลกระทบจากโควิด-19 สำนักสร้างสรรค์โอกาส (สำนัก 6) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในปี 2566			/
6. การขยายผลงานวิจัยการปลูกพืชแบบใช้น้ำน้อย	เข้าร่วมโครงการส่งเสริมงานวิจัยเพื่อพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร กิจกรรมส่งเสริมกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมสู่เกษตรกร งานวิจัยการปลูกผักอินทรีย์แบบประหยัดน้ำด้วยเทคโนโลยีการให้น้ำแบบใส่ตะเกียง		/	
7. พัฒนา Story สินค้าของกลุ่ม	สร้างอัตลักษณ์ของ “ผักสี่เหลี่ยม ณ บางด้วน” เพื่อสร้างการรับรู้ให้กับผู้บริโภคทั้งในและนอกชุมชน	/		

4. บทสรุป

ผลจากการจัดเวทีเรียนรู้ในการส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่ สามารถนำไปสู่การพัฒนาในหลากหลายมิติ สร้างการบูรณาการกับหลายภาคส่วน แต่ยังให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเอง มีกิจกรรมที่ตอบโจทย์ Pain Point ของชุมชนอย่างแท้จริง นอกจากเป็นการสร้างพื้นที่ความมั่นคงด้านอาหารแล้ว กิจกรรมต่าง ๆ เป็นการ “การสร้างนิเวศการเรียนรู้” ให้กับคนในชุมชน เน้นการพึ่งพาตนเองในด้านอาหารซึ่งเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น ในการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน เติมเต็มความยั่งยืนของความมั่นคงด้านอาหารให้กับชุมชนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2562. ถอดบทเรียนผลการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรเชิงพื้นที่ ประจำปี พ.ศ.2562. กองแผนงาน กองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร.
- สายสุตา ศรีอุไร และคณะ. 2565. โครงการเสริมศักยภาพวิสาหกิจชุมชนมะพร้าวอ่อนน้ำหอมดอนมโนราและวิสาหกิจชุมชนแปลงใหญ่มะพร้าว น้ำหอมบางตลาดด้วยแพลตฟอร์ม GROW Model เพื่อเชื่อมโยงการผลิตและการตลาดอย่างยั่งยืน. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.